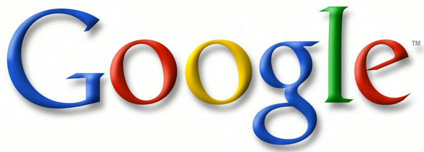

DERSV
—
GUS
TAF
YTTRE
POLIT

GUSTAF III:S YTTRE POLITIK

UNDER

TIDEN NÄRMAST FÖRE RYSKA KRIGETS UTBROTT.

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETEN I UPSALA

FÖR FILOSOFISKA GRADENS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

Per Vilhelm Kôersner,
Filosofie Licentiat af Västm.-Dala Nation,

Å STÖRRE GUSTAFVIANSKA LÄROSALEN
LÖRDAGEN DEN 4 MARS 1882
P. V. T. E. M.

FALUN
FALU BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
1882.

Literaturöfversikt.

Innan jag öfvergår till framställningen af Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före utbrottet af ryska kriget, vill jag lämna en öfversikt af de källor, på hvilka min afhandling stödjer sig.

Fyra samtida hafva efterlämnat mer eller mindre värdefulla anteckningar om Gustaf III:s besök i Köpenhamn, nämligen danska ministern A. P. Bernstorff, svenska konungen, svenska ministern en second i Köpenhamn G. d'Albedyhll och riksrådet Joh. Gabr. Oxenstjerna. Bernstorffs berättelse är daterad d. 9 Nov. och bär titeln »rapport et detail circonstancié des negociations enstamées et conduites par S M. le Roi de Suède pendant son sejour à Copenhague depuis le 29 Octobre jusqu'au 5:me Novbr. inclus. 1787»[1]. Bernstorff författade och inlämnade denna berättelse till danska regeringen, för att rentvå sig från den i den danska hufvudstaden ganska allmänt spridda misstanken, att han vid underhandlingarna med den svenska konungen ej yttrat sig i enlighet med regeringskonseljens föreskrifter och vilja, utan altför mycket låtit sina svenska sympatier framskymta och visat eftergifvenhet för Gustaf III:s önskningar. Genom densamma lyckades han ock fullkomligt rättfärdiga sig inför sina ämbetsbröder[2]). Denna relation ger en öfverskådlig och i allmänhet tillförlitlig framställning af underhandlingarna mellan konungen och

---

[1]) Den är af prof. E. Holm trykt i dansk historisk tidskrift, fjerde række I s. 689.

[2]) Se d'Albedyhlls skrifvelse till Gustaf III d. 20 Dec. 1787, bland hans brefväxling.

Bernstorff, om den än förtiger ett eller annat af Bernstorffs yttranden, t. ex. meddelandet om bestämmelserna i ryskt-danska förbundet. — Gustaf III:s redogörelse finnes i hemliga rådsprotokollet d. 27 Nov.[1]) Den innehåller åtskilliga upplysningar, men får begagnas med försiktighet: kändt är att Gustaf III ej alltid i sina berättelser var så noggrann i sina uppgifter. I många delar kompletteras de båda relationerna af d'Albedyhlls anteckningar, hvilka i hufvudsak äro fullt trovärdiga[2]). Detsamma kan ej sägas om Oxenstjernas korta berättelse i sin dagbok: »Mitt minne»[3]). — I öfrigt stödjer sig framställningen af Sverges underhandlingar med Danmark på d'Albedyhlls å Ups. Bibl. förvarade brefväxling, innehållande ej blott K. M:ts skrifvelser, utan äfven afskrifter af hans egna depescher. Däremot lämna Sprengtportens i R. A. förvarade depescher föga upplysningar, emedan han ej blef invigd i Gustaf III:s politik.

Till grund för skildringen af Sverges förhållande till öfriga makter ligga förnämligast ministerdepescherna, samtliga befintliga i Riksarkivet. Där finnas ock de till svenska ambassaden i Petersburg från K. M:t ankomna skrifvelser. Samlingen »Kanslipresidentens koncepter» i R. A. innehåller Gustafs koncept till åtskilliga skrifvelser, men ersätter ingalunda ett registratur i utrikes ärenden. Ur »Hemliga rådsprotokollen» och de nyligen från Utrikesdepartementet till Riksarkivet öfverlämnade handlingarna har mycket varit att hämta. Gustafvianska papperen, gustafvianska stipendiaternas samlingar och acta historica å Ups. Bibl. hafva äfven lämnat rika bidrag. Chrapovitskijs dagbok och Katarinas brefväxling med Grimm hafva spridt ljus öfver den ryska politiken.

Jag har äfven användt samlingen »Cent soixante cinq Lettres et Billets écrits de la propre main de Gustave III» samt Hoschilds »Anledningar till svenska historien under

---

[1]) Trykt i Hist. tidskrift 1881.

[2]) De utgöra en del af hans »Anteckningar rörande f. d. ministern, kammarherren friherre G. A. D'Albedyhlls tjenstgöring under konung Gustaf III:s regementstid. Sammanskrifne om sommaren 1792.»

[3]) Trykt i utdrag hos Schinkel—Bergman I 331—32, utan angifvande af källan. Oxenstjernas dagbok förvaras å Ups. Bibl.

konung Gustaf III:s tidehvarf»; bägge handskrifterna å Ups. Bibl.

Till sist lämnar jag en förteckning på de trykta källor jag användt.

D'Albedyhll, G., Recueil des mémoires et autres pièces authentiques, relatives aux affaires de l'Europe, et particulièrement celles du nord pendant la dernière partie du 18:me siècle.

D'Albedyhll, G., Anteckningar, rörande f. d. ministern, kammarherren friherre G. A. d'Albedyhlls tjenstgöring under konung Gustaf III:s regementstid. Sammanskrifne om sommaren 1792.

D'Albedyhll, G., Tankar öfver närvarande kriget med Ryssland. Uppsatte i början af våren 1790. — På K. Bibl. i Stockholm finnes det enda i behåll varande exemplaret.

[Adlersparre, G.,] Handlingar rörande Sverges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer, utgifna af ett sällskap.

Engeström, L. v., Minnen och anteckningar. Utgifna af E. Tegnér.

Fersen, F. A. v., Riksrådet och fältmarskalken m. m. grefve F. A. v. Fersens historiska skrifter. Utgifna af R. M. Klinckowström.

Gustaf III, Konung Gustaf III:s skrifter i politiska och vittra ämnen; tillika med dess brefväxling.

[Modée, R. G.,] Utdrag utur alle ifrån den 7 dec. 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer.

Chrapovitskij, A. V., Utdrag ur A. V. Chrapovitskijs dagbok 1787—1792. Öfversättning af C. Silfverstolpe.

Katarina II., Katarina II:s brefväxling med Grimm. Utgifven af Grot.

[Katarina II.,] Anmärkningar och historiska upplysningar vid kongliga svenska förklaringen den 21 Juli 1788.

Geijer, E. G., Konung Gustaf III:s efterlemnade och 50 år efter hans död öppnade papper.

Nielsen, Y., Gustav III:s norske politik, et tillæg til »gustavianska papperen» (i Norsk hist. tidskrift).

Schinkel, B. v., Minnen ur Sveriges nyare historia, I.

Tegnér, E., Bidrag till kännedom om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772 (i Hist. bibliotek del. 6).

Holm, E., Danmarks politik under den svensk-russiske krig 1788—90.

Odhner, C. T., Gustaf III och Katarina II, åren 1783—1784 (i Nordisk tidskrift).

Odhner, C. T., Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 (i Hist. tidskrift).

Barfod, J. C., Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1791.

[Creutz, C. M.,] Anjalaförbundet. Bidrag till dess historia. Af Mannu Malmanen.

Tigerstedt, K. K., Göran Magnus Sprengtporten (i Finsk tidskrift).

Raphael, A., Bidrag till historien om Gustaf III:s planer på Polen och dermed sammanhängande underhandlingar 1788—1791. Akad. afhandling.

Hellstenius, J., Gustaf III:s danska politik.

[Liljecrona, C. V.,] Fältmarskalken grefve Johan Christopher Toll. Biografisk teckning.

Beskov, B. v., Gustaf III såsom konung och menniska (i Sv. akademiens handlingar).

Geffroy, Gustave III et la cour de France. Öfversatt på svenska af Pheiff.

Nordin, Dagboksanteckningar 1786—1792 (i Hist. handlingar, till trycket befordrade af k. samfundet f. utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia).

Segur, L. Ph., Memoirs et souvenirs.

Dansk hist. tidskrift, fjerde række, første bind.

Brückner, Schweden und Russland 1788 (i Sybels Hist. Zeitschrift XXII).

Arneth, Josef II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel.

Herrmann, Geschichte des russischen Staates, VI.

Herrmann, Gustaf III und die politischen parteien Schwedens im 18 Jahrh. (i Raumers Hist. Taschenbuch 1856—57).

Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa.

Rambaud, Histoire de la Russie.

Stanhope, Life of William Pitt, I.

Ranke, Die deutschen Mächte und der Furstenbund.

Ssolowjoff, Geschichte des Falles v. Polen. Tysk öfversättning.

I.

Inledning: Gustaf III; hans yttre politik åren 1772—1787; orsakerna till det svensk-ryska kriget; den politiska ställningen i Europa vid turkiska krigets utbrott.

Den styrelsegren, för hvilken Gustaf III visade största intresset, var utrikes politiken, och under hela sin regering deltog han med ifvor och nit i de diplomatiska arbetena. I synnerhet blef detta förhållandet efter kanslipresidenten Gustaf Filip Creutz' död den 30 Okt. 1785, då tills vidare icke någon kanslipresident blef tillsatt, utan konungen själf öfvertog ledningen af de göromål, som äljes ålåge denna ämbetsman. I följd häraf blifver det en omöjlighet att rätt uppfatta och bedöma Gustaf III:s utrikes politik, utan att känna grunddragen i hans karaktär. Af naturen hade han blifvit begåfvad med alla de egenskaper, genom hvilkas harmoniska utbildande en man kan blifva *stor* i ordets vidsträktaste och bästa betydelse: han hade ett skarpt förstånd, ett godt minne, en liflig inbillningskraft och ett sinne, öppet för alt sant, rätt och skönt. Men dessa egenskaper blefvo ej genom uppfostran utbildade till ett helt. Det spända förhållande, som rådde mellan Gustafs föräldrar och lärare, kunde ej annat än värka skadligt på honom, och den så kallade upplysningsfilosofien, i hvilken han tidigt blef invigd, var lika litet ägnad att göra hans karaktär fast och stark, om den samma än inspirerade honom många reformplaner. Kommen till mognad ålder, saknade han själf den sedliga kraft, som han behöfde, för att varda, hvad han kunnat och bordt blifva. Därför visar han sig såsom en snillrik och ädelt tänkande, men på samma gång svag, ombytlig, lättsinnig och effektsökande man. Så den ljusa, som den mörka sidan i hans karaktär var mycket starkt utpräglad, ja så starkt, att hans vänner och beundrare blefvo helt och hållet förbländade

af han snille och ädelhet, medan hans antagonister blott kunde urskilja hans fel och svagheter. Denna stora strid mellan godt och ondt hos Gustaf afspeglar sig måhända klarast i hans utrikes politik. Han älskade högt sitt fäderneslund och ville dess storhet och ära; jämvikten i det europeiska statssystemet låg honom ständigt om hjärtat: till dessa mål syftade alltid hans politik. Hans planer och kombinationer äro snillrikt uttänkta och vittna om omfattande kännedom af de främmande regeringarnas politik samt af diplomatiens hemligheter och konstgrepp. Men de äro ofta äfventyrliga och blifva sällan fasthållna och utförda, utan snart öfvergifna och utbytta mot andra. I nära samband med denna ombytlighet stod hans benägenhet att altför mycket lita på värkningarna af en plötslig öfverraskning eller af usla intriger. Med rätta säger Geijer, att »Gustaf III hade en naturlig, nästan oegennyttig, böjelse för intrig, som sammanhängde både med hans teatraliska fallenhet och den politiska partiskola, i hvilken han uppväxt». På hans yttre politik sätter äfven ett annat karaktärsdrag, nämligen äregirigheten, sin prägel. För Gustafs fantasi hägrade hoppet att en gång kunna i krigisk idrott efterlikna de stora Gustafver och Karlar, som före honom setat på Sverges tron. Och riktade han blicken från Sverges häfder på sina samtida furstar, så såg han dem alla ifrigt sysselsatta med planer på sina staters arrondering. Han lefde i Fredrik den stores tid. Det var ett axiom i den då gällande stats- och folkrätten, att det var regentens främsta plikt att utvidga sitt rikes gränser, det månde nu ske på hvad sätt eller genom hvilka medel som hälst. Naturligen måste detta allmänna tänkesätt utöfva ett betydligt inflytande på Gustaf III. I förtroliga bref har han också uttalat sina åsikter om krig och krigisk ära. Så skrifver han till Creutz[1]): »då en fullmyndig konung företager ett krig, så fordras endera, först och främst, att han är angripen, eller för det andra, att han har för ändamål att göra eröfringar, eller för det tredje, att han personligt söker den ära, som man är van att fästa vid vapenyrket». Vid afresan till Finland 1788 skrifver han till sin gunstling, G. M. Armfelt, att han är alldeles hänförd vid tan-

---

[1]) 19 Aug. 1778. Se Geijer: Gustaf III:s efterlemnade papper, 246.

ken därpå, att det är han, som skall rädda Turkiet, och att hans namn skall varda kändt i Asien och Afrika[1]).

Statshvälfningen den 19 Augusti 1772, som gjorde Gustaf III:s namn berömdt i Europa, var nära att inveckla Sverge i krig med Ryssland, Preussen, Danmark och Ängland. Genom samvärkan af flere skilda faktorer blef dock af det hotande kriget ingenting annat än ett diplomatiskt fälttåg, som varade ända till 1777. Under hela denna tid var Frankrike Sverges enda bundsförvandt, men det var en ovanligt nitisk bundsförvandt, som använde all sin makt och alt sitt inflytande för att skydda vårt fädernesland mot dess talrika fiender. Med 1778 inträder i Sverges utrikes politik ett nytt skede, den väpnade neutralitetens tid. Efter två års misslyckade underhandlingar åstadkoms slutligen 1780 ett fördrag, som ordnade den internationella handeln under det då pågående nordamerikanska kriget. I detta förbund ingingo, utom dess stiftare, — regenterna i Sverge och Ryssland, — konungarna i Danmark, Preussen, Båda Sicilierna och Portugal samt romerska kejsaren.

Under dessa år hade Gustafs politik i allmänhet varit fredlig, men efter det amerikanska krigets slut 1783, fick den en mera krigisk karaktär. Redan 1772 hade Gustaf III haft för afsigt att rycka Norge ur Danmarks händer, men denna plan gick om intet i följd af Danmarks eftergifvenhet och Frankrikes bestämda protest. Under de följande åren afhöll han sig från hvarje steg, som kunde tydas såsom fientligt mot Danmark, tills 1783 den politiska ställningen tycktes gynna återupptagandet af den norska politiken. Det var nämligen detta år, som Katarina II i Ryssland annekterade Krim och Kuban. Gustaf hoppades, att denna gärning skulle framkalla ett nytt turkiskt, eller måhända europeiskt krig, och att han under den allmänna villervallan skulle kunna bemäktiga sig Norge. För att vara fullt säker om framgång, var det dock nödvändigt att aflocka kejsarinnan ett löfte att ej lämna Danmark sitt bistånd. Ett personligt möte aftalades nu skola äga rum mellan Gustaf och Katarina i Fredrikshamn 1783. Men

---

[1]) Gustaf III till Armfelt 24 Juni 1788. Finnes i afskrift i samlingen »Cent soixante cinq Lettres et Billets écrits de la propre main de Gustave III» å Ups. Bibl.

Katarina visade där ingen benägenhet för Gustafs planer, och då härtill kom, att sultanen följande år godkände kejsarinnans annexioner, så måste anfallet mot Norge uppskjutas. Snart inträdde också en brytning mellan Sverge och Ryssland, enär Gustaf öppet förklarade sitt ogillande af ett af Katarina framställdt förslag till familjefördrag mellan Ryssland, Sverge och Danmark, och enär kejsarinnan erhöll säker underrättelse om Sverges anfallsplaner mot Danmark (April—Maj 1784). I stället närmade han sig nu åter Frankrike och afslöt med denna makt ett nytt försvars- och subsidie-förbund (19 Juli 1784).

Emellertid glömde Gustaf III ej den norska frågan. En tid hoppades han kunna få byta till sig Norge emot — ovisst hvad. Den planen fick snart lämna rum för en annan: uppväckandet af en revolution i Köpenhamn till förmon för änkedrottningen och arfprinsen. »Detta projekt — skref Gustaf 1785 — ger ingen utsikt, som vore det lust till conquêter, men slutet och följden blef densamma». Häraf blef ej heller någonting, ty änkedrottningen vägrade att inlåta sig på detta vågspel. — I följd af dyr tid och utpressningar utbröto i Norge 1786 oroligheter, hvilka väl af danska regeringen undertrycktes, ehuru den ej kunde göra slut på missnöjet i landet. Dessa rörelser följdes i Sverge med stort intresse, ty man hoppades, att en ny, våldsammare resning skulle utbryta, hvilken kunde medföra realiserandet af Gustafs planer. För att kunna påräkna utförligare och pålitligare underrättelser än de tillfälliga agenternas, tillsatte nu Gustaf en generalkonsul i Kristiania (23 Maj 1787). Denne skulle först och främst, heter det i hans instruktion, »vinnlägga sig om att inhämta tillförlitliga underrättelser om rätta orsakerna till det sig senast i Norge yppade missnöje med danska regeringen». Den värksamhet, som generalkonsuln — hans namn var Martineau — utvecklade, blef emellertid af ringa betydelse.

Ehuru Gustaf III sålunda under hela denna tid fasthöll sina planer på Norge, blef dock den norska politiken alltifrån 1785 synnerligen lamt förd: den inskränkte sig till ett blott aktgifvande på rörelserna i Norge. Orsaken härtill var den, att förhållandet mellan Gustaf III och kejsarinnan Katarina blifvit alt mera spändt. Såsom vi sett, hade en brytning mellan de båda suveränerna uppstått re-

dan i början af år 1784, och den förvärrades ännu mera genom den obehagliga skriftväxling, som i slutet af 1785 fördes mellan dem angående den Holstein-Gottorpska arfstvisten. Så börjas åter den gamla striden mellan kabinetterna i Petersburg och Stockholm, och de båda regenterna söka på alt sätt korsa hvarandras planer och beräkningar. Sin minister i Stambul befalde Gustaf ägga turkarna att börja krig, innan Ryssland ännu fått sina rustningar färdiga; själf sökte han skilja Danmark från det ryska förbundet och hade därför med danska kronprinsen ett personligt möte i Skåne 1786, hvilket dock aflopp utan resultat[1]).

Katarinas och Gustafs planer gingo i alt för olika riktning, för att ett godt förhållande mellan dem skulle kunna annat än för en kortare tid existera. Å ena sidan ville Gustaf åt Sverge förskaffa ära, makt och ökadt landområde och på sådant sätt upprätthålla jämvikten i Norden gent emot Rysslands ständigt tillväxande makt; å andra sidan var det Katarinas afsikt att så mycket som möjligt försvaga Sverge och ställa det i samma förnedrande förhållande till Ryssland som det, hvari Danmark befann sig. Sverge hade skakat af sig de svaghetens och vanmaktens bojor, i hvilka det legat slaget under frihetstiden, det hade samlat sina krafter under Gustafs regering, och det var blifvet en farlig och obekväm granne för Ryssland. Men så finge det ej förblifva. Frukterna af 1772 års revolution borde i grund förstöras, och den gamla tvedräkten mellan konung och ständer återuppväckas och underblåsas. I följd häraf började den ryska ministern i Stockholm, Arkadij Ivanovitj Morkov stämplingar, hvilka isynnerhet togo fart under riksdagen 1786. Han trädde då i förbindelse med åtskilliga medlemmar af det så kallade landt- eller patriot-partiet, såsom generalmajor Pechlin, majorerna Paykull och Aminoff, statskommissarien Adlerberg, kammar-

---

[1]) Den föregående korta framställningen af Gustaf III:s utrikes politik åren 1772—1787 grundar sig på följande arbeten: E. Tegnér: Bidrag till kännedomen om Sverges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772; Y. Nielsen: Gustav III:s norske politik; Odhner: Gustaf III och Katarina II åren 1783—1784; Hellstenius: Gustaf III:s danska politik; Barfod: Märkvärdigheter rörande Sverges förhållanden 1788—1794; Rambaud: Histoire de la Russie.

skrifvar Boberg, baron Gedda m. fl. I utrikes kabinettet troddes han äfven hafva någon förtrogen, som åt honom förrådde rikets hemligheter[1]). På samma gång trädde ryska regeringen i förbindelse med Göran Magnus Sprengtporten, hvilken, som bekant, ville från Sverge lösrycka Finland och göra det till en självständig stat under ryskt beskydd. Äfven Morkovs efterträdare, grefve Andrej Kirillovitj Razumovskij, fortsatte stämplingarna[2]).

Man kan ej förundra sig däröfver, att Gustaf med den kännedom, han hade om dessa anläggningar, ifrigt spejade efter ett tillfälle att genom ett plötsligt anfall på Ryssland på dem göra slut. Härtill kom, att han ansåg ett krig vara bästa medlet att bringa till ända den strid, som uppstått mellan honom och ständerna samt att återvinna folkets kärlek och beundran. På kriget kunde han ock skjuta skulden för de finansiella svårigheter, i hvilka han genom eget förvållande råkat[3]).

Det behöfdes sålunda blott en enda gnista, för att striden skulle bryta ut, och denna tändande gnista blef kriget mellan Turkiet och Ryssland. Innan vi gå att redogöra för Gustaf III:s utrikespolitik efter turkiska krigets

---

[1]) Se härom Liljensparres rapporter April—Juli 1786 i Gust. Saml. Folio Vol. 30.

[2]) Den 5 Nov 1787 föredrogs i ryska statsrådet en skrifvelse från Razumovskij, hvari han meddelade, att »några personer, tillgifna det förra regeringssättet i Sverge, för honom yppat sin afsikt att öfverenskomma om medel att inskränka konungens makt, hvarvid de hoppades på bistånd härifrån [Ryssland]». Razumovskij anbefaldes att »hos de angifna personerna nära den af dem visade sinnesstämningen, men likväl afböja själfva utförandet af deras afsikter till en annan för oss lämpligare tidpunkt». Se Tigerstedt, som hämtat det ur kejserliga sällskapets arkiv.

[3]) Grefve Ad. Ludvig Hamilton berättar i sina anteckningar följande anekdot. Då Gustaf en gång klagade öfver penningförlägenhet, yttrade Armfelt: »E. M:t har ej mer än tre sätt att komma ur denna förlägenhet, antingen genom den största indragning i lefnadssättet och den starkaste hushållning, eller medels ett nytt ständernas sammankallande med formlig afbön för skedda misstag uti finansen, eller slutligen genom ett krig, i hvars kostnaders beräkning de forna utgifter utan svårighet kunna bortblandas. Lyckas detta krig, så är svenska nation så beskaffad, att intet ansvar äskas, intet understöd nekas en segervinnare. Misslyckas detta företag, står afbön alltid öppen, och om dess föremål är en krigsomkostnad eller en misshushållning i fredlig tid, blifver förhållandet å E. M:ts sida och slutföljden å ständernas enahanda. De knorra, men betala.»

utbrott, torde det vara nödvändigt att öfverskåda ställningen i Europa vid denna tid.

Det var i synnerhet tvänne frågor, som 1787 togo diplomaternas uppmärksamhet i anspråk, och som utgjorde så att säga de båda brännpunkterna i den ellips, i hvilken den europeiska politiken då rörde sig. Dessa frågor voro den orientaliska och den holländska. Den öfverhängande faran för ett fredsbrott mellan Ryssland och Turkiet berörde på det närmaste alla staters intressen, på samma gång som striden mellan arfståthållaren i Nederländerna och hans upproriska undersåtar kunde komma att hafva ett oberäkneligt inflytande på det europeiska statssystemets utveckling.

Katarina II i Ryssland insåg mer än väl, att den enda nationella politik, som hon kunde och borde föra, vore en mot Turkiet aggressiv. Genom sitt första turkiska krig förvärfvade hon dels Asov, Kinburn och alla fasta platser på Krim, dels stora handelsrättigheter, dels rätt att intervenera till förmon för Donaufurstendömenas befolkning. Vidare förklarades tartarerna på Krim, i Kuban och vid Bug, fria från Turkiets öfverhöghet: det var första steget till eröfringen af Svarta hafvets norra strand. 1783 annekterade Katarina Krim och utplånade därmed de sista spåren af det mongoliska oket. Samtidigt härmed antogo hennes planer mot Turkiet en bestämd form. Emellan de tre rikena Ryssland, Turkiet och Österrike skulle en oberoende grekisk stat upprättas under namn af Dacien, hvilken skulle bestå af Moldau, Vallakiet och Bessarabien. Ryssland skulle för sin del taga Otchakov och landet mellan Dnjepr och Bug, Österrike åter de intill detsamma gränsande turkiska provinserna. Lyckades man drifva turkarna ur Europa, skulle det gamla byzantinska kejsaredömet återupprättas. Detta »grekiska projekt» gaf den ryska politiken dess afgjorda riktning, därhän syftade alla Katarinas åtgöranden. En rysk storfurste erhöll det betecknade namnet Konstantin, i Kherson samlades krigsförnödenheter, i Sevastopol bygdes en flotta, som på 48, kanhända 36 timmar kunde hinna till Stambul. Hon tog under sitt beskydd tsaren i Kaukasus, Heraklius, och äggade Mamlukerna i Ägypten till uppror. Med hospodaren i Moldau, Maurokordato, trädde hon i hemlig brefväxling, och då han där-

för af Ottomaniska porten blef afsatt, fann han i Ryssland en tillflyktsort[1]).

Att alt detta skulle reta Turkarne, är naturligt. Också ropade folket på hämd: ännu, sade man, ägde riket betydliga krafter, ännu en gång kunde det med framgång upptaga kampen med den ryska grannen. Äfven sultanen greps af den allmänna stridsifvern och lät reis effendi den 26 Juli 1787 till ryska sändebudet Bulgakov framställa följande ultimatum: a) Maurokordatos utlämnande; b) rappelerandet af de ryska konsulerna i Jassy, Bukarest och Alexandria, emedan de inlåtit sig i stämplingar med den kristna befolkningen i Turkiet; c) Ryssland skulle erkänna Heraklius för Turkiets vasall; d) medgifva Porten rätt att anställa konsuler i alla ryska hamnar, och e) att på Svarta hafvet visitera ryska fartyg; f) slutligen skulle ryska regeringen förbinda sig att ej lägga hinder i vägen för de turkiska undersåtarnas i Otchakov salthandel i Kinburn[2]).

Detta ultimatum kom synnerligen olägligt för den ryska regeringen. Finanserna voro i oordning så väl i följd af hofvets slöseri[3]), som framför alt i följd af den korruption, som var rådande inom ämbetsmannaklassen. »Jag anser,» sade Katarina i en ukas 1762[4]), »för min oafvisliga plikt att till min stora ledsnad upplysa folket därom, att oredligheten gjort sådana framsteg, att man näppeligen skall kunna finna ett ämbetsvärk eller en domstol, som icke är däraf besmittad». Hela sin regering var hon sysselsatt med att reformera den inre styrelsen, men huru långt skulle hon komma, då hennes förnämsta värktyg voro landets största tjufvar? Ej blott på finanserna utöfvade detta korruptionssystem sitt fördärfbringande inflytande; äfven arméorganisationen led i hög grad däraf. Många regementen funnos blott på papperet, i Potemkins berättelser till kejsarinnan, och de, som värkligen funnos, voro långt ifrån fulltaliga. Af i rullorna upptagna 300,000 man beräknades vid krigets utbrott blott 137,000 man kunna föras i fält. Om än flottan på Svarta hafvet var i det närmaste fär-

---

[1]) Se härom: Zinkeisen: Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, del. 6; Herrmann: Geschichte des russischen Staates, del 6. Rambaud a. st.

[2]) Herrmann: a. st. del 6—169.

[3]) Herrmann: a st. del 6—152.

[4]) Rambaud: a. st. 478.

digbygd, så saknades dock öfvadt manskap och dugliga sjöofficerare. Missnöje rådde i landet dels öfver den dyra tiden dels öfver kejsarinnans reformer[1]). Men ehuru tillståndet var sådant, kunde dock Katarina omöjligen, så gerna hon än för tillfället velat undvika kriget, i alt gifva efter för Turkiets fordringar, utan att alldeles öfvergifva sin orientaliska politik. Kriget blef därför oundvikligt. Den 13 Aug. beslöts det af sultanen i en stor, hemlig divan, den 16 kastades ryska sändebudet Bulgakov i de sju tornen, och kriget förklarades[2]).

Katarina stod dock ej ensam i striden. Redan 1780 hade kejsar Josef närmat sig henne, för att med hennes bistånd söka återförskaffa Österrike öfvervikt inom Tyskland, där Preussen dittills med Rysslands och Änglands hjälp upprätthållit jämvikten. För att vinna Katarina, var han färdig att understödja henne i hennes planer på Turkiets omstörtande. Efter de båda regenternas möten i Mohilev och Petersburg 1780 öppnades en hemlig underhandling mellan dem, hvilken ledde till ett förbund 1781[3]). Josef garanterade i en skrifvelse den 21 Maj Katarinas europeiska besittningar, och om hon blefve anfallen, lofvade han 12,000 man hjälptrupper; vore Sverge angriparen, skulle han i stället för soldater lämna 400,000 rubel i subsidier. Befunnes detta understöd otillräckligt, skulle han med kejsarinnan öfverenskomma om ytterligare bistånd; i alla händelser skulle han ej sluta fred eller stillestånd, utan att Ryssland däri vore inbegripet. Slutligen förband han sig att upprätthålla det dåvarande tillståndet i Polen. I ett annat bref af samma dag, hvilket kan betraktas såsom ett slags hemlig artikel till fördraget, garanterade han de fördrag, som mellan Turkiet och Ryssland blifvit afslutade, och om Turkiet bröte freden, lofvade han att senast tre månader efter, sedan Katarina därom gjort begäran, förklara detsamma krig och att utrusta lika stor här som hon[4]).

---

[1]) Herrmann a. st. VI 153—158 not 199; Rambaud a. st. 478 o. f.

[2]) Zinkeisen a. st. VI 628—629.

[3]) Arneth: Josef II und Katharina von Russland. Ihr Brief Wechsel. Katarina fordrade, att vid fördragets afslutande det s. k. alternatet skulle iakttagas. Då Josef såsom romersk kejsare ej kunde medgifva detta, så öfverenskom man att uttala de ömsesidiga förpliktelserna i bref, hvilka de två regenterna växlade med hvarandra.

[4]) Arneth a. st. 72—81.

Motsvarande förbindelser åtog sig Katarina genom de båda brefven af den $\frac{24 \text{ Maj}}{5 \text{ Juni}}$ 1781[1]), dock med den skilnad att hon ej garanterade kejsarens besittningar i Italien.

På grund af detta fördrag kunde således Katarina äska Josefs hjälp, och hon gjorde så. Det kunde dock synes tvifvelaktigt, om han skulle vilja, eller ens vara i stånd att uppfylla fördragets bestämmelser, ty tillståndet i de land, af hvilka den österrikiska monarkien var sammansatt, var på denna tid sådant, att det påkallade kejsarens hela uppmärksamhet. Alt sedan sin moders död 1780 hade Josef arbetat på sammansmältningen af de olika landsdelarna till en enda stat. Alla skiljaktligheter i språk, seder och institutioner skulle utplånas, stat och kyrka undergå en grundlig reformation. Men härvid begick han det felet att hänsynslöst trampa de särskilda folkens fri- och rättigheter under fötterna. Följden blef naturligtvis ett allmänt missnöje hvilket i synnerhet gaf sig luft i de österrikiska Nederländerna. De förändringar han där påbjudit i undervisningsväsendet, administrationen och jurisdiktionen uppväkte den största förbittring, emedan de stredo mot den författning, han en gång besvurit. Ständerna i Brabant vägrade den 19 Apr. 1787 att bevilja några skatter, innan de kejserliga förordningarna blifvit återkallade; och oroligheter föreföllo i hufvudstaden Brüssel. Då lät den kejserliga regeringen i Nederländerna den 30 Maj suspendera de edikt, som stredo mot den gamla författningen. Men långt ifrån att godkänna sina ställföreträdares beslut, samlade Josef II trupper, för att med våld kufva sina motspänstige undersåtar[2]). Josef insåg nogsamt faran af att under sådana förhållanden blifva inblandad i ett utländskt krig, hvarföre han också vid sitt andra besök i Ryssland Maj 1787, rådde Katarina att visa eftergifvenhet mot Porten[3]). Men när kriget väl var förklaradt, tvekade han ej att erbjuda kejsarinnan sin hjälp. Han hoppades då, att striden i Belgien skulle få ett för honom lyckligt slut. Den 30 Aug. skref han till Katarina: »trogen de förbin-

---

[1]) Arneth a. st. 81—90. A. uppger att dessa bref äro dat. efter gamla stilen a. st. XI.

[2]) Ranke: Die deutschen Mächte und der Furstenbund 302—316.

[3]) Arneth a. st. XXVII.

delser, som göra mig till E. M:ts bundsförvandt, är jag beredd att med alla möjliga medel bevisa eder, att er sak är min. Det är blott för att lära känna E. M:ts afsikter och på hvad sätt jag kan vara eder nyttig, som jag sänder denna kurir»[1]).

Med Österrike var Frankrike nära förbundet. Den preussisk-ängelska alliansen d. 18 Jan 1756 hade nödgat Frankrike att närma sig sin gamla arffiende Österrike och med denna makt sluta förbund (1 Maj 1756), och sedan den österrikiska prinsessan Marie-Antoinette blifvit Frankrikes drottning, ökades förtroligheten mellan de båda makterna. För öfrigt hade Frankrike anledning att vara missnöjdt med Turkiet. Det hade nämligen, för att underlätta den ostindiska handeln, med sultanens vasall, mamluk-höfdingen Murad, 1785 afslutit ett handelsfördrag, i kraft hvaraf Ostindiens varor skulle få föras öfver Röda hafvet, genom Ägypten till Medelhafvet. Under förevändning att Frankrike ämnade bemäktiga sig Ägypten, vägrade sultanen att godkänna detta fördrag[2]). Frankrike kunde dock ej förmodas komma att deltaga i det turkiska kriget: därifrån hindrades det af inre förhållanden och af sin inblandning i den holländska frågan.

Utom Österrike hade Katarina tvänne bundsförvandter, hvilka genom sitt läge, om ej genom sin makt voro af vikt, nämligen Polen och Danmark. Med polske konungen, Stanislav Poniatovski afslöt hon 1787 ett försvarsförbund, hvilket dock för att blifva gällande borde ratificeras af polska riksdagen[3]); och ett dylikt, riktadt mot Sverge, existerade sedan 1773 mellan Ryssland och Danmark[4]).

Preussen och Ängland synas äfven hafva inblandat sig i de turkiska angelägenheterna och äggat sultanen till krig, medan de franska och österrikiska sändebuden på Katarinas begäran sökte återhålla honom. Konungen af Preussen ämnade nämligen begagna sig af ett krig mellan Turkiet å ena, Ryssland och Österrike å andra sidan, för att annektera Danzig, Thorn och Galizien. Änglands turkiska politik

---

[1]) Arneth a. st. 298.
[2]) Zinkeisen a. st. VI—567—568.
[3]) Herrmann a. st. VI 150, 166, 522.
[4]) Holm: Danmarks politik under den svensk-russiske krig fra 1788—1790; s. 26.

bestämdes åter af den franska och gick ut på att här liksom i Holland motarbeta Frankrikes inflytande[1]).

Medan sålunda den orientaliska frågan i blodig strid sökte sin lösning, var man äfven i väster nära att se ett krig bryta ut.

Den 10 Nov. 1785 hade den nederländska republiken afslutat ett fördrag med Frankrike, innehållande, att de båda makterna skulle bistå hvarandra i krig, att Nederländerna skulle ställa 30 krigsskepp till Frankrikes förfogande och tillåta detsamma sända trupper till Goda hoppsudden och Ceylons kuster. Ingen kunde betvifla, att detta förbund var riktadt mot Ängland, och så uppfattades det äfven af denna makt. Dess sträfvan blef också nu att spränga förbundet, och omständigheterna tycktes lofva framgång åt denna plan. I Nederländerna pågick nämligen en häftig strid mellan arfståthållaren, Vilhelm af Oranien och det demokratiskt-republikanska partiet eller de s. k. patrioterna. Det var detta parti, som mot hertigens vilja, af afundsjuka öfver Änglands ökade handel genomdrifvit förbundet med Frankrike. Om Ängland blott kunde återförskaffa arfståthållaren den makt, som patrioterna beröfvat honom, så skulle i och med detsamma Frankrikes inflytande i Nederländerna hafva nått sitt slut. Ensam kunde dock ej Ängland värkställa denna omhvälfning; därtill be-

---

[1]) Ranke, a. st, 329, säger: »Man hat damals selbst in den höchsten Kreisen, auch in S:t Petersburg, angenommen, die Phorte sei von England und Preussen zu ihrem Wiederstande vermocht oder doch darin bestärkt worden. Der preussische gesandte Diez, dem das zu Ohren kam, versichert, er habe an den Entschlüssen der Phorte grade so viel Antheil wie sein englischer College, nämlich gar keinen . . . . . . Auch der schwedische College, an sich der Ruhe beflissen und eben erst herbeigekommen habe keinen Antheil daran. Wir wissen es: der Entschluss der Phorte war ganz ihr eigener». Härmed står Rambauds på ryska källor grundade framställning i strid: han uppger bestämdt (a. st. 493, 494), att Preussen och Ängland handlade i motsatt riktning mot Frankrike, och detta bestyrkes åtminstone delvis från andra håll. Hvad Preussen beträffar, säger Zinkeisen (a. st VI 608—611) att Portens begäran om Preussens bemedling afslogs, och redan detta måste tydligen påskynda krigets utbrott. Att Ängland äggat Turkiet till krig, torde framgå däraf, att Ryssland af denna anledning i slutet af 1787 fordrade ängelska ministerns i Konstantinopel, Chevalier Ainslies rappelerande. Se Nolckens depesch d. 1 Nov. 1787, bland Anglica. Om svenska ministerns uppträdande i den orientaliska frågan, se längre fram.

höfdes äfven Preussens bistånd. Men Fredrik II ville ej inblanda sig i denna fråga, och hans efterträdare, Fredrik Vilhelm II, följde till en början samma politik, till dess han i följd af de förolämpningar, som patrioterna i Juni 1787 tillfogade arfståthållaren och hans gemål, den preussiske konungens syster, ansåg sig uppfordrad att sända trupper till de förorättades hjälp. Den 13 Sept. 1787 ryckte hans soldater öfver holländska gränsen[1]). Då Frankrike i kraft af fördraget hotade att uppträda till Hollands förmon, förklarade Pitt, att Ängland i ty fall skulle börja krig.[2]) Detta var tillräckligt att afskräcka franska regeringen från alla interventionsplaner, ty den hade för mycket att sköta hemma, för att inlåta sig i krig med Ängland. Förebuden till den stora revolutionen trädde allt mera i dagen och förlamade Frankrikes äljes stora makt och inflytande.

II.

Underrättelsen om turkiska krigets utbrott; Gustaf III:s planer; besöket i Köpenhamn och underhandlingarna med danska regeringen 1787.

Nordin talar[3]): »Den 17 September medförde tyska posten nyheter om rupturen emellan turken och ryssen 1787. Den 19 var jag hos konungen på Drottningholm, då bekräftelse kom från Ryssland. Jag satt samma afton på teatern näst bakom konungen, som syntes något eftertänksam. När första pjesen var spelad, afsade konungen den andra kl. 10 om afton och satte sig i vagnen, farande till staden, där han dröjde tvänne nätter, hade ock konferens om natten på Haga. Man gissade, att det angick turkiska kriget». Gustaf III hade också ganska goda skäl att vara »eftertänksam». Det turkiska kriget erbjöd väl ett gynsamt tillfälle att angripa Ryssland och dymedels gifva en afledare åt den oroliga sinnesstämning, som rådde i landet, samt om möjligt återförskaffa Sverge en del af den

---

[1]) Ranke a. st. 218 o. f.

[2]) Stanhope: Life of William Pitt I 347.

[3]) Nordins dagboksanteckningar 1786—1792, trykta i »Historiska handlingar, till trycket befordrade af k. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia,» Del. 6, Sid. 3.

makt, som det innehaft under Gustaf Adolfs och Karlarnas tid; men innan striden kunde begynna, måste svårigheter af mångahanda slag undanrödjas och nya förbindelser knytas med främmande makter. En svårighet var stadgandet i 48:de paragrafen af 1772 års regeringsform, att konungen ej finge »krig och örlig göra utan riksens ständers ja och samtycke». Svårt var ock att med förvirrade finanser skaffa medel till härs och flottas utrustning. Härtill kom den faran, som låg i förbundet mellan Ryssland och Danmark. Om Gustaf III än ej så noga kände till bestämmelserna i detta fördrag, så tog han dock för gifvet, att detsamma var riktadt mot Sverge.

Af Gustaf III:s önskan att anfalla Ryssland och af den politiska ställningen i Europa har man dragit den slutsatsen, att Gustaf ämnade förena Sverge, Turkiet, Preussen, Ängland, och, om det vore möjligt, Danmark till ett stort, mot Ryssland riktadt förbund. Befunnes det ogörligt att indraga Danmark i förbundet, borde detsamma åtminstone förmås att iakttaga neutralitet[1]). Väl är det sant, att en sådan plan blef uppgjord, men frågan är här, om Gustaf III från början hade en sådan bestämd plan för sitt handlingssätt. Vi tro det ej redan därföre, att han ju alltid älskade att hålla flera vägar öppna för sig. Det är föga antagligt, att han denna gång skulle ändrat åsikt och uppförande. Hans egna uttalanden vederlägga också en dylik förmodan. Kort efter ankomsten af underrättelsen om Turkiets krigsförklaring aflät Gustaf III till svenska ministrarna i London, Berlin, Paris och Köpenhamn noter af innehåll, att ministrarna skulle söka utröna de respektive makternas tänkesätt och planer med anledning af det nu utbrutna kriget[2]). Underhandlingar öppnades dock ej med något annat hof än det danska förr än efter Gustafs återkomst från Köpenhamnsresan. Först ville han nämligen göra slut på det intima förhållande, som på grund af 1773 års trak-

---

[1]) Denna åsikt uttalas af Geijer a. st. sid 547; Holm a. st. sid. 23; Hellstenius a. st. sid. 33; Odhner: »Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787»; i Hist. Tidskrift. sid. 5—6.

[2]) R. A. Kanslipresidentens koncepter 1787: cirkulär till Nolcken i London och Carisien i Berlin, dat. 21 Sept,; not till Stael v. Holstein i Paris, dat. 28 Sept.; not till Sprengtporten i Köpenhamn, dat. 2 Okt. Den sista är trykt hos Geijer a. st. 547.

tat var rådande mellan Ryssland och Danmark, samt förbinda sistnämnda makt med Sverge genom ett anfalls- och försvarsförbund. Dessa båda stater skulle visa det öfriga Europa den väg, man hade att beträda, om man ville återställa det rubbade jämviktssystemet[1]). Härefter borde andra makter förmås att sluta sig till detta förbund. Att Gustaf III ej hade klart för sig, hvilka dessa andra makter skulle blifva, framgår dels af förut omnämda not till Stael v. Holstein i Paris[2]), däri han säger sig »ej ett ögonblick sätta i tvifvelsmål, att icke Sverges och Frankrikes intressen måste vara samfäldte under en konjunktur sådan som den som nu yppar sig»; dels af en instruktion för svenska ministern i London, friherre G. Nolcken, daterad den 4 Dec. 1787, i hvilken tvänne olika kombinationer framställas såsom möjliga: i den ena — den Gustaf ansåg mäst gynsam för Sverge — skulle Frankrike och Ängland, i den andra Ängland och Preussen utgöra hufvudmakterna[3]). Huru än alliansen månde blifva beskaffad, så skulle Gustaf på grund af det gamla försvarsförbundet med Turkiet till denna makts förmon i ryska Finland göra ett infall eller en »diversion», såsom det på den tidens diplomatiska språk kallades[4]). Skilnaden mellan en diversion och ett krig var den, att i förra fallet fullt krigstillstånd ej ansågs äga rum; diversionen medförde således den fördelen, att Gustaf III ej behöfde kränka regeringsformens 48:de paragraf.

Den ofvan nämda noten af den 2 Okt. till friherre Sprengtporten i Köpenhamn innehåller en öfversikt af den förändrade ställningen i Europa och en antydan om den omkastning i Sverges dittills följda politik, som däraf kunde blifva en följd. Om Danmarks förhållande till Ryssland heter det: »Utan att förakta denna makt [Ryssland] och obetänksamt reta densamma, synes likväl den farhoga böra upphöra, som hittills liksom bundit händerna på Danmark,

---

[1]) Den 11 Mars 1788 skref Gusfaf III till d'Albedyhll om sina planer på hösten 1787: »jag trodde då vara både nyttigare och ärofullare för dessa båda kronor [Sverge och Danmark] att föregå Europa med efterdöme och åtminstone i Norden återställa jämvikten.» D'Albedyhlls brefväxling 1788, å Ups. bibl.

[2]) Dat. den 28 Sept. 1787.

[3]) Se härom sid. 36.

[4]) Se härom sid. 49.

och danska kabinettet återtaga nog självständighet att stadga ett system, som instämmer med dess verkliga intresse och värdighet, samt med oss öfverenskomma om sådana förenade mått och steg till bägge rikenas förmon och ära, som vi å vår sida genom en närmare förtrolighets upprättande länge sökt bereda, på det ej Ryssland i evärdeliga tider måtte af hela Europa blifva ansedt såsom den enda makten i Norden, som spelar en roll och föreskrifver en lag åt de öfriga». Vidare heter det om Preussen och Ängland: »Preussen har i Holland vunnit sitt närvarande ändamål [arfprinsens återinsättande i sina rättigheter], men uträttar därjämte, att denna republik kastar sig i armarna på Ängland fastare än någonsin tillförene och sätter den första handlande nation i samfäldt enväldig besittning af hela Europas handel, hvilken handel andra makter och Sverge eller Danmark i en betydlig mon de senare åren börjat dela. — Änglands handelsintresse blir alltid en anledning till mindre förtrolighet med Sverge och Danmark, och denna sjömakts läge ger densamma en lätthet att vara de nordiska makterna besvärlig». Sverge och Danmark borde därför hålla ett vakande öga på Änglands tillväxande makt och »ej för temporära förmoner sätta deras politiska existens på spel». Hvad Frankrike beträffade, så var dess styrka och inflytande i betänklig grad försvagadt genom oredan i finanserna. Man kunde dock hoppas, att dess regering skulle väckas ur sin dvala af den fara, som hotade landets maktställning. Till sist erhöll Sprengtporten befallning att försiktigt höra sig före hos danska utrikesministern, grefve A. P. Bernstorff, huruvida danska regeringen vore villig att närma sig Sverge.

Den åldrige diplomaten Johan Vilhelm Sprengtporten [1]) ansågs ej af Gustaf III och kunde näppeligen anses vara rätta mannen att föra en så kinkig underhandling till ett lyckligt slut. Och den var i sanning svår! Men för Gustaf syntes den ej omöjlig att utföra. Han såg mer än väl, att kejsarinnan Katarina i Ryssland var en för Danmark ytterst obekväm och pockande bundsförvandt, och han hoppades, att hon äfven på detta sätt betraktades af den danska regeringen. Åtminstone trodde han sig veta,

---

[1]) Sprengtporten var född 1720.

att Bernstorff ej var någon beundrare af den ryssvänliga politiken, utan tvärtom kände den djupaste harm öfver det förmynderskap, Ryssland utöfvade eller önskade utöfva öfver Danmark[1]). Det behöfdes blott en skicklig diplomat, som väl förstod att framhålla de möjliga fördelarna af en allians med Sverge samt farorna och obehagen af det ryska förbundet. Och i hela Sverges rike fans enligt Gustaf III:s åsikt ingen skickligare diplomat än just han själf, ingen som bättre kunde vinna människors sinnen och leda deras tankar efter sin vilja. Men han glömde *ett* — att han var för väl, eller snarare för illa känd i Köpenhamn. Där var man ingalunda okunnig om hans stämplingar i Danmark och Norge, för att vinna det sistnämnda landet, om hans underhandlingar med ryska kejsarinnan, för att utvärka hennes bifall till denna plan. För att begagna de ord, som d'Albedyhll stälde till Gustaf i Malmö i Okt. 1787[2]), så »voro minnena för färska. Man ändrar väl språk, till och med uppförande, men de gamla intrycken bli alltid kvar, och styrkan af dessa intryck är i förhållande till de orsaker, som därtill gifvit anledning».

Gustaf III var altså besluten att resa till Köpenhamn. Ehuru han lika litet nu som 1783 vid sin resa till Fredrikshamn efter regeringsformens bud inhämtade rådets yttrande om sin afsikt att fara utom rikets gränser, så antog man dock i Stockholm med tämligen stor säkerhet, att resans mål ej, såsom det officielt uppgafs, var Karlskrona. Man gissade, att konungen ämnade sig till Berlin[3]): på Köpenhamn synes man ej kommit att tänka. Den 21 Okt. begaf sig Gustaf från Drottningholm till Karlskrona och därifrån till Malmö, dit han ankom d. 26. Den 29 afreste han till Köpenhamn, såsom det hette, »till fullgörande af det löfte, vi under vår sammanvaro med hans kunglig höghet kronprinsen af Danmark förlidet år i lägret i Skåne gifvit honom, att vid något tillfälle tillbringa några dagar

---

[1]) Se Sprengtportens uttalanden i åtskilliga depescher 1787.

[2]) Se d'Albedyhlls anteckningar.

[3]) I ett bref från C. Sparre till Gustaf, dat. Stockholm d. 20 Okt. 1787 (G. III:s papper folio vol. 13) heter det, att preussiska ministern under ett samtal angående ryktet om konungens förestående resa till Berlin sagt sig ej veta något därom och »af dess ofta röjda oförfarenhet» tillagt, att hans herre troligen skulle afböja en sådan plan.

med danska hofvet i Köpenhamn»[1]). Han ankomst blef, såsom afsedt var, en fullkomlig öfverraskning[2]). Gustaf ansåg nämligen, att underhandlingarna härigenom skulle i betydlig mon underlättas: med storm skulle den danska regeringen tagas, den skulle ej få tid att tänka sig före och låta det känslosvall lägga sig, som Gustaf hoppades genom sitt lifliga och hänförande språk kunna uppväcka.

I Köpenhamn uppträdde han med ett ganska lysande följe. Utom af de svenska sändebuden vid danska hofvet, Sprengtporten och d'Albedyhll, utgjordes detsamma af generalmajorerna Toll och Taube, öfverstekammarjunkarna G. M. Armfelt och Fabian Wrede, hofmarskalken Strömfelt, stallmästaren v. Essen, förste sekreteraren för utrikes brefväxlingen v. Asp, pagerna de Besche och Möllersvärd och måhända andra[3]).

Redan samma dag, den 29 Okt., som Gustaf III anlände till den danska hufvudstaden, öppnade han underhandlingarna och hade under sin korta vistelse därstädes den ena sammankomsten efter den andra med de danska ministrarna. »Den onde, med hvilken H. M. ej kunde traktera immediate för språkets skull, var gamle general Huth, som är född Hessare». Honom fick d'Albedyhll i uppdrag att vinna, men vid första konferensen förklarade Huth, att han ej ville inlåta sig i några underhandlingar, utan komme att i alt rätta sig efter grefve Bernstorff[4]). Likaså inlät sig ej Gustaf i några underhandlingar med danska kronprinsen, hvars ungdom och mindre erfarenhet han sade sig ej vilja missbruka[5]).

---

[1]) Gustaf till Nolcken, dat. Köpenhamn d. 1 Nov. 1787, i Muscovitica: depescher till sv. beskickningen 1786—1788.

[2]) Sprengtporten ensam blef dagen förut underrättad därom genom d'Albedyhll.

[3]) Toll uppräknar medlemmarne af G:s svit (v. Asp nämnes ej där) i ett bref till G., dat. Beckaskog d. 3 Dec. 1787; trykt hos Liljecrona, J. Ch. Toll, I 252. Odhner a. st. sid 8 not 2 uppger, att följet bestod af omkr. 40 personer.

[4]) D'Albedyhll a. st.

[5]) D'Albedyhll a. st. Härmed synes Gustafs berättelse i hemliga protokollet komma i strid. Må hända var det blott i denna för rådet afgifna berättelse, han lade någon vikt vid sina samtal med kronprinsen. Oxenstjernas uppgift i sin dagbok att konungen inför kronprinsen framlagt förbundsförslaget bekräftas hvarken af Bernstorffs eller Gustafs relationer.

Af största vikten äro Gustaf III:s konferenser med Bernstorff. I sina samtal den 29 och förmiddagen den 30 Okt.[1]) med denna minister talade han liksom inledningsvis om den politiska ställningen i allmänhet och uttrykte särskildt sitt missnöje med konungens af Preussen uppförande mot den nederländska republiken. På eftermiddagen den 30 Okt. var ett nytt möte anordnadt. Gustaf redogjorde då för de försök, han sedan 2 år och framför alt sedan sitt möte med den danske kronprinsen om sommaren 1786 gjort för att grunda en fast vänskap mellan Sverge och Danmark. Men då man ännu ej kunnat komma till något resultat, så vore han själf faren till Danmark, för att för dess regering framlägga ett förslag till förbund mellan de båda grannrikena. Det vore en efterbildning af det familjefördrag, som förenade det bourbonska husets ättegrenar, och som genom sina följder bevisade nyttan af hans proposition. Fördragen mellan Danmark och Ryssland borde ej lägga några hinder i vägen, ty folkens välfärd skulle vara suveränernas högsta lag, öfver alla fördrag. Ryssland tyranniserade sina vänner; ögonblicket vore nu kommet att afskudda det ok, som kejsarinnan pålagt Danmark. Dess hotelser borde ej förskräcka den danska regeringen, ty den skulle i förbundet med honom finna nödiga medel att skydda sig mot Rysslands hämd.

Förbundsförslaget, som Gustaf framlade, bestod af 9 artiklar[2]). I *den första* förbinda sig konungarna i Sverge och Danmark att aldrig hemligen eller uppenbarligen understödja hvarandras fiender, vare sig att den ena makten blifvit af fiender anfallen eller funnit sig föranlåten att dem anfalla. I *den andra* garantera konungarna hvarandra deras inom Europa belägna besittningar. *Den tredje* artikeln bestämmer, att de båda konungarna med

---

[1]) Bernstorffs relation. Gustaf III:s uppgifter i hemliga protokollet, att kronprinsen varit närvarande vid första konferensen, och att förbundsförslaget aflämnats redan den 29:de äro sannolikt oriktiga.

[2]) Förslaget är af Odhner trykt i Historisk Tidskrift för 1881 sid. 297 o. f. efter konungens eget koncept. Där omtalas ock tvänne afskrifter. Bland Kanslipresidentens koncepter för 1787 finnes en tredje, som obetydligt skiljer sig från konungens koncept. Den kallar sig: »projekt till en familjeförening mellan Sverge och Danmark, författad af K. M:t själf under dess vistande i Köpenhamn i Nov. samma år.»

förenad styrka skola försvara handeln och sjöfarten samt upprätthålla de grundsatser, som blifvit uttalade i Gustaf III:s deklaration 1779 och i 1780 års fördrag mellan Sverge och Danmark. I händelse något sjökrig utbryter, heter det i *den fjärde* artikeln, skola konungarna till den fria sjöfartens skydd utrusta en gemensam flotta, om hvars storlek man finge särskildt för hvarje gång öfverenskomma. Enligt *den fämte* artikeln trodde sig de båda konungarna ej bättre kunna föreviga sin förening än genom en förbindelse att på alt sätt beskydda den rena evangeliska, lutherska tron och läran samt att fortplanta detta tänkesätt hos sina efterkommande. Som detta förbund afslöts för att stadga vänskapen mellan båda rikena och för att förkofra oldenburgska husets glans, så förklaras i *den sjätte* artikeln alla traktater, som kunde lända någotdera riket till skada, för upphäfda, och förbinda sig kontrahenterna att hädanefter icke ingå dylika fördrag. *Den sjunde* artikeln förbjuder upptagandet af någon annan regent i förbundet, emedan »detta förbund är afslutadt mellan tvänne konungar, hvilka räkna en gemensam stamfader på fädernet, och konungen i Sverge genom sin farfaders moder och konungen af Danmark genom sin farfars far härstamma båda af konung Fredrik III i Danmark». Genom *den åttonde* artikeln förbinda sig de båda konungarna att, om någon makt »af hat, illvilja eller afund i anseende till detta förbund» förklarar en af dem krig, den andra skall uppträda till hans försvar och ej nedlägga vapen, förr än gemensam fred slutits. *Den nionde* artikeln slutligen innehåller bestämmelser om rangordningen mellan de båda makternas sändebud. Fördraget skulle undertecknas ej blott af de båda konungarna utan äfven af den danska kronprinsen[1]).

[1]) Det referat, som Bernstorff i sin berättelse lämnar af alliansförslaget, öfverensstämmer ej i alla delar med Gustaf III:s koncept. Ehuru skiljaktigheterna ej äro af synnerlig betydenhet, torde de här böra påpekas. Fjärde artikelns bestämmelser om en gemensam flottas utrustande i händelse af ett sjökrig äro hos Bernstorff utbytta mot ett löfte att underlätta mellanrikshandeln och en öfverenskommelse att för detta ändamål, om det vore nödvändigt, afsluta en ny handelstraktat. Sjätte och åttonde artiklarna motsvaras hos Bernstorff af den åttonde och den sjunde, hvaremot sjunde artikelns (i konceptet) förbud mot andra makters upptagande i förbundet alldeles saknas. Den nionde artikeln är i Bernstorffs

Bernstorff förklarade genast, efter hvad han själf uppgifver i sin berättelse, att danska regeringen omöjligen skulle kunna antaga de punkter (första och sjätte) i fördraget, som stipulerade anfalls- och försvarsförbund mellan Sverge och Danmark samt upphäfvandet af alla mot detta stridande fördrag. Förgäfves uppbjöd Gustaf hela sin vältalighet, förgäfves tillkallade han statsministern Schack-Rathlou. Denne — den förnämsta anhängaren inom regeringskonseljen af den ryska politiken — tillbakavisade med bestämdhet hvarje tanke på ett förbund af den karaktär, som Gustaf afsåg. Då upplöstes sammankomsten, för att åter begynnas några timmar senare.

Grefve Bernstorff hade under tiden inhämtat regeringskonseljens yttrande öfver Gustaf III:s förslag och framförde nu dess svar. Det bestod af följande tre punkter. 1:o Danska regeringen antoge det af Gustaf III framstälda förslag till familjetraktat, för så vidt ryska kejsarinnan blefve inbjuden att ingå i förbundet och antoge inbjudningen. 2:o Äfven om kejsarinnan afsloge inbjudningen, vore Danmark villigt att afsluta fördraget, men under den förutsättningen, att detsamma blefve före undertecknandet kejsarinnan meddeladt och af henne gilladt. 3:o Danska konungen förband sig att göra alt, hvad i hans förmåga stod, för att nedtysta kejsarinnans invändningar, och att, så snart detta lyckats honom, underteckna fördraget.

Intet svar — näppeligen ett rent afslag — kunde för Gustaf III hafva varit misshagligare än detta. Ändamålet med förbundet var ju att upprätta en motvikt mot Rysslands växande makt och att sätta en dam mot Katarinas eröfringslystnad. Låtsande sig ej märka detta, föreslår den danska regeringen att i förbundet äfven upptaga ryska kejsarinnan, såsom varande en ättling af det Oldenburgska huset. Också förklarade Gustaf III genast, att detta var omöjligt redan af det skälet, att hon genom

---

berättelse blifven den sjätte. Om den samma säger han, att den på ett mycket dunkelt sätt fastställde det inbördes förhållandet mellan de båda hofvens sändebud, hvilken artikel skulle för honom varit obegriplig, om han ej trodde sig kunna gissa, att dess syfte vore att bestämma, att sändebuden alltid skulle vara af samma rang. — Odhner har i sina anmärkningar till förslaget i hist. Tidskrift för 1881 sid. 299, påpekat en del af dessa skiljaktigheter.

öfvergången till den grekiskt-katolska läran förlorat arfsrätten till Sverges och Danmarks kronor. Bernstorff svarade, att danska regeringens politik ginge ut på att bevara freden, men att kejsarinnans uteslutande ifrån förbundet säkerligen skulle i hög grad uppreta henne och sätta lugnet i Norden i fara. Slutligen, då han märkte, att alt tal härom var förspild möda, sökte han öfvertyga Gustaf om nödvändigheten af att antaga det andra alternativet: inhämtandet af kejsarinnans samtycke till fördraget. Härpå invände Gustaf med rätta, att hon aldrig skulle gifva sitt bifall och sålunda intet förbund komma till stånd. Till sist yttrade han, att hans personliga heder vore nära förbunden med framgången af denna underhandling; att han kände sig djupt sårad, att han icke vidare ville besvära grefve Bernstorff med konferenser, som ej ledde till något resultat, att han betraktade underhandlingen såsom afslutad och vänskapen med Danmark i fara att blifva bruten. Konferensen slutades dock ej härmed, ty Bernstorff återupptog underhandlingens tråd med den förklaringen, att om Gustaf så önskade, så trodde han det ej skola möta någon svårighet att af danska konungen erhålla ett handbref, hvari denne uttrykte sina vänskapliga känslor för Sverge och dess konung.

Gustaf lofvade att följande dagen gifva bestämdt svar på detta nya förslag. Emellertid förklarade han sig villig att samtycka därtill, att fördraget blefve meddeladt ryska kejsarinnan, ehuru först efter dess undertecknande; han medgaf till och med, att i detsamma insattes en artikel af innehåll, att det ej skulle betraktas såsom gällande, förr än kejsarinnan gifvit sitt bifall, och han ville förbinda sig att hålla det hemligt, så länge danska regeringen funne det nödvändigt eller nyttigt. Då Bernstorff ej härpå kunde afgifva något svar, slutades konferensen.

Följande dag, den 31 Okt., hölls en konferens mellan Bernstorff och d'Albedyhll, men äfven denna ledde ej till något resultat, ehuru den senare erbjöd en af Gustaf III egenhändigt skrifven förklaring, att han ej önskade söndra Danmark från Ryssland eller förolämpa kejsarinnan. På middagen samma dag öfverlämnade Gustaf en sådan förklaring till statsministern Schack-Rathlou. I denna skrifvelse hoter det, att det för Gustaf var en sann tillfredsställelse

att på det mäst öfvertygande sätt förklara, att han, långt ifrån att vilja störa det goda förhållande, som var rådande mellan konungen af Danmark och kejsarinnan i Ryssland, tvärtom önskade, att det måtte fortfara och blifva bevaradt till gagn för den allmänna freden, till glädje för den danska konungen och till fördel för hans stater. »Förutom min vänskap för min kungliga svåger och hans son är det också mina personliga känslor för kejsarinnan, som ingifva mig dessa önskningar, känslor, som det är mig en glädje att vid hvarje tillfälle lägga i dagen, och som i samma grad äro grundade på dem, jag vet hon hyser emot mig, och på den beundran, jag känner för hennes stora egenskaper, samt på den hängifvenhet, som flera års personlig bekantskap inpräglar i mitt hjärta»[1]. Man känner sig frästad att tro, det hela brefvet vore ett dåligt skämt. Det var väl i högsta måtto oantagligt, att den tvetydighet och brist på uppriktighet, som genomgår detsamma, skulle undgå de danska statsmännens ögon. Det kunde därför näppeligen vara ägnadt att höja Gustafs anseende hos den danska regeringen; tvärtom borde det göra densamma ännu mer motvillig, än den var, att inlåta sig i någon förbindelse med en så ränkfull statsman, som den svenska konungen onekligen visat sig vara. Efter mottagandet af Gustaf III:s deklaration hölls konselj. D'Albedyhll säger sig hafva »velat, att konungen varit närvarande i konseljen för att där få plädera sin sak, hvilket åtminstone varit någonting oerhördt, och som helt visst ej skadat saken»[2]. Detta blef naturligtvis af danska regeringen afböjdt. Resultatet af öfverläggningen blef enligt d'Albedyhlls uppgift, att man skulle gifva konungen en försäkran, att man uppriktigt önskade han vänskap och lika uppriktigt erbjöd sin; att hans ära och Sveriges sällhet härefter ansågos af Danmark såsom dess egna, och att man ej skulle begära något bättre än att till båda delarna bidraga med alla medel, dem Nordens gemensamma intresse och Danmarks särskilda förbindelser tilläto. Till danska konungens stora

---

[1]) Holm a. st. sid. 8. Jfr dansk hist. tidskrift a. st. 697 not 1. Holms antagande, att det bref, han anfört i sin afhandling är den deklaration, Gustaf öfverlämnade vid detta tillfälle, bekräftas af de i samma dags svar befintliga hänsyftningar på innehållet i deklarationen. Se nedan.

[2]) D'Albedyhll a. st.

tillfredsställelse — hette det vidare — hvarken funnos eller syntes förestå några sådana omständigheter, som kunde hindra honom från att lägga dessa sina känslor i dagen, hälst som han hos konung Gustaf till sin glädje försport samma personliga tillgifvenhet för den ryska kejsarinnan och samma omtanke för bibehållandet af lugnet i Norden, till hvilka Danmark genom formliga traktator vore förpliktadt. Hans danska majestät ansåg sig nu hafva upplefvat den länge af dess hjärta efterlängtade epok, då detta Nordens dyrbara lugn och säkerhet emot alla tillkommande tiders våld och det öfriga Europas afund kunde försvaras genom ingående af en lika så naturlig, som nödvändig förening mellan samtliga nordiska makterna. Till en sådan förening inbjöds nu konungen högtidligen, och öfverlämnade man till hans välbehag utsättande af både tiden, stället och de öfriga vilkoren till en formlig underhandling mellan de tre nordiska rikenas fullmäktige. Danska konungen vore för sin del beredd att lämna sin fullmakt åt Gustaf III, öfvertygad som han var, att en dylik underhandling säkrast och värdigast skulle fullbordas af den, som redan förvärfvat sig den äran att hafva lagt första grundvalen till det stora värk, för hvilket Nordens senaste efterkommande skulle beundra Gustaf III:s snille och tillbedja hans hjärta[1]).

Detta svar framfördes till Gustaf III af Grefve Bernstorff[2]), hvilken därefter begagnade sig af tillfället för att gifva den svenska konungen några välmenta råd med afseende på hans utrikespolitik. Den väg han nu beträdt,

---

[1]) D'Albedyhll a. st. Gustaf III uppgifver, att han användt dagen till att söka vinna kronprinsen, arfprins Fredrik och prinsen af Augustenburg, af hvilka den sistnämde tydligen visade, att han »var inblåst af Schack-Rathlou». Enligt Gustafs uppgift röstade i konseljen kronprinsen, arfprinsen, grefve Bernstorff och general Huth för att genast ingå förbundet och sedan därom underrätta kejsarinnan, hvaremot de andra fyra, prinsen af Augustenburg, Schack-Rathlou, Stampe och Rosencrantz först ville inhämta Rysslands samtycke till fördraget. Som rösterna voro lika och ingen hade utslagsröst, skulle saken förfalla. Men på det att den svenska konungen ej skulle blifva missnöjd, fick Bernstorff i uppdrag att afgifva en deklaration, innehållande »de fullkomligaste vänskapsförsäkringar». — D'Albedyhll berättar, att konungen trodde sig hafva vunnit Rosencrantz. Gustaf nämner ej, att han gjort något försök.

[2]) Bernstorff a. st.

vore icke den sanna ärans eller honom värdig; han borde därför öfvergifva den politik, han nu tyktes föra, och i stället uppträda såsom medlare i det turkiskt-ryska kriget. Ögonblicket vore gynsamt, då kejsarinnan ej längre ville fortsätta kriget, och då hon ej vidare i Frankrike hade en värksam medlare. Det skulle för honom vara synnerligen ärofullt att intaga Frankrikes plats, och han skulle härigenom vinna kejsarinnans ynnest. Detta vore bästa sättet att befordra trippelalliansens framgång och att befästa lugnet i Norden. — Gustaf låtsade mycken tillfredsställelse med detta förslag och förklarade, att han i vänskap skildes från danska regeringen. För att ännu mer befästa tron på en omkastning i sitt tänkesätt lät han sin omgifning tidt och ofta uttala sig om deras herres belåtenhet.

Det torde böra påpekas, att det enligt Gustafs berättelse under ofvan omtalade samtal undföll Bernstorff, »att traktaten mellan Ryssland och Danmark innebar i händelse af krig en hjälpsändning af 6 krigsskepp och 4 fregatter samt 500,000 riksdaler i sudsidier.» Då Gustaf ej förut hade kännedom om detta fördrags bestämmelser, var denna underrättelse af stor vikt för honom.

Man skulle kunna tro, att Gustaf nu hade uppgifvit hoppet att vinna Danmark för sina planer. Så var dock ingalunda förhållandet. Efter ett par dagars förlopp återupptogos underhandlingarna. Den tredje Nov. infann sig nämligen d'Albedyhll hos Bernstorff och förklarade att hans herre önskade en deklaration af innehåll, att danska regeringen i händelse af krig mellan Sverge och Ryssland blott bokstafligen (à la lettre) skulle uppfylla bestämmelserna i dess fördrag med sistnämda makt. Bernstorff tillbakavisade naturligtvis detta förslag. Efter en stunds förlopp återkom d'Albedyhll med nya instruktioner. Konung Gustaf, sade han, vore nödsakad att för sitt folk och framför alt för sitt råd gifva en viss färg åt sin frånvaro; han måste därför nödvändigt hafva i sina händer ett dokument, som bevisade nyttan och nödvändigheten af hans besök i Köpenhamn. Häremot hade Bernstorff ingenting att invända, utan var genast beredd att i d'Albedyhlls närvaro uppsätta konceptet till ett bref från danska konungen till den svenska. Konceptet lämnades sedan till

Gustaf, som gillade detsamma, men begärde, att brefvet skulle undertecknas både af danska konungen och kronprinsen. Då man gjorde invändningar mot denna begäran, afstod han ganska lätt från densamma.

Brefvet, som är dateradt den 5:te Nov. öfverlämnades till Gustaf den 7:de eller 8:de Nov. och innehöll en mängd vänskapsförsäkringar af föga reel natur. Så heter det t. ex., att Gustaf III:s besök för den danska konungen »varit den säkra och värdefulla underpanten på sådana känslor hos Eders Majestät, som försäkra lugnet i Norden, och som, i det de sammansmälta Danmarks och Sverges dyrbaraste intressen genom en vänskap och förtrolighet, som icke känna till något förbehåll, bestämma mitt system på ett sätt, som mäst svarar mot mina önskningar. Intet skall i framtiden kunna störa den fred och enighet, som böra herska emellan oss till vårt ätts och våra folks gemensamma lycka, och de gamla stridigheter, som alltför länge hafva rådt mellan de två nationerna, böra för alltid försvinna»[1]).

Afresan från Köpenhamn ägde rum den 5 Nov., då Gustaf begaf sig till middagen till slottet Bernstorff, hvarifrån han på aftonen reste till Fredonsborg, änkedrottning Juliana Marias bostad. Här blef Gustafs svåger, arfprins Fredrik dekorerad med Serafimerorden. På Fredensborg måste konungen dröja i 2 dagar, enär storm och oväder omöjliggjorde öfverfarten öfver sundet. Först den 8 Nov. afreste han, åtföljd af danska kronprinsen, öfver Helsingborg till Landskrona, där fästningsvärken beságos. Samma dag återvände kronprinsen till Köpenhamn och konungen till Helsingborg, hvarest han dröjde några dagar, ifrigt sysselsatt med fullföljandet af sina politiska arbeten[2]).

Den 9 Nov., dagen efter sin ankomst till Helsingborg, afsände Gustaf till rådet ett bref, hvari han underrättade detsamma om sin återkomst till fäderneslandet och lofvade att framdeles »muntligen meddela de viktiga saker, som förmått mig att besöka konungen, min svåger. Det enda jag bör tillägga, och hvilket lärer ej mindre än mig vara eder hugneligt, är den nära och ömma vänskap, som alt

[1]) Brefvet trykt i Hist. Tidskrift 1881 sid. 300.
[2]) Om återfärden se Gustafs berättelse.

mer och mer förenar mig med den unga kronprinsen af Danmark, som under sin faders tilltagande sinnessvaghet kan med skäl anses, fast under ett annat namn, för den regerande konungen i Danmark»[1]). I Sverge trodde man ej mycket på denna »nära och ömma vänskap», man sade sig hafva säkra underrättelser därom, att konungens resa misslyckats, att det danska hofvet afslagit alla propositioner, och att det icke kunnat förmås att »synbarligen markera sin tillfredsställelse» med konungens besök. »Folk af förstånd och urskilning», berättar Toll vidare om sinnesstämningen i landet, »tvifla ej, att ju något hufvudsakligt blifvit gjordt; men för de vacklande och mängden behöfdes värkligen ett ostensibelt vedermäle»[2]). Det »ostensibla vedermäle», Gustaf III upptäkt, var utvärkandet af den danska elefantenorden åt gunstlingen G. M. Armfelt. Denne skickades själf öfver sundet, för att tillsammans med friherre d'Albedyhll arbeta för saken. Vi skola nedan skildra denna egendomliga episod i Gustaf III:s danska politik. Den synliga orsaken till Armfelts resa d. 10 Nov. var framförandet af Gustaf III:s svar på danska konungens vänskapsförsäkran af den 5:te Nov. Denna Gustafs kontradeklaration innehåller blott tacksägelse för den danska deklarationen och förklaring, att nu vore det vänskapsförhållande upprättadt mellan de båda staterna, hvilket de föregående konungarna förgäfves sökt grunda, och hvilket skulle åter göra Nordens båda äldsta monarkier mera aktade af och intressanta för det öfriga Europa. »Det är också», heter det, »med den fullkomligaste tillfredsställelse, som jag förklarar eders Majestät, att jag vid hvarje tillfälle skall vinnlägga mig om att gifva eder prof på min vänskap, min aktning och alla de känslor, som ni har rätt att fordra af en vän och så nära släkting, och att jag genom mina åtgöranden skall öfvertyga Europa om den mellan oss ingångna föreningen, en förening, grundad på våra folks och våra ätters gemensamma intressen samt på — jag vågar påstå det — den förträffliga åsikt, som kronprinsens,

---

[1]) Geijer a. st. sid. 550. Brefvet framkom till Stockholm den 12 Nov. och upplästes samma dag i rådkammaren. Den 2 Nov. hade rådet fått första underrättelsen om konungens afsikt att resa till Köpenhamn.

[2]) Tolls bref till Gustaf III, dat. Bäckaskog d. 25 Nov. 1787, trykt hos Liljecrona: J. Ch. Toll, I 251.

eders Majestäts son och tronföljare, dygder och vackra egenskaper ingifvit mig, och som ger löfte om ett nytt lustrum åt det höga oldenburgska huset, från hvilket vi båda härstamma»[1]). Armfelt medförde äfven komplimentsskrifvelser till kronprinsen, prins Fredrik Kristian af Slesvig-Holstein, änkedrottning Juliana Maria, grefve Bernstorff och statsministern Schack-Rathlou[2]). — Enligt Odhner öfverförde äfven Armfelt friherre Sprengsportens utnämning till ambassadör[3]).

På vägen omfors Armfelt med danska generalen friherre Haxthausen, hvilken samma dag, 10 Nov., blifvit sänd med en ny skrifvelse från konung Kristian till Gustaf. Brefvet innehöll blott artighetsbetygelser och besvarades följande dag af den svenska konungen. Denna dag, d. 11 Nov. ankom svar på de bref, Armfelt medfört till konung Kristian, kronprins Fredrik, Bernstorff och Schack-Rathlou. Arfprinsen Fredrik Kristian svarade den 12:te, änkedrottning Juliana Maria den 17:de[4]).

---

[1]) Gustafs bref trykt i Hist. Tidskrift för 1881 sid. 301.

[2]) Dessa bref har jag ej sett. Af svaren framgår, att Armfelt haft dem med sig.

[3]) Odhner a. st. s 178. Bland kanslipresidentens koncepter för 1787 finnes en d. 9 Nov. daterad fullmakt för Sprengtporten såsom ambassadör.

[4]) De danska brefven förvaras i R. S. och finnas för närvarande bland de från utrikes departementet nyligen aflämnade handlingarna i bundten N:o 125 (84). Konceptet till Gustafs bref finnes bland Kanslipresidentens koncepter för år 1787. Odhner säger i hist. tidskrift 1881 sid. 302, att kronprinsen och Bernstorff i sina bref af den 11 Nov. »tydligen med särskild afsikt och till förekommande af hvarje missförstånd, ytterligare betonat önskvärdheten af vänskap emellan *alla* grenarna af oldenburgska huset». Uttrycken i dessa bref om det Oldenburgska huset behöfva dock ej, synes det oss, fattas i vidsträktare mening än den, i hvilken Gustaf använder orden »l'auguste maison d'Oldenbourg», nämligen såsom blott syftande på danska och svenska konungahusen. Kronprinsen skrifver: »Attaché depuis si longtemps et par tant de lieus à V. M:té, il n'y en a point qui puissent m'être plus chers que ceux qui se rapportent en meme temps à l'union des Branches de la Maison d'Oldenbourg, qui sorties d'une Tige commune dementiraient leur origine en se separant pour s'opposer». Bernstorff åter säger: Je connais trop le Systeme du roi mon Maitre pour ne pas prévoir les Suites les plus heureuses d'une union que la providence a preparèe cn confiant cette moitié de l'Europe à l'auguste Maison de Holstein». Man skulle vänta, att åtminstone Schack-Rathlou betonade önskvärdheten af en vänskap mellan alla grenarna af det oldenburgska huset, men han säger sig bedja till Gud, »que l'heureuse union, qui subsiste entre les deux Maisons Royales de Suède et de Dannemarc et entre les deux Couronnes, s'afferminse toujours de plus en plus et devienne perpetuelle et indissoluble.

Vi återvända till det egentliga ändamålet för Armfelts resa. Han var, enligt d'Albedyhlls berättelse, ingalunda nöjd med sin beskickning. »Ja», berättas han hafva yttrat till d'Albedyhll, »är det icke förbannadt, att kungen ej kan få ur sitt hufvud att kasta på mig en utländsk orden? — Jag svär, att jag icke en, utan 1000 gånger bedt att få slippa. Men nu vill han absolument, att jag skall hafva Elefanten, på det alla människor måtte se, att han är väl med danska hofvet». Ej nöjd med den muntliga befallning Armfelt medförde, fordrade d'Albedyhll skriftliga order, innan han ville framställa någon begäran om Elefanterorden. Troligen redan den 10 Nov. ankom den äskade ordern, och genast framfördes Gustaf III:s önskan till Danska kronprinsen, hvilken på grundade skäl sökte afböja densamma. Han hade nämligen kort förut afslagit sin farbroders, prins Fredrik, begäran att erhålla denna orden för sin sons räkning; flera höga ämbetsmän, bland dem äfven några af regeringskonseljens medlemmar, hade ej det blå bandet. Han lofvade dock att, om den svenska konungen skriftligen framställde sin önskan, gifva efter och öfverlämna orden åt Gustaf, som finge gifva den åt hvilken han ville. Detta inberättades af både Armfelt och d'Albedyhll till konungen, och denne afsände ögonblickligen d. 11 Nov., till Armfelt ett bref, som skulle af honom tillställas danska kronprinsen. Brefvet innehöll dock ej, såsom danska regeringen önskat, någon begäran om ordensdekorationen, utan blott tacksägelser för det nya vänskapsprofvet, liksom om det redan vore gifvet. Förklaringen till detta besynnerliga faktum gifver Gustaf själf i det bref till Armfelt, hvilket åtföljde skrifvelsen till danska kronprinsen. »Ni ser», säger han, »att jag haft den grannlagenheten (la delicatesse) att icke direkte tala om det blå bandet, utan blott tackat för hans [kronprinsens] stora välvilja mot oss, och att jag betraktar detta såsom ett nytt bevis på den förtrolighet, som råder mellan kronprinsen och mig. Detta syntes mig tydligt och mera artigt än att framställa en begäran, och då jag skriftligen gifver eder tillåtelse att emottaga Elefanterorden, så tror jag mig hafva gjort alt hvad som behöfves». För att främja planens framgång, skickade Gustaf Nordstjärneordens kommendörsinsignier till kronprinsens gunstling, Johan Bülow, hvilken dock, innan orden

öfverlemnades, skulle förbinda sig att alltid bära densamma[1]).

Armfelt och d'Albedyhll insågo genast det olämpliga i att framlämna ett bref, sådant som det ofvan omtalade, till danska regeringen, utan begärde ett nytt af konungen. Gustaf lämnade också ett annat bref, antagligen af mera tillfredsställande innehåll, hvarefter danska regeringen ej längre gjorde några svårigheter[2]). Den 16 Nov. dubbades i Armfelts närvaro hofmarskalken Bülow af danska kronprinsen å Gustaf III:s vägnar till kommendör af Nordstjärneorden. Den 17 Nov. afreste Armfelt från Köpenhamn, medförande, berättar Sprengtporten, »utom ett allmänt bifall och hans kunglig höghet kronprinsens synnerliga aktning, ett förségladt paket till edors kunglig Majestät, som däraf förmodligen lämnade det största vedermäle och innebar, som det säges, Elefantorordens tecken för honom». Samma dag utnämdes prins Fredriks enda son, Fredrik Kristian, till riddare af Elefanterorden[3]).

Underrättelsen om innehållet i fördraget mellan Ryssland och Danmark, deklarationen af den femte November och Armfelts blåa band voro således alt hvad Gustaf III genom sin resa till Köpenhamn, genom sina underhandlingar därstädes, genom uppbjudandet af hela sin öfvertalningsförmåga kunnat utvärka. Han visade sig dock mycket nöjd med detta resultat. Väl hade han ej lyckats bryta alliansen mellan Danmark och Ryssland samt med den förstnämda makten afsluta ett anfalls- och försvarsförbund; men han trodde sig dock hafva lagt grunden till en söndring mellan de båda makterna och i konung Kristians deklaration hafva erhållit ett löfte därom, att Danmark under den förestående striden mellan Sverge och Ryssland

---

[1]) Se härom d'Albedyhll a. st. Brefvet till kronprinsen har jag ej sett, men dess innehåll framgår af brefvet till Armfelt, hvilket i afskrift finnes i samlingen: »Cent soixante cinq Lettres et Billets écrits de la propre main de Gustave III». Odhners uppgift (sid. 18) att Bülov under konungens vistelse i Köpenhamn blifvit kommendör, är oriktig.

[2]) D'Albedyhll a. st.

[3]) Sprengtportens skrifvelse d. 18 Nov. 1787 till konungen. Enligt d'Albedyhlls apostill d. 16 Nov. 1787 var det kronprinsen och Bernstorff, som i regeringskonseljen genomdrifvit dekorationens lämnande åt konung Gustaf.

skulle iakttaga neutralitet[1]). Nu gälde det blott att vidga klyftan mellan de två bundsförvandterna. Detta skulle ske genom en mängd intriger. D'Albedyhll fick befallning att söka antingen vinna eller störta danska statsministern Schack-Rathlou, hvilken ansågs hafva förorsakat underhandlingarnas misslyckande. Om han ej kunde vinnas, föreslog Gustaf att man skulle på hans plats uppsätta grefve Osten, hvilken blifvit rappelerad från sin ministerplats i Petersburg, då alliansen mellan Ryssland och Danmark afslöts 1773. Härpå svarade d'Albedyhll, att detta förslag vore opraktiskt, emedan Osten saknade tillräckligt anseende, men föreslog i stället, att Gustaf i bref till kronprinsen, prinsen af Hessen och grefve Bernstorff, »hvilka alla hata honom», skulle göra dem uppmärksamma på Schack-Rathlous handlingssätt, utan att dock antyda någon önskan att se honom afskedad. Denna intrig gillades, men torde ej hafva kommit till utförande[2]).

En annan plan gick ut på att genom hycklad vänskap mot danska regeringen reta Ryssland att självt bryta förbundet. Själf talade Gustaf vidt och bredt om den stora betydelse, som danska konungens deklaration och Armfelts utnämning till riddare af Elefanterorden skulle äga[3]). Af

---

[1]) Gustafs bref till Nolcken i London, dat. Helsingborg d. 10 Nov. 1787. Det heter däri bl. a.: »Om jag ännu ej kunnat draga Danmark ur Rysslands bojor, har jag dock satt så mycket misstroende mellan dessa bägge makter, att grund redan blifvit lagd till denna söndring, hvilken vid kronprinsens mognare år visserligen skall äga rum. Jag har ock skaffat mig en säkerhet, att Danmark ej blandar sig uti Orientens oroligheter eller på intet sätt oroar Sverge, hvilken säkerhet jag endast med min närvaro kunnat åstadkomma, så att Danmark, om ej skildt från ryska ligan, dock blifver alldeles passivt och ej vid alla Rysslands företaganden färdigt». Att Gustaf trodde sig hafva fått löfte om neutralitet, styrkes af hans gunstlings, G. M. Armfelt, ord: »Utgången af detta företag [resan till Köpenhamn] svarade ej mot vårt hopp. Vi fingo nöja oss med det löftet man gaf att bibehålla den strängaste neutralitet.» Se hans självbiografi sid. 79.

[2]) Se Gustafs bref till d'Albedyhll d. 23 Nov. 1787; d'Albedyhlls svar d. 2 Dec. och Gustafs bref till honom d. 11 Dec. 1787.

[3]) Gustafs bref till d'Albedyhll d. 19 Nov. 1787. Sedan han omtalat sina försök att väcka Rysslands missnöje med Danmark, säger han: »Ne negligez point la première occasion favorable, que la mauvaise humeur de la Russie vous donnera, pour remettre sur le tapis le Pacte de Famille. On y reviendra, tot ou tard, j'en suis sur.

samma skäl utnämdes Sprengtporten till ambassadör och medgafs det undantag från den sedvanliga etiketten, att hertigen af Augustenburg och (villkorligt) prins Karl af Hessen finge taga försteget framför ambassadören[1]). På samma grund slutligen erhöll Nolcken i Petersburg befallning att så offentligt som möjligt visa synnerlig uppmärksamhet mot danska sändebudet därstädes, St. Saphorin[2]). Men danska regeringen förstod att neutralisera värkan af alla dessa intriger. Redan under det att underhandlingarna pågingo i Köpenhamn, hade danska regeringen dels genom depescher till St. Saphorin, dels genom meddelanden till ryska ministern i Köpenhamn, baron v. Krüdener, gifvit ryska hofvet underrättelse om hvad som var å bane. Deklationen af den 5:te Nov. hade till och med blifvit uppläst för och gillad af Krüdener. Detta oaktadt väkte Armfelts dekorering ett för danska regeringen obehagligt uppseende. Ryska sändebudet i Stockholm skall till och med hafva yttrat, då han fick veta Armfelts utnämning: »Voilà le traité fait; on nous a trompé»[3]). Danska gesandten i Stockholm såg sig nu föranlåten att till de främmande ministrarne därstädes d. 28 Nov. utdela en not, innehållande dels vederläggning af alla de rykten, som kunnat blifva utspridda med anledning af Gustaf III:s besök i Köpenhamn, dels en försäkran, att Danmark var oryggligt i den allians det ingått med Ryssland[4]).

III.

Ledsamma underrättelser; Gustaf III:s vacklan; förhållande till Polen och Österrike; Koalisationsförslag; underhandlingar med Ängland, Preussen och Danmark.

Underhandlingarnas misslyckande i Köpenhamn var ej den enda motgång, Gustaf III rönte i sin yttre politik un-

---

[1]) Om etikettsfrågan se Odhner a. st. 22.

[2]) Nolken säger i sin apostill $\frac{26 \text{ Nov.}}{7 \text{ Dec.}}$ 1787: J'ai mis tout le soin possible à remplir les ordres de V. M. quant au langage qu'Elle a voulu que je tins avec S:t Saphorin. J'a passé deux fois à sa porte; je l'ai eu á diner chez moi».

[3]) Se Gustaf III:s bref till d'Albedyhll d. 23 Nov. 1787.

[4]) Noten har jag ej sett, men den omtalas af Hoschild I.

der November månad 1787. Från ministrarna i Petersburg och London, bröderna Johan Fredrik och Gustaf Adam Nolcken, mottog han ledsamma underrättelser, hvilka för en kort tid gjorde honom nästan rådlös.

Vi hafva förut nämt, att Gustaf III den 21 Sept. afsände till ministrarna i Berlin och London en cirkulärnot med befallning att utforska de respektive makternas planer i anledning af turkiska kriget. Den 2 Okt. afgick till G. A. Nolcken i London en utförligare instruktion, i hvilken han befaldes att så noggrant som möjligt taga reda på ängelska regeringens underhandlingar med andra makter och dess sinnesstämning mot Sverge, i händelse att det »genom tiders och omständigheters förändring» kunde blifva fråga om en närmare förbindelse mellan Sverge och Ängland[1]). I Köpenhamn mottog Gustaf den 3 Nov. Nolckens första skrifvelse rörande Änglands ställning till den orientaliska frågan. Det vore, säger Nolcken, obestridligt, att ängelska hofvet i närvarande stund ej ville gynna Rysslands planer. Ängland hade äggat Porten till krig, för att vända Frankrikes uppmärksamhet från Holland. Men nu, när holländska angelägenheterna utan svårighet ordnats, var ängelska hofvet missnöjdt. Säkerligen arbetade det på fredens återställande mellan de båda krigförande makterna. För närvarande var Ängland för mycket upptaget af sina egna affärer, för att kunna allvarligt fästa sin uppmärksamhet på andra föremål[2]). Den 9 Nov. ankom en ny depesch från Nolcken, hvari han meddelar, att tvisten mellan ängelska och franska hofven blifvit fullkomligt bilagd, och att en deklaration mellan dem blifvit ut-

---

[1]) Gustaf III:s bref till Nolcken, dat. Drottningholm d. 2 Okt 1787, bland depescher till N. 1787—1789.

[2]) Nolckens depesch d. 23 Okt., ank. 3 Nov. till Köpenhamn, bland N:s depescher 1787. Det heter i den: »Depuis que les affaires de la Hollande ont été arrangées sans occasioner les difficultés et les troubles auxquels on s'attendroit ici, la cour de Londre est trés fachée de la guerre des Turqus. On a tout lieu à croire qu'elle travaille serieusement à rétablir la paix entre la Russie et la Porte Ottomane. — Par la manière que le ministère anglois d'y prend pour detruire les rapports qui se sont repandus que l'ambassadeur de l'Angleterre à Constantinople auroit poussé la Porte à la declaration de guerre contre la Russie, il n'est pas douteux que cet évènement soit l'ouvrage de cette cour-ci.

växlad, hvarigenom alla krigsrustningar å ömse sidor inställdes[1]).

Dessa underrättelser värkade dock ingen förändring i Gustaf III:s planer. Måhända trodde han sig hafva bättre kännedom än Nolcken om ängelska hofvets afsikter genom ängelska sändebudets i Köpenhamn, Hugh Elliot, yttranden. Gustaf hade nämligen den 4 Nov., dagen efter de sista underhandlingarna mellan honom och danska regeringen, gifvit utrikesstatssekreteraren v. Asp i uppdrag att utforska Elliots tankar om den politiska ställningen. Elliot förklarade helt otvunget, att enligt hans åsikt en förening mellan Sverge, Ängland och Danmark vore det rätta bandet på Ryssland. Denna makt skulle då troligen se sig nödsakad att ingå i samma förbund och sålunda, tygglad af de andra makterna, blifva en nyttig bundsförvandt. »Principerna af denna liga», sade han, »borde blifva att garantera hvarandras possessioner i alla världsdelar och hindra alla innovationer i besittningen af länder hos andra makter, som kunna rubba allmänna ställningen i Europa». Holland och Preussen skulle säkerligen ingå i detta förbund, hvilket så blefve det starkaste och kanhända enda medlet att skydda turkarna mot de kejserliga hofvens förenade makt. Hvad Ängland beträffade, så hyste det ej några fiendtliga planer mot Ryssland, utan dess enda afsikt vore att hämma dess eröfringslust; det skulle därför förvisso ej undandraga sig att lämna subsidier till förbättrandet af Sverges och Danmarks flottor[2]). Vi lämna därhän, huru högt Gustaf III skattade dessa utlåtanden. Säkert är, att han d. 10 Nov. afsände befallning till Nolcken att underhandla med ängelska hofvet om ett subsidieförbund. Han skulle dock med varsamhet negociera härom, så att man ej stötte sig med Frankrike, innan man vore säker på Ängland[3]). Samma dag beordrades svenska sän-

---

[1]) Nolckens depesch d. 30 Okt. ank. d. 9 Nov. till Helsingborg, bland N:s depescher 1787.

[2]) V. Asps berättelse om sitt samtal med Elliot finnes både i Gustafs bref till Nolcken d. 10 Nov. 1787 och i Aspska samlingarna å Ups. Bibl. Den är i utdrag trykt af Geijer a. st. sid. 560.

[3]) Gustaf III till Nolcken, Helsingborg d. 10 Nov., bland depescher till N. 1787—1789. Gustaf säger sig behöfva minst 300,000 L. st. i subsidier.

debudet i Berlin, v. Carisien, att med anledning af Gustaf III:s besök i Köpenhamn söka utröna preussiska utrikesministern Hertzbergs och därvarande ängelska ministers tankar »i anseende till en förening i Norden»[1]. Vidare erhöll Lars v. Engeström i uppdrag att från Wien begifva sig till Varsjava, för att taga reda på de inre förhållandena i Polen. Han skulle uttala sig om detta lands förmåga att ingripa i det kommande kriget samt äfven fästa sin uppmärksamhet på missnöjet i Livland, Ukrajn och det inre Ryssland[2]. Vid samma tid var det troligen äfven, som Albr. Ehrenström sändes till Estland och Livland, för att utröna adelns tänkesätt och dess benägenhet att afskudda sig det ryska oket[3].

Knapt hade Gustaf på återresan från Helsingborg till Stockholm hunnit till Borås, förr än han där från J. F. Nolcken i Petersburg emottog underrättelser, hvilka hotade att draga ett streck öfver alla den svenska konungens beräkningar. Nolcken inberättade nämligen, att den ängelska kuriren, som med anledning af turkiska kriget erbjudit Änglands vänskap och tjänster[4], blifvit väl emottagen; att konungen i Preussen lofvat uppfylla alla bestämmelserna i defensivfördraget; samt slutligen att Osterman framstält skarpa klagomål däröfver, att Gustaf III ännu ej förklarat, hvilken politik han skulle komma att föra under det turkiska kriget[5].

Denna depesch synes hafva gjort ett djupt intryck på Gustaf III. Det ser till och med ut, som om han för ett ögonblick skulle hafva öfvergifvit sina krigsplaner och blott velat använda sitt inflytande för att rädda Turkiet från undergång. Nu erhöll envoyen Celsing i Wien upp-

---

[1]) Gustaf III:s egenh. koncept till bref till Carisien, dat. 10 Nov., bland kanslipresidentens koncepter för 1787.

[2]) Raphael, A.: Bidrag till historien om Gustaf III:s planer på Polen sid. 5.

[3]) Se Ehrenströms berättelse till Gustaf III i Gust. Saml.

[4]) Den ängelska kuriren var »le porteur des protestations d'amitiè et d'offres de service».

[5]) Nolckens apostill $\frac{15}{26}$ Okt., ank. 17 Nov. till Borås, bland N:s depescher 1786—1788. I Nolckens apostill $\frac{24\ \text{Sept.}}{7\ \text{Okt.}}$ hvilken ankom d. 19 Okt., hette det redan, att Osterman förklarat, att huru olägligt än ett krig med Sverge vid denna tid komme, skulle dock i sådant fall alla krafter samlas mot Sverge och turkiska kriget föras defensivt.

drag att söka skilja kejsaren från den ryska alliansen. »Skulle kejsaren», skrifver Gustaf till Celsing, »nöjas med några betydande förmåner och därmed öfvergifva Rysslands sak, tror jag det vore den största tjänst man kunde göra ottomaniska Porten. Belgrads förlust är ej att sätta i våghalsen emot alla de olyckor, kejsarens vapens framgång kan åstadkomma. Skulle N. N. finna någon dager att utföra detta eller dylikt projekt, så bör N. N. använda alt sitt bemödande därpå»[1]). På samma gång fick Nolcken i Petersburg befallning att erbjuda Sverges bemedling, ett anbud som visserligen afslogs, men gaf ryska regeringen anledning påstå, att Gustaf III erbjudit densamma ett förbund, med vilkor att Danmark ej i det upptoges[2]).

Men Gustaf lugnade sig snart. Härtill bidrog troligen i hög grad de underrättelser han fick emottaga från svenska beskickningen i London. Ehuru man i Ängland ännu ej hade någon tanke på en förening med Sverge, så var man där ej obenägen att ingå ett nytt handelsfördrag med svenska regeringen. Nolcken föreslog därför, att man skulle börja underhandlingar om ett dylikt, ty på det sättet »kunde en väg öppnas till andra underhandlingar, hvilka under en sådan pretext lättast kunde undandöljas»[3]). Nu utkastade Gustaf planer till två olika förbund. Det ena skulle bestå af Frankrike, Ängland och Sverge, och i förbundet kunde sedan Spanien, Holland och Preussen intagas; denna liga vore enligt hans åsikt tillräckligt stark att frälsa Porten och sätta ogenomträngliga skrankor för kejsarinnan Katarinas och kejsar Josefs arronderingspolitik. Men som Ängland af gamla fördomar mot Frankrike eller af fruktan för franska drottningens vänskap för sin broder, kejsaren troligen ej ville ingå i en sådan förbindelse, ansåg Gustaf ett förbund mellan Sverge, Danmark, Ängland, Holland och Preussen hafva de bästa utsikterna för sig,

---

[1]) Gustaf III:s egenhändiga koncept d. 30 Nov., bland kanslipresidentens koncepter 1787.

[2]) Jfr. Nolckens depesch d. $\frac{3}{14}$ Dec. 1787, ank. 29 Dec., bland N:s depescher 1786—1788. Någon annan orsak till den ryska berättelsen om att Gustaf III erbjudit kejsarinnan förbund hafva vi ej kunnat finna. Om berättelsen se Holm a. st. sid 13.

[3]) Fortsättning af Nolckens depesch d. 9 Nov., odat., ank. 1 Dec. bland N:s depescher 1787.

ehuru väl Sverge då mera »fick bära tyngden af Rysslands missnöje». »En sådan förening, som endast genom Sverge och en ringa del af ängelska flottan i Östersjön hotade Petersburg, skulle allena åstadkomma Portens befriande, hälst då preussiska armén med det tyska fursteförbundet satt gränser för kejsarens anslag». På samma gång Gustaf meddelade G. A. Nolcken dessa förslag, förnyade han sin befallning till honom att inleda underhandlingar om förbund med ängelska regeringen[1]).

Det var ej längre blott den svenska konungen, som önskade grunda en närmare förening mellan Sverge och Ängland. Äfven den ängelska ministären blef så småningom betänkt på att, såsom det hette, »formera ett nytt system» med Sverge och Danmark. I början af December 1787 fick nämligen Nolcken besök af f. d. ängelska sändebudet i Köpenhamn, dåvarande biträdet i the foreign department, Woodfort, hvilken inledde ett samtal om det blifvande förhållandet mellan Sverge och Ängland. Han sade, att om konung Gustaf vore böjd att närma sig Ängland och i sådant syfte framstälde förslag, detta af ängelska regeringen med största tacksamhet skulle emottagas. »Då handelsämnen», yttrade han »ej blott i själfva värket, utan ock såsom pretexter äro nödvändiga för ängelska ministären för befrämjande af vidsträktare planer, så borde underhandling om en ny handelstraktat sättas i gång, hvaraf intressantare negociationer torde kunna blifva en följd». Vidare föreslog han, att i handelstraktaten borde ingå ett stadgande mot väpnade neutraliteten, men detta tillbakavisades genast af Nolcken. Slutligen förklarade Woodfort, att han ej yttrat sig på detta sätt i följd af något uppdrag af den ängelska ministären, utan blott framstält sina egna åsikter. Ett par dagar härefter berättade han dock, att den ängelska ministären var af samma mening som han, och att denna »ouverture» till en underhandling var densamma angenäm[2]).

Den 13 December ägde ett samtal rum mellan lord Caermarthen och Nolcken, hvarvid den förre yttrade att ängelska hofvet hade så mycket större anledning att »vid-

---

[1]) Gustaf III till Nolcken 4 Dec., bland bref t. N. 1787—1789.
[2]) Nolckens depesch d. 14 Dec. 1787, ank. 12 Jan. 1788.

taga nödiga försiktighetsmått», som det tyktes tämligen säkert, att det underhandlades om en allians mellan de kejserliga hofven, Frankrike och Spanien[1]). Kort härefter infann sig förste understatssekreteraren i the foreign department, Fraser, hos Nolcken för att erhålla underrättelse om afsikten med Gustaf III:s besök i Köpenhamn, och om Gustaf i händelse af ett förbund med Ångland önskade subsidier. Härpå svarade Nolcken, att besöket i Köpenhamn troligen betecknade svenska och danska hofvens böjelse för vänskap; och att enligt hans mening Sverge alltid borde i ordinarie subsidier hafva 350,000 à 400,000 L. st., »hvilket Fraser tyktes ej anse för stort». Ändtligen förklarade lord Caermarthen i en konferens med svenska sändebudet dagen före julafton, att den ängelska regeringen ansåge ett förbund mellan Ängland och Sverge vara bästa sättet att befästa lugnet i Norden. [2])

Redan d. 22 December hade Gustaf från Nolcken omottagit en depesh, hvari denne förklarar, att den ingångna förlikningen mellan Frankrike och Ängland, långt ifrån att göra ängelska hofvet ovilligt att ingå ett förbund med Sverge, snarare gaf detsamma bättre tillfälle att egna uppmärksamhet åt det östra Europas angelägenheter. Den 12 och 16 Januari 1788 ankom underrättelse om de ängelska statsmännens yttranden till Stockholm. Naturligtvis var Gustaf III beredd att gifva sin minister fullmakt att afsluta förbund med Ängland. Den 24 Januari 1788 skickades hofjunkaren och sekreteraren John Jennings till London med följande papper[3]):

a) En på svenska skrifven, af Gustaf undertecknad instruktion, daterad Stockholm (ingen dag) Januari 1788.

b) Fullmakt för Nolcken att afsluta ett vänskaps- och försvarsförbund med Stora Britannien, i 2 exemplar, det ena på latin, det andra på svenska, »att ingifva på det språk I funne tjänligast», heter det i instuktionen. Den

---

[1]) Nolckens depecher d. 14 Dec. och 25 Dec. (ank. 16 Jan. 1788).

[2]) Nolckens depescher d. 21 Dec. (ank. 12 Jan. 1788) och 25 Dec. (ank. 16 Jan. 1788).

[3]) Dessa handlingar förvaras å Ups. Bibl. och bära där påskriften: Akter sända med Jennings till London. Instruktionen är efter en afskrift trykt af Klinckowström bland bilagorna till Fersens hist. skrifter VII 143—150. Den är ej, såsom K. antager, affattad i chiffer.

är daterad d. 24 Jan. och undertecknad af Gustaf och v. Asp.

c) Fullmakt för Nolcken att afsluta en handelstraktat med Ängland, odaterad men undertecknad af Gustaf och v. Asp.

d) En icke undertecknad skrifvelse, i hvilken det heter; att den sist nämda fullmakten är odaterad, på det att Nolcken »måtte utan kontradiktion efteråt kunna, om han så finner nödigt, hålla öfverläggningarna eller rättare sagdt slutliga afgörandet i dessa saker tillbaka under förevändning, att han ännu ej fått fullmakt därtill, då sedermera, när rätta momentet inträffar, det datum kan insättas, som passar efter tiden, som då uppgifvas för dess ankomst»[1]).

e) Ingress till vänskapstraktaten, på franska, »hvilket språk vi önska måtte brukas, emedan vi ej kunna latin»[2]).

f) Convention particulière de defense et de subside. Projet N:o 1.

g) Articles separés N:o 2.

h) Articles separés N:o 3.

I instruktionen heter det: »Det är ej så mycket Frankrikes svaghet, inbördes oroligbet samt oförsiktiga, ja skamliga förhållanden emot republiken Holland, som föranlåter oss frukta att blifva på samma sätt öfvergifna, men snarare den onaturliga och våldsamma ställning, det nu befinner sig uti med wienska och petersburgska hofven, en ställning, som ej kunnat förutses, men som kastade hela Norden i den största fara, blottstälde den för Rysslands enväldiga och tilltagsna styrelse och uppoffrade all jämvikt, om ej vi, i tid vakande öfver allmänna själfständighetens bibehållande, sökte nya och mäktiga bundsförvandter, som med oss kunde tygla dess ärelystna afsikter. Det evärde-

---

[1]) Vi vilja här påpeka, att Nolcken i depeschen den 14 Dec. framlagt följande förslag till handelstraktat: 1:o alla produkter införas mot reciproka och drägliga tullafgifter; 2:o manufakturvaror införas mot skäliga och drägliga tullafgifter: 3:o rom, socker och andra vestindiska produkter införas mot tullafgifter, som af de mäst gynnande nationer komma att erläggas; 4:o och 5:o öl och fiskeriprodukter införas mot en viss konsumtionsafgift; 6:o, 7:o och 8:o alla mål rörande kontraband, sjöfart, privilegier, immuniteter och krigsskepp behandlas så, som i den fransk-ängelska traktaten stadgats; 9:o förbud mot europeiska produkter och manufakturvaror skola undvikas. I stället kunna höga tullar åläggas.

[2]) Instruktionen a. st. sid. 147.

liga vänskapsförbund, som förenar oss med Porten, föreskrifver oss den skyldighet att ej öfvergifva denna makt till sitt öde; och vårt rikes oföränderliga intresse pålägger oss att taga en nära del i det ottomaniska rikets upprätthållande». På grund häraf fick Nolcken befallning att dels afsluta ett vänskaps- och försvarsförbund med Ängland; dels förmå denna makt att medgifva Preussens, Hollands och Danmarks upptagande i förbundet; dels genom en hemlig konvention utvärka subsidier; dels »dirigera så de särskilda artiklar, att de lända till vår förmon, om vi blefve föranlåtne att för Portens skull brouillera oss med Ryssland»; dels »tillskapa en ställning, som tyglade de kejserliga hofvens tilltagsenhet och skaffade Porten en hederlig fred». Gustaf III tillade att han för vinnandet af sitt mål ej tvekade att öfvergifva Frankrike och ingå förbindelser, som voro stridande mot denna makts intressen, dock under förutsättning att Ängland åt honom »uppoffrade» Ryssland. I så fall var han till och med benägen medgifva, att svenska hjälptrupper finge föras direkte mot Frankrike. Ville deremot Ängland ej »öfvergifva Ryssland», så finge den svenska hjälpsändningen endast användas inom tyska riket och Nederländerna.

För att Nolcken desto bättre skulle fatta Gustafs planer, så sändes honom nu utkast till de fördrag, som borde med Ängland afslutas. Utkastet till den »publika traktaten» har föga intresse, såsom naturligt är, då den blott skulle tjäna till täckmantel för de hemliga artiklarna. Nolcken fick också tillåtelse att efter omständigheterna rätta dess innehåll. Af så mycket större vikt är däremot förslaget till subsidiekonvention, hvars innehåll i korthet är följande:

I första artikeln heter det, att då konungen af Sverge i följd af den offentliga traktaten ej mer kunde vänta sig den hjälp, som Frankrike årligen vore skyldigt att gifva, så förbunde sig konungen af Ängland att till den svenska konungen betala subsidier till ett belopp af — (tomrum för siffrorna) under 10 års tid från 1 Jan. 1788, till 1 Jan. 1798. »Och lofvar konungen af Ängland vid sitt kungliga ord och sin kronas heder att så länge denna traktat och konvention är gällande, hans britanniska M:t och hans efterträdare på Änglands tron skola ordentligt

betala de faststälda subsidierna, så att icke i följd af krig eller penningebrist betalningarna, hvilka punktligt och enligt fördragets bestämmelser skola lämnas, upphöra». I instruktionen heter det, att denna punkt vore införd i fördraget för att »med de kraftigaste ordasätt binda konungen af Ängland till hållande af ett löfte, hvars mindre grannlaga efterlefnad kunde kasta oss och vårt rikes penningetillgångar i den största villervalla, och vi kunna intet dölja för eder den farhoga vi hysa, att då Ängland väl fått skilja oss från Frankrike, det gör sig litet mon att uppfylla löften, som kunna anses såsom onerösa[1])».

I andra artikeln lofvade konungen af Ängland att, om konungen af Sverge i följd af denna förening eller af annan orsak anfalles, utom subsidierna utbetala en summa af — (tomrum för siffran), så länge kriget varade. Någon bestämmelse om, hvad Sverge skulle gifva, då Ängland blefve anfallet, finnes däremot ej, emedan Gustaf hälst såg, att han vore befriad från reciprociteten. Skulle ängelska regeringen fordra en sådan, så borde Nolcken antingen skaffa Sverge Änglands garanti för S:t Barthelemy och stipulera hjälpsändningen i skepp och trupper; eller ock i artikeln infoga den bestämmelsen, att Sverge skulle lämna Ängland den hjälp, som af behofvet påkallades[2]).

För att göra räkningen i artikeln »mera jämn»[3]) skulle de extraordinarie subsidierna utgå till slutet af det år, under hvilket freden slöts.

Genom fjärde och fämte artiklarna annulerades alla fördrag, som stridde mot denna konvention, och förbunde sig de båda makterna att ej ingå några sådana fördrag[4]).

Genom de hemliga artiklarna N:o 2 skulle konungen af Ängland förbinda sig att enligt subsidiekonventionens andra moment understödja Sverge, då det uppträder såsom

---

[1]) Se instruktionen a. st. 147.

[2]) I art. skulle insättas följande ord: »que le Roi de Suède fournirait que S. M. B. entretiendrait à ses frais et dont la force et la qualité seraient convenues entre des deux cours suivant ce qu'exigeraient les circonstances». Se instruktionen a. st. 147.

[3]) Se instruktionen a. st. 148.

[4]) I instruktionen a. st. 148 tillåtes Nolcken att i fjärde § uttryckligen förklara det franska förbundet öfvergifvet, ifall ängelska ministären fordrade det och den i samma ordalag förklarade den ryska alliansen upphäfd.

Portens bundsförvandt. Vidare skulle han förhindra Porten att sluta separatfred med Ryssland. Slutligen bestämdes det, att Sverge och Ängland skulle blifva medlare i och garanter af den rysk-turkiska freden.

Ändtligen följde utkastet till de hemliga artiklarna N:o 3, hvilka skulle ligga till grund »för den kvintuppelallians, lord Caermarthen synes önska, och till hvilken vi äro benägna, så snart vi förut undertecknat vänskaps- och subsidie-traktaten med Ängland»[1]). I dessa artiklar bestämdes, att konungen af Preussen och republiken Holland skulle inbjudas till ett förbund för upprätthållandnt af det dåvarande tillståndet i Tyskland och af Vestfaliska fredens bestämmelser samt för förekommandet af Portens undergång. Konungen af Danmark skulle upptagas i detta förbund med vilkor, att han iakttoge sträng neutralitet. Sverge, Ängland och Preussen borde öfverenskomma om ömsesidig hjälp.

Sådant var det förbund, som friherre Nolcken fick i uppdrag att erbjuda den ängelska regeringen. Det kan väl tyckas, att Gustafs fordringar voro altför stora, hans medgifvanden åter altför små, för att kunna blifva godkända. Det är dock ganska möjligt att dessa vilkor med obetydliga jämkningar blifvit antagna, ifall ej Frankrike vid denna tid gifvit ett nytt prof på sin oförmåga att vidare spela en roll på den europeiska teatern. Det var nämligen ej af vänskap för den svenska regeringen, som det ängelska kabinettet önskade en förbindelse med Sverge; det var lika litet af ovilja mot den ryska kejsarinnans arronderingspolitik eller af intresse för den orientaliska frågan såsom sådan. Den ängelska politiken bestämdes vid denna tid nästan uteslutande af den franska, och det var den gamla striden med Frankrike om största inflytandet i Europa, som förmådde det ängelska kabinettet att närma sig det svenska. Under slutet af år 1787 och början af år 1788 pågingo underhandlingar om ett förbund mellan Ryssland, Österrike och Frankrike. Till en motvikt mot detta förbund ville Ängland grunda en kvintuppelallians med Preussen, Holland, Sverge och Danmark och var för detta ändamåls vinnande färdigt till snart sagdt hvilka upp-

---

[1]) Se instruktionen a. st. 149.

offringar som hälst. Men då Frankrike ej vågade ingå i den föreslagna trippelalliansen, upphörde också ängelska regeringen att arbeta på en kvintuppelallians. I försiktiga ordalag afböjdes nu af lord Caermarthen öppnandet af formliga underhandlingar om förbund med Sverge. Han förklarade nämligen i en konferens med Nolcken den 9 Febr., att konungens af Ängland afsikt att ingå en allians med Sverge visserligen vore fullt uppriktig, men att, då det förmodligen snart blefve fråga om att lägga första handen vid detta värk, den svårigheten yppade sig, huruvida det vore försiktigt att utan ryska kejsarinnans kunskap eller deltagande föra en sådan underhandling. Ängelska hofvets farhoga för trippelalliansen hade upphört, då franska ministären tillsvidare lämnat detta projekt å sido, men första följden af en förening mellan Sverge och Ängland skulle blifva förbund mellan Ryssland och Frankrike. Hvad Ryssland och Österrike beträffade, så vore det att förmoda att då wienska hofvets intresse ej kunde medgifva Portens undergång, de båda hofvens »vänliga demarcher» mera styrdes af önskan att utföra sina egna särskilda planer, än af ett fattadt beslut att fullkomligt samvärka med hvarandra. Caermarthen yttrade vidare, att ehuru det närvarande förhållandet mellan Frankrike och Ryssland icke kunde vara svenska regeringen behagligt, så kunde dock offensiva planer ej tillräknas Ryssland, hvilket snarare vid denna tid borde undvika att gifva Sverge anledning till missnöje. Han trodde därför, att ett förbund mellan Sverge och Ängland, hvari Ryssland äfven deltoge, skulle bäst förekomma alla svårigheter[1]).

Den första underhandlingen med Ängland slutade sålunda på samma sätt som den första underhandlingen med Danmark. Liksom den danska regeringen i Nov. 1787, förklarade nu den ängelska, att den vore villig ingå förbund med Sverge, för så vidt som den ryska kejsarinnan blefve i förbundet upptagen. Det var den 9 Febr. som lord Caermarthen hade konferens med Nolcken; den följande dagen, 10 Febr. ankom Jennings till London med Gustafs utförliga instruktion och alliansförslag. Nolcken

[1]) Nolckens depesch till konungen den 12 Febr., ank. 2 Mars, bland N:s depescher 1788.

skref genast till den svenska konungen, att han tills vidare ej kunde göra något bruk af dessa handlingar[1].

Vi hafva redan nämt, att svenska ministern i Berlin, Carisien, den 10 Nov. erhöll befallning att söka utröna Hertzbergs åsikter om ett förbund mellan Sverge och Preussen. Då det syntes Gustaf III af högsta vikt att vinna denna makt, så ansåg han sig äfven böra använda ett utomordentligt sändebud för dessa underhandlingar, på det att han dymedels åt dem skulle gifva så mycket större eftertryck. Till utomordentligt sändebud utsåg han — sin syster, prinsessan Sofia Albertina, nyligen vorden abbedissa i Kvedlingburg. Den 29 Dec. ankom hon till Preussens hufvudstad, där hon blef på det artigaste sätt emottagen. Men först i midten af januari 1788 på en maskradbal, blef hon i tillfälle att till konung Fredrik Vilhelm framföra sitt ärende. Efter att hafva ordat om den välvilja, som preussiska hofvet visat henne, yttrade hon, att hon nu blott hade en önskan, den nämligen att åstadkomma »une amitié solide et constante» eller »alliance» mellan konungarna af Preussen och Sverge. Fredrik Vilhelm blef naturligtvis högeligen öfverraskad af detta oförmodade förslag och kunde, förvirrad som han var, blott framstamma ett »Je serais charmé . . . . Vous pouvez être persuadé.» Sofia Albertina förklarade då, att hon tillräckligt väl kände sin broders känslor, för att vara säker därom, att hans högsta önskan vore en intim förbindelse med Preussen. »För min del», sade konungen, »skall jag göra alt hvad på mig ankommer, för att åstadkomma en sådan förening». Prinsessan bad nu, att hon finge meddela sin broder detta svar, hvarpå konungen invände att han själf skulle skrifva till Gustaf III. Härmed slutade samtalet, och under den återstående delen af fästen undvek Fredrik Vilhelm att blifva ensam med prinsessan[2]. — I det bref, som han enligt sitt löfte skref till Gustaf III, nämde han ej ett ord om prinsessans framställningar[3].

---

[1]) Se Nolckens depech d. 12 Febr.

[2]) Se Carisiens depesch till Gustaf d. 12 Jan. 1788, ank. 1 Febr.

[3]) Fredrik Vilhelms bref, dat. 17 Jan. 1788, finnes bland de från utrikes departementet till R. A. öfverlämnade, ännu ej ordnade handlingar i Vol. 84 (125). För curiositétens skull vilja vi anföra det samma: »Le souvenir obligent que Votre Majesté me témoigne par sa lettre que la

Emellertid hade v. Carisiens uppdrag att sondera Hertzberg ej haft bättre framgång än Sofia Albertinas. Orsakon härtill var, att de preussiska statsmännen, hvilka önskade handla i förening med Ängland, togo för afgjordt, att Gustaf III ej skulle vilja bryta med Frankrike, och att Carisien å sin sida ej vågade alt för mycket betona, att detta värkligen var hans herres afsikt, på det att han ej i förtid skulle väcka Frankrikes misstankar[1]).

Det var den 1 Februari, som Gustaf III emottog Fredrik Vilhelms bref och underrättelsen om underhandlingarnas misslyckande. Samma dag aflät han till Carisien en not af följande innehåll: »Vi anse det osäkert, om konungen i Preussen ännu deciderat sig för ett visst system, och äro vi nog benägna att tillskrifva dess senast visade embarras denna orsak. Öfvertygade om edert nit och uppmärksamhet att ej släppa något tjänligt tillfälle att befrämja framgången af de eder uppdragna underhandlingsämnen, gilla vi såsom försiktigast, att I uti närvarande stund ej mycket presserat preussiska ministern, hvilken efter dess sannskyldiga intresse innan kort af ställningen i Europa bör ledas att nalkas oss med förtrolighet[2]).

För underhandlingarna med Preussen och Ängland hade Gustaf III ej glömt sina planer på förbund med Danmark. Ej häller hade danska regeringens förklaring i No-

---

Princesse sa soeur a eu la bonté de me donner de sa part, ma été infiniment agréable, ainsi que larivée de la Princesse à Berlin je desire vivement qu'Elle puisse se si plaire et je ferés mon possible pour y contribuer; je me rapelle toujours avec beaucoup de satisfaction le temps ou jai eu lavantage de faire la connoisance de Votre Majesté pendant le sejour qu'Elle a fait ici, et c'est de lors que jai toujours eu lamitié la plus sincere pour Elle que je tacherés de cimenter dans toutes les ocasions qui dépendront de moi ainsi que de lui donner des preuves de la haute consideration avec laquelle je ne ceserés dêtre —» etc.

[1]) Se den i not. 2 å föregående sida nämda depeschen.

[2]) K. M:t till Carisien d. 1 Febr., koncept bland kanslipresidentens koncepter 1788. vol. I. Den 22 Jan. hade Gustaf III skrifvit till honom, att enligt Nolckens i London uppgift engelska ministern i Berlin fått i uppdrag att arbeta för en kvintuppelallians mellan Ängland, Preussen, Holland, Sverge och Danmark. Carisien skulle taga reda på, om någon framställning gjorts i detta syfte. (Koncept bland kanslipresidentens koncepter 1788, vol. I). I apostill den 16 Febr. (ankom d. 29 Febr.) förklarar Carisien, att han ej kunnat finna ett spår af några sådana propositioner.

vember 1787, att den svenska konungens besök i Köpenhamn ej haft något inflytande på den danska utrikespolitiken, förmått rubba hans tro på möjligheten att kunna skilja Danmark från det ryska förbundet. Vi hafva redan sett, huru han i December uppstälde en kvintuppelallians såsom mål för sin diplomati. Då Rysslands afsikt att på våren 1788 utrusta en flotta i Östersjön blef känd, fick d'Albedyhll den 4 Jan. 1788 befallning att erbjuda Danmark sin hjälp. Grefve Bernstorff tackade för anbudet, men förklarade det fullkomligt obehöfligt, då ju den ryska flottan ej var ämnad mot Danmark, utan skulle gå till Medelhafvet[1]). Detta groft anlagda försök att vinna Danmark var emellertid det enda som Gustaf gjorde, innan han erhållit underräftelse om misslyckandet af underhandlingarna i Berlin och London. Den 11 Mars aflät konungen en skrifvelse till d'Albedyhll, hvari han tager sig anledning af den senares berättelse om Bernstorffs fruktan för en allians mellan kejsarhofven och Frankrike att befalla honom söka åvägabringa en traktat med Danmark. »Vi äre, säger han, nöjde med hvad traktat som hälst, säkre att familjefördraget blefve däraf en följd»[2]). Härpå svarade d'Albedyhll blott med att upprepa och utveckla, hvad han i den föregående depeschen sagt, nämligen att »en enskild förbindelse med Danmark torde vara äfven så ogörlig som obetydlig». Den vore omöjlig, därför att danska ministären aldrig skulle tillstyrka ett sådant förbund med Sverge, som skilde Danmark från Ryssland, så vida den ej »genom förbindelsens utvidgande» finge »en borgen» för konungens afsikter. Den vore onyttig, ty Danmark hade ej krafter att bistå konungen i händelse af krig, och om dess fredlighet kunde han utan fördrag vara säker[3]).

---

[1]) Gustafs bref d. 4 Jan. och d'Albedyhlls svar d. 31 Jan. 1788.

[2]) Gustafs bref d. 11 Mars 1788, ibid.

[3]) D'Albedyhlls depesch d. 20 Mars, (ank. 27 Mars) 1788. I en depesch den 28 Febr. (ank. 9 Mars) omtalade d'A. Bernstorffs fruktan för trippelalliansen och förvåning öfver ängelska hofvets overksamhet samt föreslog därefter två medel att befordra åvägabringandet af en allians mot Ryssland. Det ena sättet vore att af ryska kejsarinnans allmänt kända önskan att ingå ett familjefördrag med de skandinaviska makterna begagna sig för att förmå de hof, som voro emot ett sådant fördrag, att skyndsammast öppna underhandlingar med Sverge. Det andra medlet vore att

Den danska regeringen befann sig, såsom d'Albedyhll mycket riktigt framhållit, i en ganska svår ställning. Å ena sidan insåg densamma, eller åtminstone insågo några af dess medlemmar, hvilken fara hotade de skandinaviska rikena från Rysslands växande öfvermakt; å andra sidan var Gustaf III:s ombytliga och trolösa politik de danska statsmännen altför väl bekant, för att de utan säkra garantier för hans ärlighet och uppriktighet skulle vilja närma sig den svenska konungen. Och om det äfven stått i dennes makt att lämna dylika garantier, skulle han näppeligen hafva gjort det, ty därigenom hade hans egenkärlek djupt sårats och hans stolthet lidit ett stort nederlag. Det är synnerligen betecknande för honom, att han ej gaf svenska beskickningen i Köpenhamn något meddelande om underhandlingarna med Preussen och Ängland, oaktadt d'Albedyhll upprepade gånger framhållit, att Danmark endast i förening med andra makter skulle kunna komma att förbinda sig med Sverge. Under sådana förhållanden blef det den danska politikens mål att på hvad sätt som hälst upprätthålla den vacklande freden mellan Ryssland och Sverge. För den ryska regeringen förklarade Bernstorff, att de rustningar, som i Karlskrona under Mars och April månader företogos, voro alldeles betydelselösa och blott ämnade till tomma demonstrationer. Den svenska regeringen åter sökte han öfvertyga om Rysslands fredliga afsikter[1]), och då detta tal ej bär någon frukt, ger han i vissa afseenden, ehuru tvekande, efter för d'Albedyhlls fordringar. Ty då den officiella underrättelsen om utrustandet i Karlskrona af 12 krigsskepp och några fregatter i midten af April ankom till Köpenhamn, befalde den danska regeringen på d'Albedyhlls enträgna föreställningar upptacklandet af 6 krigsskepp, hvilka skulle hindra den ryska flottan att kvarstanna i Östersjön eller att lägga sig i Öresund. Grefve Bernstorff förklarade dock, att dessa skepp tillsvidare ej kunde fullständigt armeras och utrustas, emedan Ryssland aldrig skulle förlåta något sådant, och

---

rekommendera en ängelsk, preussisk eller holländsk prinsessa till gemål åt danska kronprinsen. »En enskild förbindelse med Danmark», tillade d'A., »torde vara äfven så ogörlig som obetydlig».

[1]) Holm a. st. sid. 16.

man ej ville med stor kostnad och utan all nytta ådraga sig dess ovilja. Af vänskap för konungen af Sverge hade man emellertid beslutat att göra 6 skepp så i ordning, att de kunde läggas ut på redden[1]).

Detta var också det enda medgifvande, som Gustaf III kunde utverka af danska regeringen. Förgäfves inbjöd han prinsen af Hessen att besöka Stockholm: bjudningen afslogs[2]). Några vidare försök att närma sig danska regeringen gjordes ej häller af konungen förr än efter den 22 Maj eller den dag, då rådet tillstyrkte rustningars företagande mot Ryssland.

Det är ett ganska allmänt påstående, att främmande makter, särskildt Ängland, Preussen och Danmark, genom löftesrika förespeglingar äggat Gustaf III att anfalla Ryssland, men att de sedan i handlingens ögonblick dragit sig tillbaka. Man har lagt stor vikt härpå, emedan det skulle bevisa, att ryska kriget icke var »det obetänkta infall, hvarom så mycket talats, att ensam och utan förbindelser angripa Ryssland; det var fastmer ett öfverenskommet korståg emot denna makt, som åsyftades»[2]). Vi hafva sett, huru grundlöst detta påstående är. Gustaf III:s ryska politik låter sig nog utan sådana argument försvara sig mot beskyllningen att vara »ett obetänkt infall» eller en spärrridt mot väderkvarnar af en Don Quixote»[3]).

IV.

Underhandlingarna med Turkiet.

Underhandlingarna med Turkiet fördes nästan oberoende af underhandlingarna med andra makter, dels därför att den långa och besvärliga postgången mellan Stockholm och Konstantinopel förhindrade, eller åtminstone i hög grad försvårade meddelandet af underrättelser om den politiska ställningen; dels därföre att förbundet mellan Sverge och

---

[1]) D'Albedyhlls depesch d. 27 April 1788.

[2]) Beskov: Om Gustaf den tredje, sv. akademiens handlingar XXXVII 356—358.

[3]) Jfr Beskov a. st 398.

Porten af Gustaf III ansågs vara så godt som afgjord sak, och frågan blott gälde sättet för Sverges deltagande i kriget samt storleken af de subsidier, som Porten skulle förmås att utbetala.

Redan i slutet af år 1786 eller början af år 1787 synes svenska sändebudet i Konstantinopel, Heidenstam, hafva erhållit befallning att ägga Turkiet till krig. Åtminstone berättar han själf redan i Mars 1787 om sin värksamhet i detta syfte. Efter att nämligen i sin skrifvelse d. 10 Mars till grefvarne Oxenstjerna och Düben hafva redogjort för krigsifvern i Turkiet, säger han sig i underrättelsen om kejsar Josefs förestående resa till Cherson hafva fått en osökt anledning att förmana den turkiska ministären till »fördubblad drift och ståndaktighet.» »Mina välmenta råd — tillägger han — upptagas alltid med största tacksamhet och synas öfvertyga om Sverges uppriktighet och ofärgade vänskap samt verkställas vanligen efter önskan»[1]. — Längre fram, troligen d. 31 Juli, gaf Gustaf III Heidenstam order att erbjuda Porten nytt förbund med Sverge, för att dymedels stärka turkiska regeringens mod och påskynda utbrottet af det väntade kriget med Ryssland. 1739 års ännu gällande fördrag innehöll den bestämmelsen, att om endera af de båda kontraherande makterna anfölles af Ryssland, skulle den andra lämna erforderligt understöd. Ehuru det sålunda blott var ett defensivförbund, ansåg dock Gustaf det vara tillämpligt äfven i den händelse, att Turkiet förklarade Ryssland krig. Heidenstam fick nu i uppdrag att erbjuda en s. k. demonstration från svensk sida mot ersättning af turkiska subsidier till ett belopp af 1,000,000 piaster årligen i 10 års tid. I fall Ryssland i följd af demonstrationen förklarade Sverge krig, skulle Turkiet dessutom lämna särskild, »efter tid och omständigheter lämpad» ersättning för de första krigsomkostnaderna. Blefve förbundet afslutadt, hade Gustaf en-

---

[1]) Heidenstams skrifvelse d. 10 Mars 1787 till Oxenstjerna och Düben framkom d. 21 Apr. I depeschen till K. M:t samma dag (ank. d. 18 Apr.) uttalar han sig i samma anda. I en bland kanslipresidentens koncepter för 1788 befintlig »Underdånig P. M.» heter det: »Den 10 Nov. 1786 synes första instruktion, egentligen hörande till värkandet af den konjunktur, som sedermera yppat sig, i nåder vara lämnad.»

ligt sin egen uppgift »beslutat att å sin sida uppfylla sin förbindelse med Porten och vid första vårdag attackera Ryssland i hjärtat af sin makt, nämligen själfva hufvudstaden»[1]).

Då Heidenstam mottagit befallningen att underhandla om en subsidietraktat med Turkiet, svarade han den 25 Sept., att han visserligen skulle göra sitt bästa, men att detta uppdrag vore ett bland de svåraste att utföra, och att han därföre behöfde tid att förbereda sinnena. Han vågade ej försäkra, att han skulle lyckas af turkiska regeringen utvärka varo sig den äskade subsidiesumman eller ännu mindre godkännandet af den långa tid, under hvilken den skulle utbetalas. »Det finnes ingenting», säger han om turkarna, »som de förstå så väl försvara som sin börs»[2]). Såsom Heidenstam förutspått, blefvo underhandlingarna å turkisk sida förda med mycken långsamhet. Vid den första konferensen i början af Oktober yttrade reis effendi — hans namn var Suleiman — till svenska dragomanen, Murad, att Sverge enligt 1739 års fördrag ej längre kunde bibehålla neutraliteten. I det sista kriget hade Porten ej reklamerat traktatens uppfyllelse, emedan Sverge då ännu icke återhämtat sina krafter; nu däremot hade det lyckats konung Gustaf att förbättra sitt rikes ställning, och han kunde utan svårighet deltaga i kriget mot Ryssland. För öfrigt borde han öfvertala andra makter, såsom Preussen och Ängland, att inträda i förbundet. Till sist befalde reis effendi dragomanen uppmana Heidenstam att förfråga sig hos sin konung om hvad denne önskade af Porten[3]). Först den 10 Dec. kunde Heidenstam inberätta, att reis effendi föredragit det svenska förslaget inför sultanen, och att denne gjort det i ordalag, som Heidenstam genom sin »intima vän» Lamedgi effendi låtit

---

[1]) Se protokollet i hemliga krigskonseljen d. 13 Jan. 1788, trykt hos Geijer a. st. 556—559. Någon instruktion för Heidenstam har jag ej sett, men i förut nämnda P. M. heter det, att »första frågan om subsidierna, hvartill anledning synes vara gifven uti 7:de art. af 1739 års fördrag, väktes d. 31 Juli 1787.» Innehållet i instruktionen framgår tydligt af protokollet och Heidenstams depescher.

[2]) Heidenstams depesch d. 25 Sept. 1787, ank. till Helsingborg d. 8 Nov.

[3]) Depesch d. 18 Okt., ank. 23 Nov.

förestafva honom. Sultanen önskade veta, hvad som menades med »diversion», hvilket ord var honom alldeles okändt och icke kunde öfversättas på turkiska. Emellertid fick reis effendi fullmakt att börja underhandlingar. Då han i första konferensen beklagade sig öfver de äskade subsidiernas öfverdrifna storlek, då ju Sverge, äfven utan sådana, vore genom sina förbindelser med Turkiet skyldigt att komma till dess hjälp, så invände svenska ministern, att fördraget härvidlag alldeles icke vore tillämpligt, och att man ej finge se på kostnaden, när det gälde ett stort mål. Därefter företog han sig att bevisa, det den föreslagna diversionen vore för Porten mycket nyttigare än ett öppet krig. Äntligen fordrade reis effendi en förbindelse, att den ryska flottan skulle hindras att lämna Östersjön. Härpå svarade Heidenstam, att en dylik förbindelse, i händelse ryska kejsarinnan ej lyssnade till Gustaf III:s uppmaningar, skulle framkalla en krigsförklaring, hvilket man främst af alt ville undvika; men att diversionen ipso facto skulle göra flottans afsegling omöjlig. Reis effendi medgaf slutligen detta, men begärde ett memorial angående denna sak, för att därigenom öfvertyga sultanen och storvisiren[1]).

Omkring 3 veckor efter denna konferens (d. 27 Dec.) förklarade på tillfrågan reis effendi, att han ännu ej haft tid att öfverlägga med storvisiren om det svenska anbudet, men att han så snart som möjligt skulle göra det. Orsaken hvarför han ej velat vidröra den ömtåliga subsidiefrågan, hade länge varit anad och skulle samma dag blifva fullt klar. Heidenstam fick nämligen plötsligt underrättelse därom, att det lyckats reis effendis fiender att störta honom. Slaget, svårt i sig själf, då ju Suleiman Pascha förklarat sig gynna de svenska underhandlingarna, syntes ännu svårare, emedan man förmodade, att ministerns afskedande förebådade en fullständig systemförändring och maktens öf-

[1]) Depesch d. 10 Dec. 1787, ank. 23 Jan. 1788. I Bergman—Schinkels minnen II 338 uppgifves att Porten »utan löftet af formligt fredsbrott med Ryssland och förbindelse att hindra ryska flottan att gå ur Östersjön, bestämdt vägrade att ge subsidier». Såsom källa citeras H:s depescher för 10 Dec. 1787, 10 Jan. och 11 Febr. 1788, men blott i den första af dessa depescher omtalas förbindelsen att hindra ryska flottans afsegling. Den turkiska regeringen synes hafva alldeles uppgifvit detta vilkor.

vergång i fredspartiets händer. Väl visade sig snart denna förmodan ogrundad, men den nya reis effendis ålder och ställning lofvade dock föga godt för de svenska planerna. Till ledare för den turkiska utrikespolitiken hade utsetts en ung man, »kanhända det bästa hufvudet i riket,» men hvilken aldrig förr beklädt ett högt ämbete, och hvilken åtminstone ej ännu, hade nog fasthet att genomdrifva sina åsikter emot storvisirens vilja[1]). Denne åter tyktes anse den svenska alliansen för dyr och lät sultanen fortfarande besvara hvarje framställning i detta ämne med frågan, hvarför Sverge ej kunde öppet förklara Ryssland krig[2]). Emellertid hade Gustaf III d. 2 Okt. 1787 afsändt order till Heidenstam att söka förekomma krigets afslutande, men själf erbjuda bemedling mellan de krigförande makterna, »för att så mycket säkrare bemästra sig densamma, för att låta den misslyckas». Tre dagar härefter (d. 5 Okt.) följde en beräkning, enligt hvilken ett fälttåg med 22 skepp och 50,000 man skulle kosta 4 mill. rdr specie[3]).

Heidenstams ofvan omtalade depesch af d. 10 Dec. 1787 besvarade konungen d. 5 Febr. 1788 med en befallning att fortsätta underhandlingarna och förhindra fredens afslutande[4]). Nya order härom afgingo den 29 Febr. och 11 Mars[5]). 5 dagar härefter, d. 16 Mars, sammanträdde ånyo på Haga den hemliga krigskonseljen, bestående af generalmajor Toll, statssekreteraren för finansärenden Ruuth och öfveradjutanten Otto Wrede. Anledningen till konseljens sammankallande var sannolikt Nolchens i London berättelse om den ängelska ministärens förändrade hållning gent

---

[1]) Heidenstams depesch d. 28 Dec. 1787, ank. 9 Febr. 1788.

[2]) Heidenstams depesch d. 10 Jan. 1788, ank. 20 Febr. I H:s depesch d. 25 Jan. 1788 (ank. 9 Mars) omtalas en ny förklaring af samma innehåll, hvarpå H. säger: »Le langage de reis effendi parossoit indiquer qu'on veut tirer le meilleur parti possible de l'offre de V. M. On voudra peut-être deminuer le montant des sommes de subsides, ce que je ne permettrois certainement pas. Peut-être aussi veut on ici de tems pour attendre la reponse de V. M. à la reclamation de traité. Quelque soit la manière dont le reis effendi s'y est pris, prouve toujours qu'on est bien aisé de ne pas laisser echapper le fil de la negociation».

[3]) Underdånig P. M.

[4]) Koncept bland kanslipres. koncepter.

[5]) De äro omnämda i konungens skrifvelse d. 17 Mars.

emot Sverge samt Heidenstams upprepade förklaring, att Turkiet ej vill betala något för en diversion. Inför denna konselj förklarade Gustaf III sin afsikt vara att, äfven om den ängelska underhandlingen ginge om intet, bryta med Ryssland. En svårighet härvid vore bristen på penningar, men sådana skulle nog Porten lämna. Toll ansåg, att man borde begära fyra millioner piaster af Porten i stället för en million, såsom Heidenstam förut fått order att göra. På grund af Tolls anförande beslöt nu Gustaf III att anbefalla sin minister vid ottomaniska hofvet tillkängifva, att om Porten genast utbetalade fyra millioner piaster, ej utan Sverges delaktighet slöte fred med Ryssland samt under loppet af kriget och äfven några år därefter lämnade en million piaster i subsidier, så skulle konungen efter erhållet svar, att dessa vilkor voro antagna, genast anfalla Ryssland[1]).

Dagen därpå, den 17 Mars, afsände Gustaf III en af honom själf på franska skrifven och i chiffer satt instruktion till Heidenstam, af hvilken instruktion framgår, att konungens pretentioner i ganska hög grad stigit sedan föregående dag. Dess innehåll var nämligen följande: Gustaf förklarar sin afsikt vara att af alla krafter understödja Porten och i hela dess utsträckning verkställa fördraget (af 1739) samt befaller Heidenstam för sultanen förklara, att konungen skulle »till lands och vatten anfalla Ryssland» — det är ej längre tal om någon diversion. Däremot skulle Porten förbinda sig att a) årligen under kriget betala fyra millioner piaster; b) ej sluta fred utan Sverges inbegripande däri, ej börja underhandlingar utan Gustafs samtycke samt garantera Sverges område; c) helga dessa förbindelser med sedvanliga religiösa ceremonier; d) äfven efter fredsslutet under ett eller åtminstone ett halft år fortsätta utbetalandet af subsidierna; e) bevilja en million piaster i årliga subsidier under 10 års tid. Endast i den sista punkten kunde Heidenstam få medgifva någon jämkning[2]).

---

[1]) Krigskonseljens protokoll d. 16 Mars.

[2]) Gustafs koncept till instruktion, dat. Upsala d. 17 Mars, bland kanslipresidentens koncepter för 1788. I hemliga krigskonseljen uppläste Gustaf d. 27 Mars denna instruktion. Det i protokollet lämnade referatet skiljer sig från konceptet däri, att i det förra säges Heidenstam få göra

På denna instruktion har Gustaf ej erhållit något svar före krigets början; ännu den 22 Maj var den ej framkommen till Konstantinopel. Heidenstams underhandlingar hvilade sålunda fortfarande på förutsättningen af en svensk »diversion» till Turkiets förmon, och han erhöll också ständigt samma svar: subsidier gåfve man gärna, blott Sverge förklarade krig. I sin depesch den 11 Febr. inberättar den svenske ministern, att reis effendi tillagt till detta svar, att han nog insåge nödvändigheten för Sverge att inskränka sig till en diversion, men att han »hade att göra med folk som ingenting tänkte»; han hoppades dock genom vissa medel kunna vinna sultanen. Möjligen var det afsedda medlet storvisirens störtande, hvarom man då, enligt Heidenstams berättelse, talade i Konstantinopel. Slutligen omkring d. 20 Juli erhöll Gustaf III underrättelse, att Porten gjorde krigsförklaring mot Ryssland till oeftergifligt vilkor för subsidiers betalande[1]).

V.

Förfalskningen af Nolckens not; underhandlingar med Preussen och Ängland; försök att vinna Frankrike; Danmarks politik och Gustaf III:s sista försök att vinna denna makt.

Vi hafva sett, huru alla underhandlingar om förbund med främmande makter misslyckats eller ej blifvit afslutade. Likväl tilltog Gustaf III:s krigsifver dag från dag, och den måhända viktigaste orsaken härtill var de berättelser, som

---

eftergifter i de *båda* sista punkterna. Det var i denna konselj, som Toll och Ruuth föreslogo, att man, för att »gifva dessa konferenser en sannolik stämpel», borde låta förstå, att öfverläggningarna rörde sig om allmänna magasinsinrättningen, hvilken, ehuru hörande till Ruuths departement, kunde anses hafva någon gemenskap med försvarsvärket. Förslaget gillades af konungen.

[1]) Heidenstams depescher den 11 Febr. (ank. 30 April) och 22 Maj 1788. Den senare bär väl påskriften: ankom den 27 Juli, men Gustaf omtalar den i bref till Ruuth, dat. 20 Juli, såsom ankommen med »sista posten». Brefvet till Ruuth är trykt bland »Gustaf III:s skrifter i politiska och vittra ämnen; tillika med dess brefväxling» (svenska upplagan) V. 251.

svenska sändebudet i S:t Petersburg, J. F. Nolcken, lämnade om tillståndet i Ryssland samt om kejsarinnans fredliga afsikter mot Sverge. I början af Februari 1788 omtalar han, att alla disponibla trupper i Ryssland voro förda mot turkarna, och att de få regementen, som funnos i och i närheten af hufvudstaden, säkerligen skulle hafva fått följa sina kamrater i striden, ifall man ej fruktat för konungens planer. Men dessa trupper voro endast afsedda för försvar, och tydligen kunde kejsarinnan blott önska fred med sin västra granne, så länge turkiska kriget varade. En annan gång — d. 7 Mars — försäkrar han på sitt hedersord, att hofvet i Petersburg kanhända aldrig hyst mindre fientliga afsikter mot Sverge än i närvarande stund, då alla dess krafter toges i anspråk af kriget[1]). Väl omtalade han också de rustningar som gjordes, men han framhöll alltid på samma gång deras defensiva karaktär[2]).

Huru uppmuntrande dylika underrättelser än kunde vara för Gustafs krigsplaner, måste han dock hafva skrifvelser af alldeles motsatt innehåll, för att med dem undfägna sitt råd och därigenom aflocka detsamma bifall till större krigsrustningars vidtagande. För den skull affärdade han d. 5 Maj 1788 en major v. Morian såsom kurir till Petersburg med en ganska skarp skrifvelse till Nolcken. Denne får förebråelser därför, att han ej på ett utförligare sätt, än som skett i sista depeschen, hade underrättat konungen om »en så viktig händelse som galärers armering, hvilka ej kunna ämnas annat än mot oss eller mot vår bundsförvandt Danmark». Han skulle lämna å sido alla grannlagenhetsskäl och genom Morian meddela alla detaljer rörande de ryska rustningarna[3]). Den 13 Maj ankom Morian

---

[1]) Nolckens apostill d. $\frac{28 \text{ Jan.}}{8 \text{ Febr.}}$ och not d. 7 Mars 1788; trykta i utdrag hos Malmanen sid. 11.

[2]) Se flera af Nolckens depescher, bl. a. den af d. 4 April 1788.

[3]) Gustaf III till Nolcken, dat. Haga d. 5 Maj 1788, ank. till Petersburg d. 13. Finnes bland depescher en clair till svenska beskickningen i Petersburg. Ur brefvet anföra vi följande karaktäristiska ord: »Den tillåtna grannlagenhet, en minister kan hafva att ej med förhastade misstankar oroa sitt hof, bör ej hindra honom att i tid gifva med utförlighet tillkänna de faror eller de mått, som kunna synas hota dess lugn, och i sådana omständigheter tager en minister på sig ett strängt ansvar, då han visar för mycken kallsinnighet; ty för stor misstänksamhet är i sådant fall snarare en dygd än ett fel, och åtminstone vågar han intet

till Petersburg, d. 16 erhöll han Nolckens svar på Gustaf III:s bref, och d. 21 var han åter i Stockholm. Svaret, som han medförde från Nolcken, var ej alldeles efter Gustafs sinne. Innehållet var nämligen i korthet följande:

I Kronstadt utrustas 20 rangskepp och 8 fregatter, af hvilka 5 af de förra och 2 af de sonare äro destinerade till Östersjön. De senaste underrättelserna gifva vid handen, att 32 »mindre odugliga» galärer sättas i stånd. »*Bemanandet af denna galär-eskader lärer dock möta stora svårigheter, så framt man ej endast därtill tänker nyttja landtrupper*»[1]. »Ett läger på 6,000 man kommer, såsom jag i underdånighet inberättat, att formeras vid Oranienbaum. Det stora lägret blir vid Krasnoje-Selo, 27 verst från staden [Petersburg]. Detta säges skola blifva af 20,000 man, men detta antal anses allmänt för exagerat, *emedan alla regementen, som här äro, finna sig långt ifrån att vara kompletta.* — En lista [på trupperna], som jag för ett par månader sedan tillsände v. Asp, för att föreläggas E. M:t, *är tvifvelsutan så litet tillförlitlig, ehuru den* är alldeles öfverensstämmande med en till kejsarinnan inlämnad rapport och högbemälta prinsessa själf öfvertygad om dess riktighet. — Alla omdömen förena sig ännu hittills uti den mening, som jag städse vågat lägga för E. M:ts ögon, grundad på Rysslands högst brydsamma belägenhet, som synes förbjuda denna makt att inveckla sig på en gång i tvänne krig. Dess sändebuds ton och uppförande böra förefalla desto besynnerligare och kunna ej öka antalet af dess vänner. Grefve Vorontsov, hvars skicklighet på det högsta prisas härstädes, har föga gynnat sitt hof i Ängland. Grefve

---

att utsätta sig för obehagligheter; ty om han genom sådan öfverdrifven försiktighet åstadkommer försvarsmåtts tagande, kunna de ej läggas honom till last, då sådanas försummande kunna ådraga de vådligaste följder. Svenska historien bör därom vittne, och en för sin skicklighet äljes namnkunnig man, grefve Vellingk, försäkrade Karl XII att konung August hyste för Sverge den uppriktigaste vänskap, då han samma dag bröt in i Livland. Detta kunde äfven nu hända, och kan jag därför intet nog anmoda eder att ej spara den minsta detalj. Jag affärdar nu därför för tidens vinnande som kurir major Morian, hvilken skall till eder öfverlämna detta och anmoda eder att lämna mig med honom den utförligaste detalj om galärer, chebegner och bombardergallioter ekiperas samt om alla de anstalter, som för krigets skull förehafves».

[1]) Om de kursiverade orden, se i det följande.

Rumjantsov i Berlin handlar där vid alla tillfällen, som om han vore färdig att öfverlämna en krigsdeklaration, och grefve Razumovskijs uppförande öfverträffar ännu de förres uti förmätenhet och dårskap. Kejsarinnan är tvifvelsutan uppfyld med så fullkomligt som obilligt agg emot E. M:t, (men tiden att låta det utbrista tyckes ej vara kommen och synes åtminstone förutsätta fredens återställande med Porten[1]). Ett stigande högmod och en med åren tilltagande sinneshäftighet hos högbemälta prinsessa kunna med tiden alstra beslut och företaganden, som ingen kan förutse, och som kunna blifva desto hastigare och mera tilltagsne, som kejsarinnan under furst Potemkims frånvaro ej är omgifven af någon, som vågar sätta sig emot dess mening[2]).

I den form Nolckens not befann sig, kunde den ej med åsyftad värkan uppläsas i rådet. Gustaf lät därför sin sekreteraro, v. Asp, göra en afskrift af densamma, men därvid öfverhoppa alla de ställen, som här blifvit trykta med kursivstil, och under hvilka Gustaf III i orginalnoten dragit blyertsstreck. På den af v. Asp skrifna noten antecknade konungen med egen hand: »ankom med major Morian som kurir den 21 Maj», för att på detta sätt gifva densamma sken af äkthet. Förfalskningen kunde så mycket mindre märkas, som man lätt kunde tro, att v. Asp blott dechiffrerat och renskrifvit Nolckens not, då nämligen dennes depescher vanligen voro satta i chiffer. I den understuckna noten har Gustaf strukit under ett ställe, hvilket vi hafva satt inom ( ): måhända har det blifvit öfverhoppadt af Gustaf då han föredrog noten i rådet. Till den af v. Asp skrifna depeschen är bilagd en promemoria — äfven den af v. Asps hand — hvilken är affattad i 7 punkter och innehåller åtskilliga tillägg till själfva noten. Det heter bl. a.: »**galärerna skola värkeligen till ett antal af 23 à 30 vara under armoring; det går ett rykte, att mellan Neva och Kronstadt försvarsanstalter göras; garnisonerna uti Viborg och Fredrikshamn äro mycket förminskade**; under vägen har major Morian mött 860 jägare,

[1]) Om betydelsen af ( ), se i det följande.

[2]) Denna depesch förvaras bland »Nolckens depescher».

som marscherat till Petersburg, hvilka äro destinerade till stora lägret eller Petersburg[1])».

Sedan sålunda alt blifvit beredt, sammankallade Gustaf rådet till en hemlig öfverläggning d. 22 Maj. Själf öppnade han sammankomsten med ett längre tal om sin fredsälskande politik och ryska kejsarinnans fientliga afsikter. Hans syfte hade varit att vidtaga de mått, som kunde leda till rikets säkerhet och bereda det, som fordrades till ett rättmätigt försvar. Till fäderneslandets framtida skydd hade han detta år i Karlskrona låtit påbörja utrustningen af 12 örlogsskepp och 5 fregatter, och arbetet borde vara färdigt i slutet af Maj. Då Ryssland vid denna tid ämnade afsända en ansenlig sjömakt till Medelhafvet, hade han ej ansett öfverensstämmande med rikets säkerhet att »i obeväpnadt tillstånd se slika tillrustningar gå förbi våra kuster och blottställa Karlskronas hamn». Genom den utrustning af galärer, som ryska regeringen i hemlighet bedref, hade svenska flottans armering från en blott försigtighetsåtgärd blifvit en nödvändighet. Af Nolckens depescher framgick att kejsarinnan fortsatte rustningarna. För att visa sanningen af sina ord, uppläste han Nolckens depescher[2]) från den 26 Okt. 1787 samt den förfalskade noten. Därefter uppmanade han rikets råd att fritt och utan fruktan säga sina tankar om »den eftertänkliga ställning, hvari riket sig nu befinner». Rådet tillstyrkte vidtagandet af de mått och steg, som voro nödiga till rikets försvar, i händelse det blefve anfallet; »antingen Ryssland af armeringen i Karlskrona eller af något annat skäl ville söka anledningar till utförandet af vidriga förslag». Grefvarna Bjelke och K. Sparre ansågo, att man dessutom borde göra förfrågningar vid ryska hofvet om dess afsikter. De öfriga råden invändo häremot, att det vore både onödigt

---

[1]) Den af v. Asp skrifna noten och promemorian äro bilagda den i not 1 nämnda depesch. Malmanen har sid. 15 begagnat dem, men ej märkt förfalskningen. Den Aspska noten skiljer sig för öfrigt från orginalet däruti[n]nan, att den saknar underskrift och blott bär öfverskriften: »envoyén friherre Nolckens underdåniga berättelse», då orginalet naturligtvis har fullständig titulatur. Förändringarna äro gjorda i likhet med dem, som brukades vid renskrifning af i chiffer satta noter.

[2]) Förmodligen blott den del af brefväxlingen, som berörde de ryska rustningarna.

och skadligt att på sådana »explikationer» spilla en dyrbar tid. Häri instämde äfven Gustaf III under förklaring, att man i annat fall ej kunde fortsätta sina rustningar, att sådana framställningar vid ryska hofvet skulle vara helt och hållet betydelselösa, för så vidt som Sverge ej ville lämna Porten i stickot, samt att de skulle beröfva Sverge all den hjälp, som det då och framdeles kunde vänta af Turkiet[1]).

Mot förmodan hade rådet ej gjort några invändningar mot Gustafs afsikt att utrusta sin här och flotta, och konungen synes själf hafva blifvit öfverraskad af rådsherrarnas otvungna bifall. »Jag har i dag», skref han, »gått öfver Rubicon och för att tala sanning, så har rådet hjälpt mig gå öfver densamma. Aldrig kunde jag hafva trott, att gubbarne skulle vara så modiga. Den fullkomligaste enstämmighet har herskat vid denna öfverläggning[2]»).

Sedan nu kriget var så godt som afgjordt, gingo de svenska statsmännens sträfvanden ut på att vinna åtminstone någon annan bundsförvandt än den ottomaniska porten, om hvilken man, såsom redan är nämdt, trodde sig säker. Att Gustaf III efter de första försökens misslyckande att vinna Preussen och Ängland ej genast lät fortsätta underhandlingarna, berodde säkerligen ej på hans lättsinne och ombytlighet, utan därpå, att han ansåg det vara bättre att dröja någon tid för att afvakta värkningarna af kejsarens krigsförklaring mot Turkiet (d. 9 Febr. 1788) på Preussens och Änglands utrikes politik. Ty Österrikes förstoring på Turkiets bekostnad kunde ej vara preussiska och ängelska regeringarna behaglig, i synnerhet om en sådan förstoring skedde med Rysslands hjälp. Men om ock de båda makterna insågo den fara, hvarmed Ryssland och Österrikes gemensamma anfall på Turkiet hotade det europeiska jämviktssystemet, så voro dock de båda makterna ej ense om medlen att förebygga densamma. Än-

---

[1]) Se protokollet för d. 22 Maj 1788, bland hemliga rådsprotokoll i R. A. Konceptet finnes i Schinkelska samlingarna.

[2]) Gustaf till Armfelt d. 22 Maj 1788, bland Cent soixante cinq lettres etc. Det heter: »J'ai passé le Rubicon aujourd'hui, et pour parler littéralement vrai, le Sénat me l'a fait passer. Jamais je n'aurais cru que les viellards fussent si animès et si courageux. L'unanimité la plus parfaite a regné dans cette delibération».

gelska ministären ville nämligen, i händelse en trippelallians mellan Ryssland, Österrike och Frankrike komme till stånd, neutralisera värkningarna däraf genom ett fämstatsförbund, bestående af Ängland, Holland, Preussen, Danmark och Sverge. I fall de kejserliga hofven ej lyckades bilda den af afsedda trippelalliansen, ämnade ängelska ministären arbeta på att skilja ryska kejsarinnan från förbundet med kejsar Josef och söka förmå henne att sluta separatfred med Turkiet, utan att dock denna makt därvid finge göra altför stora uppoffringar. Befunnes det omöjligt att förmå Katarina att lämna Österrike i sticket, skulle man öfvertala kejsaren att sluta fred med Turkiet. Ängelska chargè d'affaires i Berlin, Howart, påstod att de båda första förslagen voro gillade af den preussiska konungen[1]). Om detta påstående är riktigt, måste antingen den preussiska regeringen hafva fört en dubbel politik, eller också hafva preussiska konungen och preussiska utrikesministern haft olika tankar därom, huru man bäst skulle begagna sig af den politiska situationen. Utrikesministern Hertzbergs åsikt var nämligen, att hans konung borde taga tillfället i akt för att bemäktiga sig åtskilliga polska områden, medan kejsarinnan var upptagen af det turkiska kriget[2]). I början af Maj påstod sig också Carisien ur säker källa veta, att Hertzberg visserligen med nöje i Östersjön såge en svensk eskader, som kunde splittra Rysslands krafter; men yttrade tillika att »då en förlängning af kriget utgör förnämsta föremålet för hofvets i Berlin politik, så betraktar man här med oro hvarje händelse, som kunde gifva kejserliga hofven anledning att sluta fred med Porten»[3]). Emellertid blef preussiska regeringens svar på de ängelska framställningarna kallsinnigt. I följd häraf beslöt ängelska regeringen att lugnt afbida tiden och »icke

---

[1]) Carisiens redogörelse för ett samtal med ängelska chargé d'affaires, Howart, i depeschen d. 8 Mars 1788 (ank. till Upsala d. 22 Mars). Howart omtalade Nolckens konferenser med ängelska ministären och sade att resultatet af dessa öfverläggningar hade blifvit, att man skulle »sonder les dispositions du roi de Prusse et se concerter avec ce monarque sur les mesures à prendre».

[2]) Se Herrmann a. st. del. 6 sid. 211. Den preussiska politiken har, så vidt vi veta, ej blifvit föremål för detaljstudium, hvarför det är ytterst svårt att endast med ledning af svenska ministerberättelser följa densamma.

[3]) Carisiens depesch d. 13 Maj, ank. d. 24 Maj.

desobligera Ryssland utöfver hvad omständigheterna värkeligen kräfde»[1]).

Under sådana omständigheter kunde det ej vara att hoppas, det Ängland och Preussen skulle vara redobogne att understödja ett svenskt anfall på Ryssland. Gustaf III gjorde dock på våren ett nytt försök att vinna de båda makterna. Nolcken erhöll i Juni befallning att förnya underhandlingarna med kabinettet i London; till Carisien hade redan den 9 Maj afgått en dylik befallning[2]).

Omkring d. 27 Maj hade Carisien med anledning af konungens order en konferens med Hertzberg. Denne förklarade, att ett förbund lätteligen kunde framkalla trippelalliansen och fred mellan Turkiet och kejsardömena, hvartill svenska ministern invände, att underhandlingar i hemlighet kunde pågå mellan Ryssland och Frankrike; att de kejserliga hofven voro Turkiet för öfverlägsna; och att Sverge och Preussen kunde ingå ett hemligt förbund, om ett öppet ansåges göra för mycket uppseende. Då Hertzberg ej ville medgifva detta, yttrade Carisien, att Preussen måste söka »un agrandissement proportioné» till den, som kejsaren kunde vinna i Turkiska kriget. Sverge skullo gärna med sin flotta bistå vid utförandet af en dylik plan, om det i händelse af en brytning med Ryssland erhölle subsidier af preussiska konungen hvilken äfven borde oroa Ryssland genom truppгörelser. Hertzberg yttrade nu, att han vore sysselsatt med utarbetandet af en plan, med hvilken hela världen skulle blifva nöjd, men hvilken han ännu ej kunde yppa[3]).

Innan ännu detta svar ankommit till Stockholm, synes Gustaf hafva förnyat sin befallning om underhandlingarnas bedrifvande. Därpå svarade Carisien d. 7 Juni, att han skulle anstränga alla sina krafter för att utföra det uppdrag, konungen gifvit honom, men att man ej för närvarande finge sträcka sina förhoppningar för högt. Efter denna, föga godt bådande inledning öfvergår han till en

---

[1]) Nolckens i London depescher d. 25 Mars (ank. 12 April) och 4 April (ank. 22 April).

[2]) Af Nolckens depesch d. 17 Juni framgår, att konungens bref var af den 29 Maj. Befallningen till Carisien i koncept bland kanslipresidentens koncepter.

[3]) Carisiens apostill d. 27 Maj, ank. 6 Juni.

redogörelse för den konferens han haft med Hertzberg. Carisien hade då yttrat, att Preussen borde begagna sig af tillfället att förena sig med Sverge, hvilket nu vore kommet i ett alt mera spändt förhållande till Ryssland. Han framstälde den möjligheten, att krig utbröte mellan Ryssland och Sverge. Om kejsarinnan Katarina då slöte fred med Turkiet, riktade alla sina krafter mot Sverge och krossade denna makt, så skulle turen sedan komma till Preussen. Det vore då bättre för konungen af Preussen att förena sina krafter med sina vänners, än att hoppas på att genom en lycklig tillfällighet undgå faran. Om kejsarinnan under kriget med Sverge fortsatte kampen med Turkiet, så hade konungen af Preussen så mycket större skäl att sluta sig till Gustaf III, som då ingen risk var förenad med en sådan politik. Tvärtom skulle han, genom att göra en för Sverge och Turkiet lika viktig diversion, ägga den sistnämda makten till kraftigare motstånd, på samma gång som han själf skulle få tillfälle att arrondera sitt land åt polska sidan. Härpå svarade Hertzberg, att Sverge kunde vara lugnt för krig med Ryssland, så länge det turkiska kriget varade; ännu vore ej tal om fred. Frågan om förbund vore därför för tidigt väkt. »Jag vågade då ej,» säger Carisien, »vara altför enträgen af fruktan att låta märka, det ers Majestät, i stället för att vänta ett ryskt anfall, själf ämnade taga första steget»[1]. — 3 veckor härefter emottog Carisien Gustaf III:s tillåtelse att meddela preussiska regeringen den värkliga ställningen i Norden och de ryska förolämpningarna mot Sverge. Hertzberg förklarade nu, att de underrättelser, Carisien gifvit honom, stälde förslaget om förbund mellan Sverge och Preussen i en alldeles ny dager; men att det var omöjligt att fatta ett bestämdt beslut, innan man sett, hvilken vändning händelserna skulle taga[2]. Detta var den sista konferens af vikt, som hölls mellan svenska och preussiska ministrarna före ankomsten af underrättelsen om krigets utbrott.

Hvad underhandlingarne i London angår, så hade Nolcken d. 12 Juni, redan innan han mottagit Gustaf III:s

---

[1]) Carisiens depesch d. 7 Juni, ank. 14 Juni.
[2]) Carisiens depesch d. 28 Juni 1788, ank. till Helsingfors d. 13 Juli.

order att göra ett nytt försök att vinna Ängland, ett samtal med lord Caermarthen, under hvilket Nolcken framhöll Rysslands fientliga afsikter mot Sverge. Han anmärkte vidare, att de svenska rustningarna tvifvelsutan voro ganska misshagliga för den franska regeringen, hvarföre de måste, ehuru ej företagna i samråd med ängelska ministären, vara Ängland till nöjes. Ängelska hofvet borde ej låta gå förloradt ett tillfälle, som måhända aldrig skulle återkomma, utan genast bestämma sig för en allians med Sverge. Caermarthen sade sig vara af samma tanke som Nolcken, hvarefter konferensen slutades. Tre dagar härefter, d. 15 Juni, ankom konungens bref af d. 29 Maj, i följd hvaraf Nolcken begärde och erhöll ett nytt möte med Caermarthen d. 16 Juni. Nolcken begärde då 400,000 pund ordinario subsidier, tilläggande att detta vore ett oeftergifligt vilkor, för att Sverge skulle öfvergifva sin gamla bundsförvandt Frankrike och blifva »en effektiv och ej en nominell allierad» till Ängland. Han framstälde äfven fordringar på extra subsidier och på andra makters upptagande i förbundet. Caermarthen tog detta ad referendum, men »syntes gilla alla artiklarna utom subsidierna». Den 17 aflämnade Nolcken till Caermarthen ett alliansförslag[1]) som ganska betydligt skilde sig från det i Januari af svenska konungen uppgjorda. I den offentliga defensivtraktaten var intagen den bestämmelsen, att Sverge i händelse af krig skulle lämna Ängland 5,000 man infanteri, 1,000 man kavalleri, 8 linieskepp och 8 fregatter; att Ängland i dylikt fall skulle gifva Sverge 8,000 man infanteri, 2,000 man kavalleri, 12 linieskepp och 8 fregatter, »Convention particulière de sureté de defense et de subsides» innehåller, att Ängland skall betala 400,000 pund i ordinarie subsidier från 1 Jan. 1789 till 1 Jan. 1799 samt 300,000 pund 1788, hvaremot konungen af Sverige förband sig att hålla sin här och flotta i god ordning. Om Sverge, då Ängland råkade i krig, bistode det med alla krafter, eller om det i följd af detta fördrag självt blefve anfallet, så

[1]) Å Ups. Bibl. förvaras bland Jennings papper ett allianslörslag, dat. d. 17 Juni 1788, hvilket tydligen är en kopia af det som lämnades till äng. ministären: det referat som Nolcken gifver i sin not d. 20 Juni, stämmer fullständigt med förslaget.

skulle Ängland betala Sverge 800,000 pund i extraordinarie subsidier årligen till och med det år, under hvilket fred slöts. I articles separés n:o 1 förklarar Ängland, att det anser sig skyldigt att betala extraordinarie subsidier, i fall konungen af Sverge i följd af fördraget med Turkiet råkar i krig med Ryssland. Ängland förbinder sig på samma gång att då hindra Turkiet från att sluta fred utan Sverges samtycke. Articles separés n:o 2 innehåller samma bestämmelser om andra staters upptagande i förbundet och om garantien af de europeiska besittningarna som Januariförslaget. Härtill kommer i sista artikeln en förbindelse för Ängland att garantera Sverge besittningen af ön S:t Barthélemy.

Äfven denna gång gjorde Caermarthen anmärkning mot subsidiesummans storlek, men den egentliga diskussionen härom uppsköts till följande dag, den 18 Juni, då Nolcken fick föredraga sitt ärende inför William Pitt och Caermarthen. Pitt förklarade då, att den äskade subsidiesumman, 400,000 pund om året, vore altför hög, och att den öfverskred både hvad Ängland kunde gifva, och hvad af parlamentet kunde utvärkas. Genom beviljandet af sådana subsidier skulle Ängland åtaga sig en onödig, långvarig krigsomkostnad utan motsvarande fördelar, ty de föreslagna artiklarna innehölle ej den reciprocitet af förbindelser, hvaruppå ett defensivförbund plägade vara bygdt. Härpå svarade Nolcken, att Sverges finansiella tillstånd gjorde subsidier nödvändiga. En summa på 300,000 à 400,000 pund vore ett för Ängland föga kännbart pris för ett förbund med Sverge, hälst då de kejserliga och franska hofvens planer genom denna allians kunde omintetgöras. Då Pitt nu förklarade, att alla underhandlingar om denna sak borde uppskjutas, tills Nolcken erhållit nya instruktioner från sin konung, framhöll denne däremot nödvändigheten för den ängelska regeringen att så fort som möjligt afgifva positivt svar på hans framställningar. Förvissad om »ryska hofvets ressentiment och hostile afsikter», skulle nämligen Gustaf III i annat fall se sig nödsakad att af Frankrike begära det bistånd, som Ängland vägrade lämna, men som Frankrike genom sina traktater med Sverge vore förbundet att gifva. Slutligen begärde Nolcken att blifva underrättad om de vilkor, på hvilka ängelska rege-

ringen voro villig att ingå förbund med Sverge. Pitt lofvade att lemna den äskade förklaringen i konferensen den följande dagen, den 19 Juni. Vid detta möte yttrade Pitt, att ängelska regeringens subsidioberäkningar voro afmätta efter den hjälpsändning, som i en defensivallians kunde stipuleras. Den summa, till hvilken man kommit genom dessa beräkningar, stege till ungefär åttondedelen af den, som baron Nolcken begärt, men »vid förefallande tillfällen skulle det ängelska hofvets beredvillighet ej saknas». Dessutom gjorde han åtskilliga inkast mot de hemliga artiklarnas bestämmelser angående ottomaniska portens upptagande i förbundet och angående den äskade garantien för ön St. Barthélemy. Nolcken svarade, att churu de ordinarie subsidiernas storlek ej kunde minskas, så var han dock beredd att medgifva billiga jämkningar och förändringar i det projekterade fördragets öfriga artiklar. För öfrigt framhöll han, att sedan Holland redan förenat sig med Ängland, skulle en allians med Sverge ofelbart medföra Preussens och Danmarks anslutning till detta förbund. Oviss om Änglands beslut, hade nämligen konungen af Preussen hittills blott tagit saken »i enskildt öfvervägande»; och Danmark, omgifvet af de andra kontraherande makterna, skulle lätteligen med goda ord eller hotelser vinnas. Pitt försäkrade nu, att hans hof ansåge det för båda rikena förmonligast, att man inbjöde regeringarna i Preussen och Holland att med Sverge och Ängland öppna underhandlingar om en kvadruppelallians afslutande. Detta förklarade Nolcken medföra altför stort dröjsmål; och då ängelska ministären hyste en så mot den svenska regeringens stridande åsikt om subsidiernas storlek, så hade han föga hopp, att hans konung skulle gå in på en gemensam underhandling[1]).

Ehuru Nolcken ej ville »betaga Ängland alt hopp att förvärfva Sverges vänskap», så ansåg han sig ej böra åter upptaga underhandlingarna, förr än han erhållit ny instruktion från sin konung[2]); men någon sådan har ej blifvit utfärdad före ryska krigets utbrott.

---

[1]) Om dessa underhandlingar se Nolckens depescher för den 17 Juni (ank. 6 Juli till Helsingfors) och den 20 Juni (ank. 13 Juli 1788).

[2]) Se Nolckens depesch 24 Juni, ank. 13 Juli 1788 bland Nolckens depescher 1788 i Anglica R. A.

Gustaf III har förutsett möjligheten af dessa underhandlingars misslyckande, och han har äfven vidtagit vissa mått och steg för att förekomma de skadliga värkningarna däraf. I riksarkivet finnes nämligen ett koncept till instruktion för svenska ministern i Paris, Stael v. Holstein, hvilket är dateradt den 30 Maj, och hvars innehåll är i korthet följande. »Då sakerna nu mera komma till en kris mellan oss och Ryssland anse vi nödigt att i tid erinra franska hofvet om det biträde, hvartill vi ifrån detsamma äro berättigade på grund af den mellan oss och konungen i Frankrike den 19 Juli 1784 i Versailles afslutna traktat. — Vi ha hittills i det längsta innehållit med alla framställningar därom i en tid, då vi sågo hans franska Majestät under en slags temporär förlägenhet genom invärtes kabaler inom dess land, men hvilka ej minska dess värkliga styrka, men kunna ej längre uppskjuta att reklamera Frankrikes biträde efter samma traktat». Skepp och trupper behöfde han icke, hvarföre franska regeringen i stället skulle sända honom däremot svarande subsidier. Subsidierna borde räknas »från den tid, traktaten utsätter, nämligen den, då Ryssland börjat med ovanliga tillrustningar och rörelse af trupper»[1]).

Denna instruktion har troligen ej direkte blifvit skickad till Stael v. Holstein, utan synes först hafva blifvit sänd till Nolcken i London. Denne har väl då fått befallning, att öfversända den till Paris, ifall han ej lyckades åstadkomma ett förbund med Ängland. Den 20 Juni, dagen efter sista konferensen med Pitt, affärdade Nolcken till Paris en kurir, hvilken troligen medförde denna instruktion[2]). Den 15 Juli skref konungen till Stael v. Holstein,

---

[1]) Konceptet är dateradt Karlskrona den 30 Maj och finnes bland kanslipresidentens koncepter 1788.

[2]) Att denna instruktion först blifvit sänd till London, för att af Nolcken i nödfall blifva skickad till Paris, antaga vi på grund af följande skäl: a) 22 Juni hade franska hofvet ej någon kännedom om denna instruktion, ty i den instruktion, som denna dag utfärdades för franska sändebudet i Stockholm, markis de Pons, heter det: »om alt hvad konungen af Sverge tillämnar och projekterar, är resultatet af en öfverläggning med Ängland och Preussen, för att tillfoga ryssarne den största möjliga skada, skall konungen [af Frankrike] icke längre betrakta konungen af Sverge annorlunda än såsom en gammal vän, hvilkens förvillelse hans M:t skall beklaga, och hvilkens undergång han icke skall vara i tillfälle att hindra annat än efter de allmänna bevekelsegrunder som

att de underhandlingar, som fördes med Ängland, lofvade det bästa resultat. Dock vore han villig att låta tanken på förbund med Ängland fara, om Frankrike för 6, hälst 10 år förnyade subsidietraktaten[1]). Till någon påföljd kunde naturligtvis detta försök att i sista stund vinna Frankrikes bistånd ej leda.

Äfven Danmark sökte Gustaf ännu en gång att vinna på sin sida. Innan vi redogöra härför, böra vi i korthet omtala Danmarks utrikes politik på denna tid.

Den danska regeringen såg mer än väl, i hvilken svår ställning deras fäderneslaнd skulle komma, i händelse att Sverige förklarade Ryssland krig. Danmark skulle nämligen då se sig nödsakadt att på grund af 1773 års traktat lämna ryska kejsarinnan hjälp och sålunda, åtminstone indirekt, bidraga till ökandet af hennes makt och inflytande, en makt och ett inflytande, som redan nu tyktes innebära oberäkneliga vådor för de skandinaviska landens säkerhet. Den danska regeringen gjorde därför alt, för att förekomma krigets utbrott. På samma gång densamma söker lugna den ryska kejsarinnan och uppmanar henne att låta sin minister afge en förklaring, för att visa svenskarna, att det var falskt, när deras konung tillade henne fientliga planer[2]), på samma gång framhåller den för svenska regeringen och dess ombud i Köpenhamn Danmarks skyldighet att understödja Ryssland, i händelse det blefve anfallet, för att dymedels afskräcka Gustaf från hans krigsplaner.

Då Gustaf III den 23 Maj meddelade svenska beskickningen i Köpenhamn, att order voro gifna om skärgårdsflottans och galärernas utrustande[3]), svarade d'Albedyhll

---

förmå honom att söka förekomma alla stora revolutioner i Europa». Se Geffroy: Gustave III et la cour de France, tome II sid. 66; öfversatt af Pfeiff. sid. 284. b) Som vi det föregående anfört, framhöll Nolcken i London för Pitt och Caermarthen, att Sverge skulle se sig nödsakad att vända sig till Frankrike med begäran om hjälp, ifall Ängland ej antoge det föreslagna förbundet. Sedan Nolcken i den förut omtalade noten af 20 Juni 1788 redogjort för den sista konferensen med de ängelska ministrarna, säger han: »Jag har nu i dag affärdat kuriren till Stael».

[1]) Koncept, dat. Helsingfors den 15 Juli 1788, bland Kanslipresidentens koncepter.

[2]) Den 17 Juni afgick denna uppmaning. Se Holm a. st. 16.

[3]) Gustaf III till d'Albedyhll 23 Maj 1788 i d'A:s brefväxling år 1788.

med att framhålla den fara, som hotade från Danmark, ifall Gustaf påförde Ryssland krig[1]). Men ej blott af d'Albedyhll blef Gustaf varnad: danska sändebudet i Stockholm, Reventlow, talade flera gånger med grefve Oxenstjerna om Danmarks förpliktelser mot Ryssland, och han yttrade sig i samma riktning till sådana medlemmar af diplomatiska kåren, hvilka han antog skola säga det för den svenska konungen[2]). Ja, danska kronprinsen Fredrik ansåg sig till och med själf böra skrifva till Gustaf III, att det skulle vara den största olycka, om Ryssland, därför att det blefve angripet, af Danmark kräfde uppfyllandet af traktaten; men att han, i förlitande på Gustafs hofsamhet, ej fruktade att detta tillfälle skulle komma[3]).

Misstroende sin egen förmåga att förebygga utbrottet af ett svenskt—ryskt krig, vände sig den danska regeringen till hofven i Berlin och London med begäran, att äfven de skulle medla mellan Gustaf III och Katarina. Den 10 Juni utfärdades nämligen befallning till de danska sändebuden i Berlin och London att uttala Danmarks bekymmer deröfver, att Sverges hållning skulle störa lugnet i Norden. Detta rörde Danmark så mycket mera, som det genom sin allianstraktat var förbundet att hjälpa Ryssland, om detta blefve anfallet. Den danska regeringen ville nu göra alt, för att besvärja den storm, som var nära att utbryta, och den hoppades på de andra regeringarnas medvärkan. Det gälde nämligen dels att lugna den svenska konungen med hänseende till Rysslands afsikter, dels att förebygga utbrottet af hofvets i Petersburg vrede öfver Sverges rustningar. Den danska konungen skulle anse det för ett afgörande bevis på de ängelska och preussiska konungarnas vänskap, om de ville gifva sina sändebud i Stockholm och Petersburg befallning att arbeta på de tvänne hofvens försoning[4]). På den not, som danska chargé d'affaires, Pehrsson, i Berlin i följd af denna instruktion inlämnade till preussiska regeringen den 15 Juni, erhöll han följande svar d. 19 Juni: den preussiska konungen trodde

---

[1]) D'Albedyhll till Gustaf 28 Maj 1788, därsammastädes.
[2]) Reventlows depesch 27 Juni 1788, anförd i utdrag hos Holm a. st. 16.
[3]) Kronprinsens bref i utdrag hos Holm a. st. 16.
[4]) Holm a. st. sid 17.

icke, att ögonblicket ännu vore kommet att erbjuda sin bemedling[1]) i en tvist, som tyktes bero på endast ett missförstånd mellan konungen af Sverge och ryska kejsarinnan, och som utan tvifvel bättre än genom något annat medel skulle biläggas genom direkta underhandlingar mellan de två suveränerna. Men skulle denna tvist bryta ut i öppen strid[2]), så skulle den preussiska konungen ej underlåta att omedelbart rådföra sig med konungen af Danmark angående de mått och steg, man borde vidtaga; och i denna händelse skulle de preussiska ministrarna i Stockholm och Petersburg få befallning att ägna den största uppmärksamhet åt denna strid och att därom meddela sig med danska sändebudet[3]). Ett ännu mera afvisande svar gaf den ängelska regeringen 1 Juli 1788 på den till dem afgifna danska noten. »Gemensam medling», hette det i svaret, »kunde lätt öka spänningen mellan Ryssland och Sverge, i det den kunde uppfattas, som om man misstänkte antingen den ena eller den andra af dessa två makter för att nära planer, hvilka voro farliga för den allmänna freden. Man kunde på det sättet komma att gifva vikt åt en misstanke, som man äljes kunde hoppas att snart finna sakna all grund»[4]).

Den danska regeringens sträfvan att upprätthålla lugnet i Norden har förmodligen ingifvit Gustaf III nya förhoppningar därom, att densamma i händelse af krig skulle undandraga sig uppfyllandet af de med Ryssland ingångna förbindelserna. Åtminstone gjorde han nya försök att försäkra sig om Danmark-Norges neutralitet, då kronprins Fredrik och prins Karl af Hessen på våren 1788 reste till Norge. Så ankom natten mellan den 2 och 3 Juni en kurir från Gustaf till prins Karl, för att erbjuda hans son, prins Fredrik en plats i svenska hären under fälttåget mot Ryssland. Förmodligen hoppades Gustaf III, att hertig Karl af Hessen genom denna uppmärksamhet skulle förmås

---

[1]) »interposer ses bons offices».

[2]) »si toute fois cette brouillerie venait à éclater par des voies de fait».

[3]) D'Albedyhll, G.: Recueil des mémoires et autres pièces authentiques, relatives aux affaires de l'Europe, et particulièrement celles du Nord pendant la dernière partie du 18:me siecle. tom II 240.

[4]) Holm sid. 17.

öfvertala sin svåger, den danska konungen[1]), och sin svågers son, den danska kronprinsen, att iakttaga neutralitet. Men om så var, hade han missräknat sig. Prins Karl förklarade, att han till sin ledsnad måste dels med hänsyn till sin sons svaga hälsa, dels på grund af omständigheterna afslå det ärofulla anbudet[2]). Äfven direkt till kronprinsen vände sig Gustaf. Han afsände till honom generallöjtnanten G. Duvall och kammarjunkaren Borgenstjerna med bref och lyckönskningar[3]). I brefvet, dateradt den 18 Juni, heter det bland annat: »kejsarinnan söker blott uppväcka split mellan Danmark och Sverge, således som man kunde se af hennes sträfvanden att få Danmark att tro, att han hade knutit en svekfull förhandling med henne på samma tid, som han sträfvade att visa Danmark sin vänskap. Hennes mål vore framdeles att upphetsa hans undersåtar mot honom, och om hon ej för ögonblicket kunde använda vapenmakt till att ödelägga Sverge och Danmark, så kunde man vara viss därpå, att hon, så snart hon fått fria händer genom en fred med turkarne, skulle följa sin lust att beherska sina grannar. Om jag under händelsernas gång ser mig nödd till energiska steg mot Ryssland, så bör man ej betrakta mig såsom angriparen, men långt snarare såsom den där tager sin tillflykt till ett rättfärdigt försvar. Och Ryssland kan ej ha rätt att kräfva en traktat uppfyld, som är sluten i er barndom och under en styrelse, som man kunde anse för att hafva intressen, som ej voro identiska med Edra och eder faders[4]), en traktat, som altså icke kan och icke bör binda hvarken eder far eller eder, så mycket mer som denna traktat skulle nödga er att störa er fred, för att främja intressen, som stå i strid med er stats och ert eget tarf. Det säkraste partiet för eder vore måhända ett förbund med mig, — men jag vill icke missbruka er vänskap med att själf föra ordet för vår gemensamma sak. Jag hemställer den till eder klokhet och vänskap[5]).

---

[1]) Prins Karl var gift med konung Kristian VII:s syster Louise.

[2]) Se Yngvar Nielsen: Gustaf III:s norske politik 104 och 105.

[3]) Se Yngvar Nielsen a. st. 117.

[4]) Att detta påstående var falskt, framgår däraf, att Bernstoff 1773 liksom 1788 var dansk utrikesminister.

[5]) Se Holm a. st. 18.

Några dagar efter detta brefs afsändande utfärdade Gustaf III den 3 Juli fullmakt för Sprengtporten och d'Albedyhll att afsluta förbund med Danmark, emedan »vi och hans M:t konungen af Danmark hafve för godt och nödigt funnit att ingå en allianstraktat till den inbördes goda vänskapens ytterligare befästande»[1]). Närmaste orsaken härtill var denna. I början eller midten af Juni hade Bernstoff yttrat till d'Albedyhll, att han med säkerhet visste, det Gustaf III kort efter sitt besök i Köpenhamn bedrifvit underhandlingar med Ryssland om ett förbund, hvari Danmark ej finge upptagas. Detta samtal inberättade d'Albedyhll till sin konung den 22 Juni[2]). Då Gustaf erhållit denna underrättelse, sände han den 4 Juli till d'Albedyhll en deklaration, som innehöll ett fullkomligt förnekande af en sådan underhandling. Denna deklaration skulle undertecknas af Sprengtporten och d'Albedyhll samt sedan inlämnas till danska regeringen. På samma gång befalde Gustaf III d'Albedyhll att såsom en upprättelse för den gjorda beskyllningen äska afslutandet af ett förbund på de vilkor, som i November 1787 blifvit föreslagna. I och för detta ändamål sände han nu den ofvan omtalade fullmakten. Deklarationen meddelades Bernstorff, men fullmakten fann d'Albedyhll onyttigt att nu framvisa[3]).

Än en gång egnade Gustaf en tanke åt Polen: det syntes ej omöjligt, att detta land kunde lämna honom något bistånd i kriget med Ryssland. I medlet af Juni emottog därför Engeström befallning att genast inberätta, hvilket inflytande en brytning mellan Sverge och Ryssland troddes komma att utöfva på de polska förhållandena. Den 18 och 21 Juni svarade Engeström, att man hade att räkna på en hastig värkan af ett frodsbrott mellan Sverge och Ryssland, men att man borde hafva tålamod och låta

[1]) Fullmakten, daterad Helsingfors 3 Juli 1788, är undertecknad af Gustaf och kontrasignerad af d'Albedyhll. Den finnes å Ups. Bibl. bland d'Albedyhlls brefväxling 1788.

[2]) Se d'Albedyhlls depesch 22 Juni 1788, i afskrift bland hans skriftväxling 1788 å Ups. Bibl. Om anledning till detta Bernstorffs påstående, se sid. 36.

[3]) D'Albedyhlls depesch den 20 Juli 1788.

sakerna göra sig själfva. Vid riksdagen skulle Sverge i förening med Preussen möjligen kunna uträtta något. Utan kreditbref, som han var, var han emellertid ej i stånd att företaga något. Först d. 19 Juli afsände Gustaf III från Helsingfors kreditivet och skref på samma gång, att han ej troddo sig af republiken under detta år böra äska understöd i penningar eller trupper. Engeström fick därför i uppdrag att blott påyrka sådana mått och steg, som voro »lättare för Polen att värkställa, men som ändock kunde bereda en behöflig diversion». Konungen sände nu en deklaration, hvilken skulle »öppna vägen att efter hand åstadkomma konfederationer till våren mot Ryssland»[1]).

Så hade alla dessa underhandlingar misslyckats. Orsaken härtill låg väl till någon del i Gustaf III:s egen, så mycket omtalade dubbelhet, då han ej ville erkänna sina krigsplaner, utan framstälde Ryssland såsom den där hotade lugnet i Norden. Ej häller dref han sina underhandlingar med synnerlig ifver. Man har svårt att frigöra sig från den tanken, att han ansåg förbundet med Turkiet, Sverges krafter samt sin egen skicklighet tillräckliga för att föra kriget till ett lyckligt slut.

VI.

Värkan af beslutet den 22 Maj på den ryska politiken; Razumovskijs not 18 Juni och hans utvisande; krigets utbrott.

Rådsbeslutet den 22 Maj och de däraf föranledda rustningarna uppväkte hos ryska kejsarinnan både vrede öfver Gustafs politik och oro för hvad som komma skulle. En man, som stod Katarina nära, omtalar, att då berättelsen om de svenska rustningarna ankommit till Petersburg, gissade man där, att Gustaf III fått subsidier från England[2]). Medan Katarina i sina bref till Grimm utgöt sin galla öfver Gustafs uppförande[3]), redogör hon i bref till Potemkin

---

[1]) Raphael a. st. sid. 8.

[2]) Se Chrapovitskijs dagbok sid. 4.

[3]) Se Katarinas brefväxling med Grimm. I ett bref af den 28 Maj a. st. säger Katarina: »Voilà mon très honoré frère et voisin der Stumpfrock, qui arme par terre et par mer contre moi; il a fait à son sénat

för den politik hon ämnar föra. »Jag tror», säger hon, »att de [svenskarne] icke skola börja, utan blott företaga en demonstration. Nu gäller det att afgöra, om man lugnt skall fördraga en demonstration. Vore du här, så viste jag inom fäm minuter efter ett samtal med dig, hvad som vore att göra. Skulle jag handla efter mitt eget tycke, så skulle jag genast skicka Greigh med flottan och Tjitjagov med en eskader, för att tillbakavisa denna demonstration, så att svenskarne åtminstone icke på 40 år skulle bygga några skepp; men gjorde jag det, så hade vi icke ett krig, utan två att föra. Vi böra redan därför icke börja, att han, om han angriper oss, på grund af den svenska författningen ej kan räkna på någon hjälp af det svenska folket. Angripa vi, så måste det understödja honom; därför tänker jag gifva honom tid att drifva sitt narrspel, förslösa mycket penningar och förtära sina förråd»[1]).

För att emellertid ur Gustafs sinne utplåna hvarje tanke på ett anfallskrig, ansåg sig Katarina böra genom sin minister i Stockholm, Razumovskij, gifva den svenska konungen en varning för hans uppförande samt för honom framhålla Rysslands öfvermakt och Sverges underlägsenhet. Hon skref nämligen till Razumovskij: »då kejsarinnan Anna Ivannovna 1738 och 1739 om sommaren vistades på Peterhof och erhöll underrättelse om svenskarnes afsikt att företaga en landstigning där på kusten, lät hon gifva svenskarne en förklaring af innehåll, att om de skulle våga göra något sådant, de med säkerhet hunde räkna därpå, att hon icke skulle lämna en sten på den andra i Stockholm. I följd af fastheten i denna förklaring eller af andra skäl kom ej då den svenska oförskämdheten till utbrott. Man kan icke förneka, att kejsarrikets dåvarande inkomster,

---

une harangue dans la quelle il leur a dit que je le provoquais à la guerre, que toutes les relations de ses ministres ici en faisaient fou; il les a fait dire, et son sénat a dit à son seigneur, que Monseigneur a toujours raison, mais sorti du sénat, chachun disait, que Monseigneur tirait par les chevux un contre sens des relations de son ministre, qui disait tout le contraire de ce que Monseigneur prétendait qu'il disait. — S'il m'attaque, j'éspère que je me defendrai, et tout en me defendant je dirai qu'il faut l'enfermer dans les petites-maisons: s'il ne le fait pas, je dirai qu'il est plus fou encore de faire ce qu'il fait pour m'offenser».

[1]) Bref från Katarina till Potemkin $^{4}/_{15}$ Juni 1788, trykt hos Ssolowjoff: Geschichte des Falles von Polen (öfvers. 1866) sid 186—187.

dess stridskrafter till lands och vatten, dess handel och befolkningens duglighet icke äro att jämföra med det nuvarande tillståndet, utan knapt uppgå till hälften mot det samma, och att riket då bestod af färre guvernement; hvilket meddelas grefve Razumovskij, på det han må veta, huru han må sätta gränser för lättsinnet, skrytet, oförskämdheten och de utspridda lögnerna»[1]).

Om Katarina kunde yttra sådant till sin minister, så bör man ej förvåna sig öfver innehållet i den not Razumovskij den 18 Juni öfverlämnade till riksrådet, grefve Oxenstjerna. Kejsarinnan vore, heter det i denna not, högeligen förvånad öfver de rustningar som företogos i Sverge, och till hvilka hon ej visste sig hafva gifvit någon rättmätig anledning. Hon hade i det längsta iakttagit tystnad rörande denna sak, men nu efter de meddelanden, som blifvit gjorda af grefve Oxenstjerna och danska sändebudet, ansett sig böra bryta den och gifva sin minister befallning att afgifva följande förklaring. Under sin 26-åriga regering hade kejsarinnan aldrig upphört att gifva konungen och den svenska nationen prof på sin önskan att med henne [nationen] lefva i en god grannsämja och en god harmoni, såsom de samma hade blifvit upprättade mellan de två staterna genom sista freden i Åbo. Om hon midt under den fred, hvari hennes rike befunnit sig med sina grannar, aldrig hade haft den aflägsnaste tanke att på minsta sätt störa denna tingens ordning, så var det orimligt att påbörda henne en sådan afsikt i detta ögonblick, då hon var upptagen af ett krig, som en mäktig granne orättvist påfört henne, och åt hvilket hon ej kunde ägna för mycken uppmärksamhet. Sålunda uppfordrad att använda alla de medel, försynen stält till hennes förfogande, för att motstå fiendens anfall, hade hon sökt iakttaga ett vänskapsfullt uppförande mot alla kristna makter, och hon hade särskildt lagt sig vinn härom, då hon beslutat utrusta och skicka en flotta till Arkipelagen. Ehuru hon emellertid börjat ana, att det svenska hofvet hyst mot »fördragens helgd», mot det »heliga förnuftet» stridande planer, hade hon dock ej vidtagit några andra åtgärder än sammandragandet af en truppstyrka i Finland och utrustandet af den

[1]) Ssolowjoff a. st. 190.

flottilj, som hvarje år brukade kryssa i Östersjön. Svenska regeringen hade ändock fortsatt sina rustningar och slutligen för danska ministern förklarat dem vara riktade mot Ryssland, hvilket land påstods hota Sverge med krig. »Under sådana omständigheter tvekar kejsarinnan icke mer att genom sitt ombud förklara för hans svenska majestäts minister, så väl som för alla af nationen, som hafva någon del i styrelsen, att hennes kejserliga majestät icke kan gifva dem ett mera kraftigt bevis på sitt fredliga tänkesätt och på det intresse, hon hyser för bevarandet af deras lugn, än genom att på sitt kejserliga ord försäkra dem, att alla andra planer, som man påbördar henne, helt och hållet sakna grund». Men »om en så formel, så positiv försäkran tillika med de otvetydiga bevis, som härofvan blifvit anförda, icke skulle vara tillräcklig att återställa freden och lugnt, så är hennes kejserliga Majestät besluten att afvakta händelserna med den tillförsikt och den säkerhet, som ingifvas henne af renheten och oskyldigheten i hennes afsikter samt af de medels tillräcklighet, hvilka Gud henne gifvit, och hvilka hon alltid skall använda till sitt rikes ära och sina undersåtars välfärd»[1]).

Det kan ej väcka någon förundran, att denna not hade en helt annan värkan, än som därmed var afsedd. Ty långt ifrån att lugna Gustaf, var den ägnad både att underhålla hans farhågor för den ryska politiken, och att uppreta honom genom den skilnad, som gjordes mellan konungen och hans folk. Till sin broder, hertig Karl, skref han att grefve Razumovskijs »till utseendet i mycket vänskapliga, till och med ödmjuka ordalag affattade» not vore uppsatt »med en försåtlig politiks hela utsökta konst»; »i denna not gjorde Ryssland en åtskilnad mellan nationen och mig, mellan mina och nationens tjänstemän, och försäkrande nationen om sin vänskap och sitt intresse, sökte det där låta förstå, att det var till mig personligen det hyste agg, utan att dock uppgifva något bestämdt»[2]). Men om denna not sålunda ej värkade afkylande på Gustaf III:s

---

[1]) Razumovskijs not finnes i orginal i Gustavianska papperen Fol. Vol. 32.

[2]) Gustaf III till hertig Karl, daterad Amphion vid Gullkrona, 1 mil från Jungfrusund den 29 Juni 1788, trykt i Bihang till Schinkelska minnena I, sid. 26.

krigiska känslor, så får man därföre ej tro, att densamma på ett bestämmande sätt invärkat på svenska regeringens beslut att förklara Ryssland krig, ty detta beslut var långt för detta fattadt. I ett afseende har dock denna, redan i och för sig märkvärdiga, episod utöfvat ett visst inflytande på förhållandet mellan Sverge och Ryssland; den blef nämligen den tillfälliga anledningen till afbrytandet af de diplomatiska förbindelserna mellan de båda länderna. Man kan utan öfverdrift säga, att denna not kom ytterst lägligt för Gustaf III, ty den inlämnades just då, när den svenska konungen ansåg tiden vara inne att låta kriget bryta löst.

Anseende ryska ministerns uppförande fordra »en lika skyndsam som kraftig åtgärd»[1]), gaf Gustaf den 23 Juni introduktören af främmande makters sändebud, de Bedoire, befallning förklara för grefve Razumovskij, att denne ej längre kunde anses för minister vid svenska hofvet, att de svenska ministrarne voro förbjudna att inlåta sig med honom i någon öfverläggning eller underhandling, och att han inom 8 dagar skulle lämna riket[2]). Genom en af grefve Oxenstjerna samma dag, den 23 Juni, utfärdad cirkulärnot till de främmande sändebuden i Stockholm underrättades de om förfarandet mot Razumovskij[3]). Så snart kejsarinnan Katarina fått underrättelse om dessa händelser, lät hon genom statsrådet Kock den 4 Juli 1788 gifva svenska sändebudet i Petersburg, v. Nolcken, tillkänna, att hon ej längre kunde erkänna honom såsom minister, och

---

[1]) Gustafs yttrande i rådet. Se rådsprotokollet för den 23 Juni 1788 i Gustafvianska papperen. Fol. Vol. 32.

[2]) Discours lû par l'Introducteur des Ambassadeurs M:r de Bedoire au comte de Razumovskij, Fol. Vol. 32.

[3]) Note circulaire aux ministres Etrangers. Stockholm d. 23 Juni 1781; undertecknad af Oxenstjerna; i Gustafvianska samlingarna, Fol. Vol. 32. Då Razumovskij begärde uppskof med afresan på grund af »inom dess hushåll förefallna omständigheter», beviljade Gustaf den 4 Juli 4 dagars uppskof, ehuru den faststälda tiden redan var öfverskriden. Se Gustafs bref till G. V. v. Düben, dat. Helsingfors 4 Juli 1788; i Gust. stipendiaternas samlingar å Ups. Bibl. Efter flere misslyckade försök att förmå Razumovskij att lämna riket förklarade slutligen svenska regeringen den 8 Augusti, att den skulle se sig nödsakad att strängt bevaka honom, såvida han ej inom tre dagar embarkerat. Då först beslöt han sig att resa och gick ombord den 11 Augusti. Se G. V. v. Dübens bref till Oxenstjerna den 8 Augusti och till Gustaf 11 Aug.. båda i Gustafvianska papperen, Fol. Vol. 14.

att han därför måste lämna staden inom 8 dagar[1]). Då Nolcken nu begärde förhållningsorder af sin konung, svarade Gustaf från Helsingfors den 8 Juli härpå med befallning, att Nolcken skulle lämna Petersburg inom förelagd tid. »Då jag,» heter det i brefvet, »anser för den första af alla en suveräns rättigheter att vara herre hos sig [chez soi] vill jag icke, att ni efterliknar grefve Razumovskij». Däremot skulle chargé d'affaires, v. Schlaff, kvarstanna i Petersburg, tills man jagade bort honom. Han skulle begära audiens hos grefve Osterman och öfverlämna till honom den not, som kapten de la Mule medfört till svenska ambassaden. I händelse att audiensen vägrades, borde Schlaff meddela diplomatiska kåren i Petersburg en afskrift af nämda not[2]). Schlaff fick också den 12 Juli till grefve Osterman aflämna noten, hvars innehåll var i korthet följande: I följd af ryska ministrarnas hemliga anslag, kejsarinnans försök att utså oenighet mellan den svenska konungen och hans grannar samt grefve Razumovskijs sista förolämpande not hade Gustaf III i spetsen för sin armé begifvit sig till Finland och fordrade nu ett kategoriskt svar på nedanstående punkter:

a) Att grefve Razumovskij exemplariter straffas för alla de olofliga medel, han fruktlöst i Sverge användt, på det hans likar för evig tid må varnas att ej blanda sig i oberoende staters angelägenheter.

b) Att ryska kejsarinnan, för att hålla svenska konungen skadeslös för hans krigsomkostnader, afträder till konungen och svenska kronan hela Finland och Karelen samt guvernementet och staden Kexholm i det stånd som dessa länder genom frederna i Nystad och Åbo blifvit afträdda, samt att Systerbäck blir gränsen mellan Ryssland och Sverge.

c) Att kejsarinnan antager konungens bemedling i kriget med den ottomaniska Porten, och att hon auktoriserar honom att föreslå Porten Krims afträdande till Ryss-

---

[1]) Statsrådet Kocks not till F. v. Nolken, daterad den 23 Juni/4 Juli 1788. Denna not är liksom Razumovskijs af d. 18 Maj, Bedoires och Oxenstjernas skrifvelser d. 23 Juni samt Schlaffs not d. 12 Juli trykt bland »Anmärkningar och historiska upplysningar vid kongliga svenska förklaringen den 21 Juli 1788».

[2]) Bref från Gustaf till Nolcken, dat. Helsingfors den 8 Juli 1788, trykt i Gustaf III:s skrifter etc. V, sid. 37.

land och gränsernas reglerande efter 1774 års fredsslut. Om konungen icke kan förmå Porten till fred på dessa vilkor, så äger han rätt att erbjuda denna makt 1768 års gränser. Såsom en bekräftelse på antagandet af dessa anbud desarmerar kejsarinnan sin flotta och återkallar sina trupper från de nya gränserna, men tillåter Gustaf III att hålla sin armé på krigsfot, tills freden mellan Ryssland och Porten blifvit sluten.

På dessa föreslagna fredsvilkor väntade den svenska konungen ja eller nej, och han kunde ej medgifva den ringaste modifikation utan att blottställa sin ära och sina undersåtars välfärd[1]).

Det enda svar, som ryska regeringen kunde gifva på denna not, var en befallning till Schlaff att med sin svit och de svenska kurirerna lämna Petersburg. Redan dagen förut, den 11 Juli, hade kejsarinnan undertecknadt ett krigsmanifest, och detta kungjordes den 13 Juli i sommarpalatsets kyrka. 10 dagar härefter den 23 Juli, dagtecknades den svenska krigsförklaringen, hvilken först i September genom berlinska tidningar kom till Katarinas kännedom[2]). Hon började genast på tyska sammanskrifva en vederläggning af deklarationen och utgaf densamma på flera språk, bl. a. på svenska och danska. Det torde ej vara af någon nytta att redogöra för innehållet i dessa handlingar, hälst då ett dylikt referat upptager en stor del af Brückners afhandling: »Schweden und Russland 1788».

Vi hafva nu fört framställningen fram till den tid, vi hafva bestämt till ändpunkt för vårt arbete. På årsdagen af Gustaf Vasas intåg i Stockholm, den 23 Juni, gick Gustaf III ombord; den följande dagen, midsommardagen, årsdagen af Gustaf II Adolfs landstigning på tysk botten, gick han till segels. Sålunda påminnande om den förste och den andra Gustafs stora och lyckosamma värksamhet, hoppades och önskade utan tvifvel den tredje Gustaf, att deras lycka och framgång skulle omhägna det värf, han nu hade för händer. Det syntes ej häller omöjligt, att

---

[1]) Denna not är äfven trykt bland »Anmärkningar och historiska upplysningar».

[2]) Se Chrapovitskijs dagbok sid. 11, 37, 38. Gustaf III:s deklaration är på franska trykt hos Modée. I »Anmärkningar och historiska upplysningar» är den daterad d. 21 Juli.

han skulle kunna gå segerrik ur kampen. Väl hade, såsom vi sett, underhandlingarna med Preussen och England misslyckats, men detta hade skett därföre, att dessa båda makter ej ville på något sätt gifva anledning till ett nytt krigs upplågande, icke därföre att de hyste några sympatier för den ryska politiken. Om Gustaf ej kunde hoppas på framgång i sitt försök att vinna Frankrike, så visste han dock, att han hade föga eller intet att frukta af denna makt. Danska regeringen hade visserligen på ett rätt otvetydigt sätt gifvit tillkänna, att den ämnade uppfylla bestämmelserna i 1773 års traktat med Ryssland, men det var allom bekant, att Danmark gärna såge sig befriadt från sin skyldighet att föra krig med Sverge. Det var därför ganska antagligt, att Danmark skulle förhålla sig stilla under det förestående kriget, om blott skenet af ett fredsbrott kunde kastas på ryssarna. Hvem kunde väl ana, att Pumala-affären skulle blifva ansedd för ett bedrägeri, och att denna misstanke skulle blifva trodd af den danska regeringen? Den ottomaniska Porten önskade och begärde ingenting hällre, än att Sverge skulle förklara Ryssland krig, och förbundet mellan Sverge och Porten hade just därföre ej ännu blifvit afslutadt, att Sverge mot Ryssland blott velat företaga en demonstration. Ryssland självt, sedan ett år i krig med Porten, hade måst koncentrera sina stridskrafter på de södra och sydvästra gränserna; i mellersta och nordvästra delarna af riket funnos blott några få regementen samlade. En svårighet fans: skulle väl svenska folket troget följa sin konung i ett anfallskrig? Med kännedom om det missnöje, som rådde i landet, trodde många, särdeles de främmande ministrarna, att ingen skulle lyda konungens befallningar[1]). Härutinnan tycktes man dock hafva misstagit sig. Sinnesstämningen hos soldaterna, liksom hos folket i allmänhet, var för kriget; »tonen är», skrifver en samtida, »martialisk och svensk, konungen högst tillgifven, emot Ryssland högst förbittrad»[2]). Gustaf III hoppades själf det bästa. Han yttrade några dagar före sin afresa till Finland, att »han var viss därpå, att äfven om hans undersåtar under vanliga för-

[1]) Se Oxenstjernas dagbok sid. 44.
[2]) Gjörvell, citerad hos Beskov a. st. XXXVII—402.

hållanden läte beherska sig af partilidelserna, skulle dock det första kanonskottet bringa nationalkänslan att låga upp och förmå dem att kämpa med tapperhet»[1]. Att han tänkte högt om sitt folk, det länder honom till ära; det må ej räknas honom till skam, att han ej förutsåg, det adeln skulle svika hans förhoppningar.

---

[1]) Gustaf III:s samtal med Reventlow den 18 Juni 1788; anfördt af Holm a. st. 23.

